

S e p a r a t e   b i j l a g e n

- Cultuurhistorisch onderzoek
- Ecologische atlas

C u l t u u r h i s t o r i s c h
b a s i s o n d e r z o e k

Cultuurhistorisch basisonderzoek ten
behoefte van de herziening van
bestemmingsplan Buitengebied

**Cultuurhistorisch basisonderzoek ten
behoefte van de herziening van
bestemmingsplan Buitengebied**

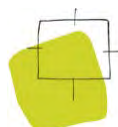
Inhoud

Rapport + bijlagen

19 oktober 2012

Projectnummer 267.00.00.06.05

Ideeën voor een plek

Inhoudsopgave

1	Inleiding	5
1.1	Wat is cultuurhistorie?	5
2	Ontwikkelingsgeschiedenis	7
2.1	Ontstaan	7
2.2	Kerkkavels en dorpen	9
2.3	Ontginningsassen, ontginningsrichtingen en grenzen	11
2.4	Het vroegere agrarische gebruik	14
2.5	Waterwegen, vaarten en hoogveenontginning	14
2.6	Historisch groen	17
2.7	De benedenlopen en de strijd tegen het water	18
2.8	Landschappelijke veranderingen als gevolg van ruilverkavelingen	22
2.9	Verstedelijking	23
3	Kenmerken van het landschap	25
3.1	Algemeen	25
3.2	Woudontginningen	25
3.3	Heideontginningen	27
3.4	Essenlandschap	28
3.5	Veenpolders	29
3.6	Hoogveenontginningen	30
3.7	Beekdal	32
4	Cultuurhistorische sporen in het landschap	35
4.1	Vooraf	35
4.2	Lijnen en structuren	35
4.3	Bijzondere plekken	36
4.4	Bouwwerken in het landschap	37
5	Waardering en beleidsaanbeveling	39
5.1	De kern van het verhaal	39
5.1.1	Tjonger en Linde	39
5.1.2	Vestigingsplekken	39
5.1.3	Water en dijken	40
5.1.4	Verkeer over land	40
5.1.5	Hoogveenontginning en huisvesting	41
5.1.6	Jongere veenpolders	42
5.1.7	Verstedelijking van het platteland	42

5.2	Bijzondere gebieden	42
5.3	Beleidsadvies voor uitwerking	44

Bijlagen

Inleiding

Voor het buitengebied van de gemeente Weststellingwerf wordt een nieuw bestemmingsplan opgesteld. Deze notitie, waarin de cultuurhistorische kenmerken en waarden van het gebied centraal staan, vormt hiervoor input.

1.1

Wat is cultuurhistorie?

Cultuurhistorie is de term die gebruikt wordt voor de combinatie van 3 ruimtelijke wetenschappen die zich richten op effecten van menselijk handelen:

- Archeologie: onderzoek van het bodemarchief. Dit bestaat uit sporen en vondsten die door mensen(werk) in het verleden in de grond zijn achtergebleven. Dit zijn bijvoorbeeld potscherven, resten van voedselbereiding, graven, maar ook verkleuringen in de grond waaraan te zien is dat er vroeger een huis heeft gestaan of een sloot heeft gelopen. Alle archeologische waarden bij elkaar noemen we het “bodemarchief”.
- Historische geografie: onderzoek van het cultuurlandschap, bijvoorbeeld verkavelingspatronen, eendenkooien, landgoederenzones of ontginningsassen.
- Historische (stede)bouwkunde: onderzoek van gebouwd erfgoed, zoals kerken, oude boerderijen of landhuizen, maar ook stedenbouwkundige elementen, zoals beschermde stads- of dorpsgezichten.

Dit worden wel de “facetten” van cultuurhistorie genoemd. In de voorliggende notitie wordt ingegaan op de twee laatstgenoemde facetten, omdat voor archeologie een zelfstandig onderzoek ontwikkeld is.

In de praktijk gaat het om begrip van de ontstaansgeschiedenis zodat de kenmerkende ruimtelijke inrichting ontdekt én gewaardeerd kan worden. Oftewel, het gaat om het verhaal en de betekenis van de plek. Hier doen we dat voor het buitengebied van Weststellingwerf. De notitie mondt uit in beleidsadviezen die vertaald kunnen worden naar het nieuwe bestemmingsplan.

Ter informatie is in de bijlage een passage opgenomen over wettelijke en beleidsmatige aspecten ten aanzien van cultuurhistorie.

Ontwikkelings- geschiedenis

2

2.1

Ontstaan¹

De gemeente Weststellingwerf is gelegen op de hogere ruggen die in de Rissijstijd zijn ontstaan door de opstuwende werking van het landijs. De dalen van de kleine stroompjes de Tjonger/Kuinder en de Linde zijn waarschijnlijk ontstaan uit de smeltwaterdalen.

Met het dalen van de zeespiegel en het droog komen te liggen van een groot deel van de Noordzee in de Würmijstijd, werd in Friesland op de hogere keileemgronden door de wind zand afgezet. Zo ontstonden ook de dekzanden aan de westkant van de Friese wouden (onder andere de gemeente Weststellingwerf).

Toen de zeespiegel weer begon te stijgen, kwam de plantengroei op gang en ontstond in de natte laagten tussen de zandruggen, onder bepaalde omstandigheden, veen.

De eerste permanente bewoning langs de beken

Vanaf ca. 3000 v Chr., de late steentijd, is sprake van min of meer permanente bewoning in de directe omgeving van de gemeente, zoals in Ooststellingwerf en bij de Eese. Grafheuvels zijn hiervan de stille getuigen. In Weststellingwerf wordt waarschijnlijk pas later permanent gewoond. De eerste echte signalen hiervoor zijn de ontginningsactiviteiten van de Bisschop van Utrecht die vanaf 840 na Christus is begonnen vanuit Steenwijk het gebied te ontginnen. Omdat vrijwel het gehele grondgebied van de huidige gemeente met een min of meer dikke laag veen was bedekt, zal de ontginning van het hele gebied vanuit de beken hebben plaatsgevonden. Dit lijkt raadselachtig omdat het in de huidige situatie lijkt - ook vanwege de hoogteverschillen en de nat-droogsituatie - alsof de ontginningen vanuit de nu bestaande linten op de hogere zandruggen juist naar de beken toe zijn uitgevoerd. In de praktijk is het hoogstwaarschijnlijk precies andersom gegaan en zijn de huidige linten het eindresultaat van een langdurig schuifproces. De beekoevers bleken namelijk bij het begin de meest toegankelijke bewoningsplaatsen en vormen daarom de oorspronkelijke ontginningsbasis. Echter, door de bewoning en de plaatselijke ontwateringsactiviteiten langs de beekgronden, begon het veen direct grenzend aan de beek

---

¹ Zie ook de gemeentelijke rapporten “Gemeentelijke monumenten, waardevolle sporen uit ons verleden, beeldbepalend in onze omgeving” (Steunpunt monumentenzorg Fryslân) en uit het “Structuurplan Weststellingwerf 2000-2015” (Bureau Nieuwe Gracht).

in te klinken en was men genoodzaakt op te schuiven naar een plek op een wat grotere afstand van de beek, totdat het daar vervolgens ook weer inklonk en te nat werd. Zo bleef de bewoning van de beek af opschuiven over het inklinkende veen, tot men min of meer “vaste grond” onder de voeten kreeg, namelijk in het veen waaronder de zandige stroomruggen tussen de beekdalen liggen, de uitlopers van het Drents plateau. De eerste formele vermeldingen van bewoning daar, zoals in oorkonden van kerken en dorpen, stammen uit de 12e en 13e eeuw. Van Oldeholtpade stamt de eerste vermelding uit 1204. Dan worden in deze contreien blijkbaar ook al permanente (eerst houten, later ook stenen) kerken gebouwd. De kerk van Oldeholtpade is de eerste afsplitsing van de moederkerk van Steenwijk. De andere dorpen, behalve Boijl en Noordwolde, volgden spoedig hierna. Er ontstond onenigheid over de broeklanden langs de Linde onder Oldemarkt. De Stellingwerwers belegerden het slot van de Bisschop van Utrecht in Vollenhove. Als straf werden de Stellingwerwers door hem in 1309 in de kerkelijke ban gedaan. In 1388 werd de boerenrepubliek “de Natie der Vrije Stellingwerven” uitgeroepen. Pas in 1504 werd Stellingwerf door de Hertog van Saksen bij Friesland ingelijfd.

Weststellingwerf aan de Zuiderzee, 1676

De oude kerk van Noordwolde

2.2

Kerkkavels en dorpen

In vergelijkbare situaties in Friesland (bijvoorbeeld in Achtkarspelen), maar ook in de grensgebieden van Drenthe (in het Reestdal) en Overijssel (Rouveen en Staphorst) worden in de zgn. kerkkavel (de strook grond van de kerk tot aan de beek) oude kerkhoven gevonden. Dit wordt als bevestiging gezien van het opschuiven van dorpen vanaf de beek naar de (uiteindelijk) drogere zandgronden. In Weststellingwerf is op de kerkkavel van Noordwolde sprake van een dergelijk verschijnsel. Het oude kerkhof ligt in de richting van de Linde in de oude kerkkavel nabij het Rode Dorp. Historisch passend is dat in dezelfde oude kerkkavel rond 1700 een kerkhof door de Israëlitische gemeente in gebruik is genomen. Bij Sonnega is eveneens sprake van een voormalig kerkhof in de richting van de Linde (gelegen aan de zuidzijde van de huidige Pieter Stuyvesantweg), maar dit kerkhof ligt weer net buiten de huidige kerkkavel. Wellicht heeft hier een opschuiving plaats gevonden. Andere uitzonderingen zijn een oud kerkhof ten zuiden van Peperga (dat dus juist van de Linde af ligt) en noordelijk van Nijetrijne waar een oud kerkhof ligt aan de voormalige Padsloot tussen het dorp en de Scheene ter hoogte van “de Tente”. Ook in Oldeholtpade lijkt een verschuiving te hebben plaatsgevonden. Zeer waarschijnlijk was er kerkelijk bezit rond Koningsbergen aanwezig met in het verlengde daarvan de oude Pastorie met de (nieuwe) kerkkavel iets westelijker daarvan.

Cultuurhistorisch zijn kerkkavels dus van belang als historische verwijzing naar het opschuiven van dorpen, met de beken als ontginningsbasis. Opvallend is het grote aantal dorpen met “Nije-” als voorvoegsel. Zo kennen we Nijetrijne, Nijeholtpade, Nijeholtwolde, Nijelamer. Deze dorpen moeten als jongere vestigingen worden gezien, die ook kerkelijk zijn afgesplitst van de dorpen met dezelfde basisnaam maar waar dan “Olde-” als voorvoegsel is toegevoegd.

Blesdijke: (1384) oudste vermelding Blesdic, “bles” is een witte, d.w.z. kale, plek aan een dijk gelegen.

Boijl (Boyl): (1320) de oudste naam “Boilo” stamt uit 1320 en betekent “bosje op een hoogte”.

De Blesse: “bles” is een witte, d.w.z. kale, plek waar de nederzetting is ontstaan, maar de naam is waarschijnlijk ontleend aan het riviertje de “Blesse” dat Blesdijke scheidt van Peperga (voor het eerst genoemd in 1844, dorpsstatus in 1951).

De Hoeve: (dorpsstatus in 1938) bij deze alleenstaande hoeve op een oude zandbult ontstond vanaf midden 1800 geleidelijk een dorp, ook wel voorkomend als Steggerda Westerhoeve.

Langelille: (dorpsstatus in 1963) tweede deel mogelijk afkomstig van “linlo” (lindebos); dan vernoemd naar een lange weg met lindebomen (nu abeelen); eerste vermelding 1861.

Munnekeburen: (1320) de oudste vermelding Monekagha is uit 1315 en betekent “dorp van monniken”. “Gha” = “ga” = “gea” en betekent “dorp”. Eind 14^e eeuw werd “gha” vervangen door “buer” (groep woningen), vergelijk het huidige Friese “buorren”. Ook zou het geïnterpreteerd kunnen worden als “de plaats bij het tehuis van de monniken”.

Nijeholtpade: (1399) het nieuwe “Pad door een bos”, of “Holenpathe”, uit te leggen als “het pad door de laagte”.

Nijeholtwolde: (1320) het nieuwe “boswoud”, want zowel “holt” als “wolde” betekenen “bos”. Denkbaar is ook dat “holt” staat voor “laagte”, dus het “lage woud”.

Nijelamer: (1320) “Nijelemmer”; mogelijk genoemd naar grensrivier de Lenne. Oudste vermelding “Nienlameren” uit 1320.

Nijetrijne: (1320) het oostfriese “trind” of “trund” betekent “rond”. mogelijk dat de vorm van de bebouwing in Oldetrijne hiertoe aanleiding gaf. In 1320 komt de benaming “Nieuwetrinde” voor.

Noordwolde (1408) en Noordwolde-Zuid: Noordwolde wordt in 1408 voor het eerste vermeld als “Noortwolde”, het noordelijk gelegen bos. Noordwolde-zuid is een recent *De oude kerk van Noordwolde*-dorp voortkomend uit de ontginningen in ca. 1860-1900.

Oldeholtpade: (1204) het oude “Pad door een bos”, of het oude “Holenpathe”: “pad door de laagte”.

Oldeholtwolde:(1320) het “oude boswoud” of het “oude lage bos”; “olde” werd toegevoegd na stichting van Nijeholtwolde.

Oldelamer: (1320) mogelijk genoemd naar grensrivier de Lenne. “Olde” werd toegevoegd na stichting van Nijelamer.

Oldetrijne: (1320) het oostfriese “trind” of “trund” betekent “rond”, mogelijk dat de vorm van de bebouwing hiertoe aanleiding gaf; “olde” werd toegevoegd na stichting van Nijetrijne, dat in 1320 als Nieuwetrinde voorkwam.

Oosterstreek: (...) spreekt voor zich, gerekend vanuit Noordwolde.

Peperga: (14^e eeuw) “dorp van Papo”(?), in de 14e eeuw voorkomend als “Peperghoe”.

Slijkenburg: (1398) “Burg” = versterkte plaats of hoogte in het “slijk”, of aangeslibde grond (modderig gebied) van de monding van de Linde; vermelding eind 16e eeuw als Slikenborch.

Scherpenzeel: (1245) een “seel” is een woning of schuur die uit één gedeelte bestaat; “scherp” zal hier “spits” betekenen; oudste vermelding 1245 als “Scarpensele”. Meer voor de hand liggend is het “sele” als “zijl” te lezen; een uitwaterende sluis.

Sonnega: (...) mogelijk afgeleid van “sond” of “sonde” wat zand betekent, dus “dorp op het zand”, mogelijk nadat de ontginners eindelijk een stevige ondergrond hadden aangetroffen. De naam “Sonneghoe” wordt ook in stukken vermeld.

Spanga: (1320) Spangea, dorpsgebied van een zekere “Spanno”, of afgeleid van het Friese woord “Spang” dat “strook”, maar ook “speld” betekent. Oudste vermelding “Spangghe” uit 1320.

Steggerda: de oudste vermelding “Steggerden” is uit 1408 en betekent: “bij de lieden van het geslacht Steggerda”. Ook bekend uit stukken als Steggherde.

Ter Idzard: (1320) afgeleid van “Idsverd” en betekent dus “wierde (terp), hoogte van Ids”; oudste vermelding 1320.

Vinkega: (14^e eeuw) Finkegea, Vinckeghoe. “Vink” is een lichte turfsoort.

Wolvega: (1320) “ga” = “gea” = “go” en betekent “dorp”, waarschijnlijk vernoemd naar ene Wolf; eerste vermelding in 1320 als “Wluego”.

Zandhuizen: (dorpsstatus in 1988) op zand gelegen huizengroep voor het eerst vermeld in 1861.

De Scheene, een achtergrens

2.3

Ontginningsassen, ontginningsrichtingen en grenzen

De Scheene, waarschijnlijk als scheidingsloot gegraven, vormde over vrijwel de gehele lengte van de gemeente voor beide beken de Linde en de Tjonger de achtergrens van de vanuit de beek opstreckende verkavelingen. Ter hoogte van Spanga, waar beide ontginningsstructuren elkaar ontmoeten, gaat de Scheene over in de Spanger Wetering. Vanuit de Linde naar het zuiden gezien vormde de veenrijke grenszone met Drenthe en Overijssel de achtergrens. De zijtak van de Linde ter hoogte van de Wetering/Noordwoldervaart geeft een afwijkende structuur te zien. Het westelijke deel van de Jokweg vormt hier plotse-ling een achtergrens tussen de verkaveling vanuit de Linde en een verkaveling vanuit de ontginningsbasis waar nu ongeveer de Wetering ligt. Deze zijtak zal in de tijd van de eerste ontginningen een beekloop van enig belang geweest moeten zijn. Ter hoogte van Noordwolde lijkt de achtergrens van de zijtak weer afwezig. Nog verder oostwaarts lijkt het er op dat “de Volle Ryten”, vanwege de laagte van de huidige waterlossing, als de achtergrens van de oorspronkelijke ontginningen beschouwd moet worden, een grens die onder de es van Zandhuizen langs loopt. Hiermee wordt het belang van deze zijtak van de Linde als ontginningsbasis eveneens duidelijk. Zo zou Boijl ook vanuit deze zijtak ontstaan kunnen zijn, met een beperkte opschuiving van het dorp in de richting van de Drentse grens. Alleen de es-structuren van Zandhuizen, Boekelte en in iets mindere mate Rijsberkampen (waarover straks meer) onttrekken

zich aan het systeem van opstreckende (ontginnings)verkavelingen vanuit de beek. De bewoningslinten van Spanga, Munnekeburen en Scherpenzeel zijn gelegen langs het voetpad op de hoger gelegen (bovengronden) in het niet uitgeveende gebied. Pas de laatste 150 jaar heeft het dorp zich “terug” verplaatst naar de veel later aangelegde waterkerende dijk, die westelijker en dus weer dichterbij de oorspronkelijke ontginningsbasis ligt. Kerkkavels bieden hier zonder verder onderzoek voorlopig geen houvast.

Bescherming tegen hoog water door dijken en buiten- (of boven)wegen

De beekdalen zullen soms ‘s zomers maar vooral ‘s winters overstromingsgebieden zijn geweest. De open verbinding met de zee, zeker vanaf de 12^e en 13e eeuw toen de Zuiderzee ontstond, heeft altijd overstromingsgevaar met zich meegebracht. De Lindedijken zijn van middeleeuwse oorsprong, uit de 13e en 14e eeuw, maar mogelijk dat delen al in de 12e eeuw zijn aangelegd.

De bewoners van de linten op de zandruggen zijn zich in de loop der tijd tegen de hoge waterstanden in het beekdal gaan beschermen door de zogeheten buiten- of bovenwegen als lage dijkjes uit te voeren. De Weerdijk is hiervan een voorbeeld als beschermend dijkje tegen hoog Tjongerwater. Maar ook de huidige provinciale weg van Oldetrijne tot aan Langedijke is op een dergelijke verhoogde Bovenweg aangelegd. Deze wegen keerden hoger “buitenwater” en gaven ook bij hoge waterstanden lange tijd een droge wegverbinding over land en beschermden bijvoorbeeld ook de bouwlanden van de net iets hoger gelegen boerderijen in de dorpslinten langs de binnenwegen. Dit systeem van dubbele wegen, de binnen- en buitenwegen, treffen we in heel zuidoost-Friesland aan.

Ook op de hogere gronden, buiten de directe invloedssfeer van het binnendringende zeewater, treffen we een dergelijk systeem aan, maar dan als leidijk om de bouwlanden tegen het afstromende zure veenwater te beschermen. Zo is de Bovenweg, ten zuiden van Peperga, Steggerda en Vinkega, een weg op een leidijk, maar van deze oude verbinding zijn nog slechts fragmenten aanwezig. Ook de Slinge(r)weg ten noorden van Ter Idzard heeft een dergelijke functie gehad maar dan om het Tjongerwater te keren.

In de Spaanse tijd werden door (tijdelijke) afdammingen de Tjonger en Linde gebruikt als een Friese waterlinie om Friesland tegen de vijand uit het zuiden te beschermen. Door het water in de Linde en de Tjonger te laten opstuwen werd bijvoorbeeld in 1672 en 1673 een natte verdedigingsgordel gerealiseerd.

Op strategische passages zijn toen schansen gebouwd: bij Slijkenburg en bij de Blessebrug (die geheel verdwenen zijn), de Schoterschans bij Nieuweschoot aan de Tjonger (bij de aanleg van de A32 deels opgegraven) en bij de Bekhofville. De Bekhofschans ligt als hoogte grotendeels verborgen in de rand van het Stuttebos, direct bij de brug over de Linde. Tijdens verbeteringswerkzaamheden rond 1950 van de Bekhofweg is de schans deels vergraven.

Slijkenburg: ooit een schans bij de voormalige Linde-zeedijk

Ontsluiting door wegen

In de lengterichting van de zandruggen ontstonden door het stelsel van binnen- en buitenwegen lange oost-westroutes. Slechts op enkele plaatsen was de Linde doorwaadbaar, zoals bij Koningsbergen in de noord-zuidroute tussen Drenthe en Friesland via Ter Idzard. Ter hoogte van Mildam was een doorwaadbare plaats in de Tjonger. Slechts een gedeelte van deze route is bewaard gebleven. Een nog resterend stukje tussen de Hoofdweg en de Stellingenweg is in 1992 nog geruimd. Een tweede noord-zuidroute lag tussen Oudeschoot en Blesdijke/Paaslo in Overijssel. Hij kruiste de Tjonger en via Nijeholtwolde en Nijelamer over de Weerdijk, die de zandrug van Sonnega ontsloot, naar waarschijnlijk een veerverbinding over de Linde ter hoogte van de huidige Sas. Een derde route voerde ook via de Weerdijk van Oldeholtwolde via Wolvega, de Blessebrug en Peperga naar Steenwijk. Deze route maakte deel uit van de oude Heereweg van Steenwijk naar Friesland. De latere provinciale weg van Oosterwolde naar Kuinre heeft zich in het historische wegenpatroon gevoegd, door uitbouw van de bestaande Bovenweg. De Heereweg als noord-zuidroute kreeg steeds meer betekenis en in 1827 is de Rijksstraatweg tussen Heerenveen en Steenwijk aangelegd. Hierdoor kreeg Wolvega geleidelijk aan een belangrijker positie dan Noordwolde dat tot ruim in de 20e eeuw meer inwoners telde. Vooral nadat in 1868 de spoorlijn tussen Leeuwarden en Zwolle in bedrijf werd gesteld en Wolvega een station kreeg, groeide de positie van Wolvega als hoofdplaats van Weststellingwerf.

De tramlijn Oosterwolde-Steenwijk werd in 1913 aanbesteed. Deze ruim 30 kilometer lange tramlijn stopte ook in Noordwolde en was voor Noordwolde en omgeving vooral van belang voor het transporteren van rotanstoelen. In 1962 is de trambaan opgeheven, omdat de busdiensten al vanaf de 20' er jaren het personenvervoer hadden overgenomen en uiteindelijk het transport van rotanstoelen door het bijna volledig verdwijnen van deze industrie in Noordwolde werd gestaakt. Van het tramspoor resteren alleen nog enkele bouwwerken (in Noordwolde) en het tracé van de Boijlerweg.

2.4

Het vroegere agrarische gebruik

Nadat de dorpen in de late middeleeuwen hun eindplek als gevolg van de opschuiving hadden bereikt, is tot in het midden van de vorige eeuw een vorm van landbouw toegepast waarbij de hogere gronden dicht bij de boerderijen in gebruik waren als akkerbouwgronden. Elke agrarische eenheid had enerzijds een uitgang in de richting van de beek en anderzijds naar de achtergrens.

Graslanden waren aanwezig op de lagere gronden en extensief gebruikte hooilanden werden vooral langs de beek gevonden. De naast elkaar gelegen boerderijen strekten zich uit in lange bewoningslinten op ruime afstand maar evenwijdig aan de beeklopen. Op de hogere gronden ter hoogte van de boven- en middenlopen van de beken treffen we tussen de akkers en velden ook heide aan. Door middel van het potstalsysteem (mest vermengd met heidestrooisel en -plaggen) werden de bouwlanden binnen de eenheid bemest.

Plaatselijk zijn diktes bereikt die vergelijkbaar zijn met de esdekken, waar zogeheten enkeerdgronden zijn ontstaan.

De esstructuren van Zandhuizen, Boekelte en Rijsberkampen zijn uitzonderingen op dit systeem van langgerekte kavels haaks op de bebouwingsassen. Hier treffen we zogenaamde rij-essen aan: aaneengeschakelde eenmans-esjes die zich grotendeels onttrekken aan het opstreckende ontginningssysteem vanuit de beken, maar meer overeenkomst vertonen met het Drentse model van esontwikkeling langs beken. Ondanks ingrijpende ruilverkavelingen en wegverbeteringen die het karakter van de es deels onherkenbaar hebben gemaakt, zijn kenmerken als het afwijkende reliëf, de wegenstructuur, de specifieke plaatsing van gebouwen en historische verhoudingen nog goed zichtbaar.

Er wordt verondersteld dat ook akkerbouw gepleegd is op de hogere veengronden langs de Scheene, eveneens dicht bij de boerderijlinten tussen de Scheene en het voetpad. De lagere verveende gronden zullen vooral als hooiland geëdiend hebben. Op de overgangen is rietteelt van belang geweest.

2.5

Waterwegen, vaarten en hoogveenontginning

Naast de enkele, lang niet altijd goed begaanbare (dwars)wegen over land, was vervoer over water erg belangrijk. Vrijwel ieder dorp was via waterwegen ontsloten op de bevaarbare watergangen als Linde en Tjonger. In dit stelsel van waterwegen vormde de Scheene ook een belangrijke schakel.

De Linde was bevaarbaar tot aan de sluis onder Oldeholtgade, die in 1642 ten behoeve van het bevaarbaar houden van de toen gegraven Noordwoldervaart was gebouwd. Oostelijk van de Noordwoldervaart is de Linde niet bevaarbaar en viel de beek 's zomers zelfs regelmatig droog. Daarvoor was de Linde 's zo-

mers bevaarbaar tot aan Zandhuizen. Om Noordwolde bereikbaar te houden was een stuw met sluis noodzakelijk, het IJkenverlaat.

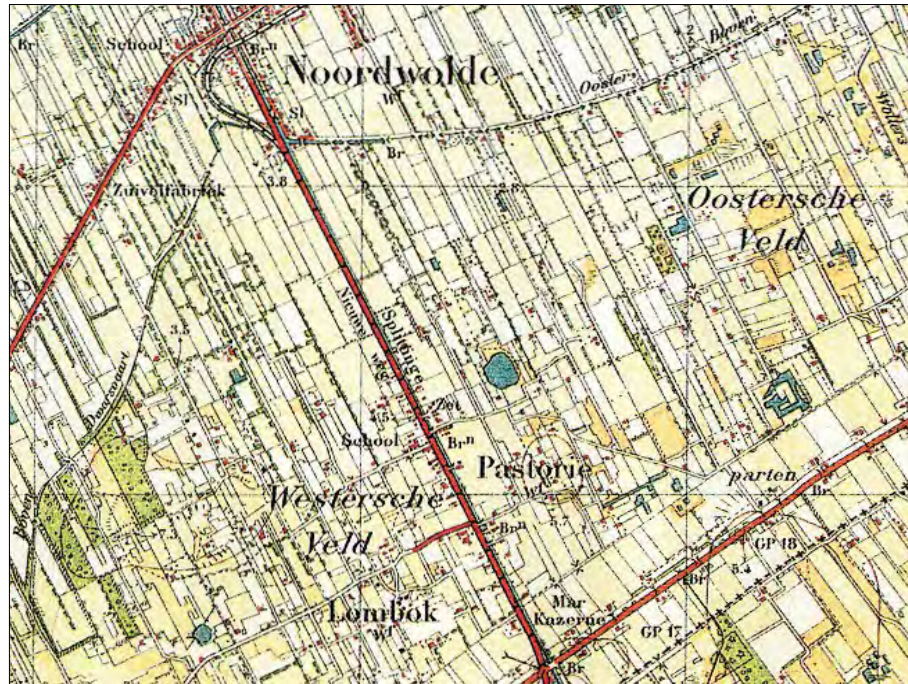

Het IJkenverlaat

Aanleiding tot het graven van de Noordwoldervaart was de winning van het hoogveen onder Noordwolde. Vanuit de Noordwoldervaart zijn de Finkegaastervaart en de pas in 1782 gegraven Splittinghe door het hoogveen gegraven. De Splittinghe heeft Noordwolde doen veranderen van een agrarisch lintdorp naar een veendorp, geconcentreerd rond de sluis bij de Hellingbrug. De gegraven Dwarsvaart legde de basis voor de vele wijken het veen in.

De wijk van de Oost- en Westvierdeparten vormt de eerste eindgrens evenwijdig aan de Drentse grens. Nadat de compagnie-ontginning voltooid was, werd door de Maatschappij van Weldadigheid, die Frederiksoord en Wilhelminaord stichtte, ook een strip langs de Vierdeparten systematisch uitgegeven voor kleine boerderijtjes met kampjes land. Hoewel de vaart erg is versmald, is de opzet met hier en daar de kleine boerderijtjes deels nog herkenbaar. Ook noordelijk van Noordwolde zijn er aanwijzingen dat hier hoogveen gewonnen is. Nadat het winbare hoogveen was weggehaald bleef arme, schrale (heide)zandgrond over. Na de vervening werden de vele veenarbeiders brodeloos en streken neer in de heidegebieden in de omgeving van Noordwolde, zoals de Meenthe, het Oosterse- en het Westerseveld. Vooral in het oostelijk deel van de gemeente waren uitgestrekte heidevelden aanwezig die geleidelijk aan ontgonnen zijn vanaf het midden van de 19e eeuw. Tezamen met de grote uitstroom uit de koloniën van Wilhelmina- en Frederiksoord leverde dit in de grensstreek rond Noordwolde een massale, zeer verspreide heidebewoning op (zie fragment uit de topografische kaart van rond 1900). Tot aan vandaag toe is in Noordwolde en omgeving de invloed op bijvoorbeeld de gesproken taal van deze zeer gemêleerde bevolkingssamenstelling merkbaar.

Fragment topografische kaart rond 1900

Met een sociaal doel is in 1921 het Rode Dorp gebouwd: een door een woningstichting gerealiseerd “lintje” sociale woningbouw met moestuinen en weijtjes in het landelijk gebied. Qua bouwstijl en verkaveling is het Rode Dorp als eenheid nog steeds goed herkenbaar.

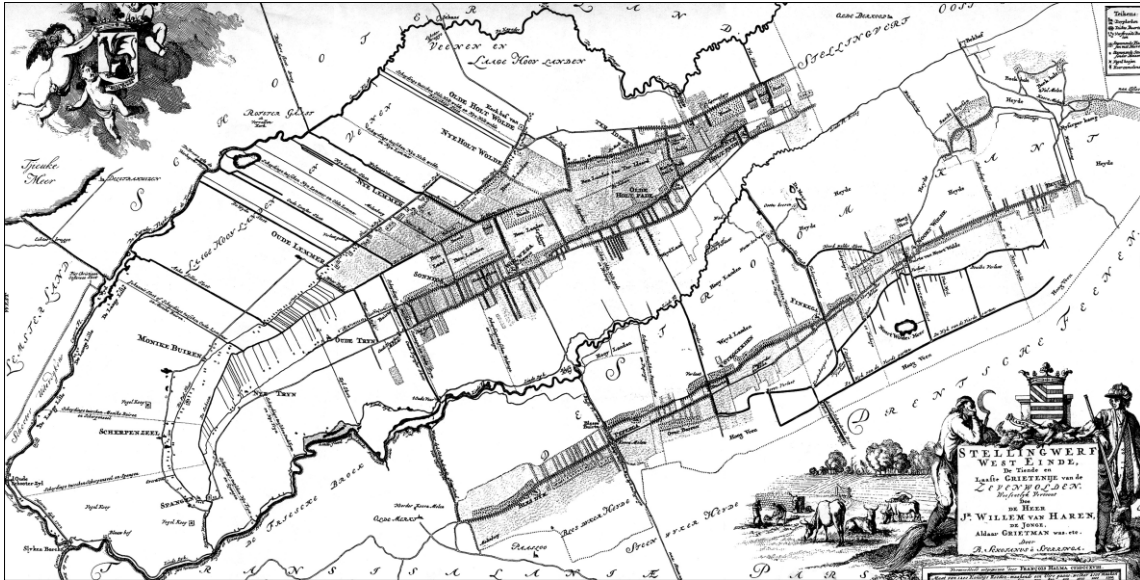

Het rode dorp

De mede uit sociaal oogpunt opgezette ruilverkavelingen uit de jaren '60 en '70 van de vorige eeuw (Noordwolde en later Linde-zuid) hebben in ruimtelijke zin een enorme verandering teweeggebracht. Her en der zijn nog fragmenten over van de heidebewoning in en rond het dorp Noordwolde en op de Meenthe. De ruilverkaveling heeft een landschap opgeleverd van verspreid staande boer-

derijen, min of meer los van het wegenpatroon, met houtwallen, bosstroken en verspreid voorkomende bosjes. Het was ook tijdens de ruilverkavelingen dat de bossen van de Spokeplas en de Meenthe zijn aangeplant die ruimte bieden aan recreatie. Ook op de voormalige heidegebieden van Blesdijke zijn bossen aangelegd, maar dan als aanvulling van de al bestaande bossen. Hier was nauwelijks sprake van de massale heidebewoning en is het resultaat van de heideontginning ook beduidend grootschaliger.

Kaart van Schotanus

2.6

Historisch groen

De bebouwingslinten op de zandruggen oogden groen doordat ze veelal waren voorzien van (laan)beplanting. Loodrecht hierop waren langs de perceelsgrenzen (veekerende) houtwallen aangelegd. Opstreckende wegen vanuit het lint waren ook veelal voorzien van (laan)beplanting. De kaart van Schotanus van ruim 300 jaar geleden geeft hiervan een fraai beeld.

Ook lagen er redelijk omvangrijke bosgebieden op de ruggen en waren er bosclementen aangelegd rond stinsen en landgoederen. Zo waren de bosschages rond de Idzerdastins in Ter Idzard en de Lycklamastins, de landgoedbeplanting rond Lindenoord van de van Haren, maar ook de bossen van de Heloma's beeldbepalend. Plaatselijk is dat nog steeds enigszins het geval, hoewel er veel verdwenen is en meestal alleen nog maar resten over zijn. Naast de vaak cirkelvormig beplante kerkhoven, vormen de hier nog voorkomende kerkebossen een opvallend verschijnsel, zoals bijvoorbeeld in Wolvega en Oldeholtpade. In Wolvega vormt het kerkebos een zeer cruciaal groenelement in de kern. Vroeger werden langs de Scheene ook veel (kerke)bossen aangetroffen. Daarvan zijn er nog enkele over die in het kader van de ruilverkaveling Midden Tjonger zijn hersteld. Buiten de eigenlijke kern van Wolvega moeten de be-

graafplaats en de Nieuwe Aanleg langs de Steenwijkerstraat worden genoemd als beeldbepalend historisch groen uit de 19e eeuw.

2.7

De benedenlopen en de strijd tegen het water

Door de lage ligging, de afvoerfunctie en de open verbinding met de Zuiderzee heeft het westelijke deel van de gemeente een geheel eigen ontwikkeling doorgemaakt, waarvan de sporen tot op de dag van vandaag nog goed herkenbaar zijn. De Linde en de Tjonger voerden tot in de 20e eeuw hun water af naar de Zuiderzee, maar waterden deels ook af op de Friese Boezem. De Tjonger werd al in 1470 van de invloed van de Zuiderzee afgesloten door een zijk bij Schoterzijl. De Linde behield tot aan het eerste kwart van de 19e eeuw nog een open verbinding met de Zuiderzee. Er waren dus dijken nodig tot oostelijk van Wolvega die het achterland moesten beschermen. Diverse wielen en dijkkronkels herinneren nog aan regelmatig optredende dijkdoorbraken met overstromingen als gevolg, zoals die in 1825.

In 1828 is de Sas aangelegd met aansluitend de Nieuwe Lindedijken tussen de in 1776 aangelegde Opdijk (die aansloot op de Weerdijk bij Oldetrijne) enerzijds en de hoogte bij Oldemarkt anderzijds. De oude dijkjes ter plaatse raakten deels in verval of fungeerden als zomerdijken. Ze verloren voorgoed hun functie met de afsluiting van de Zuiderzee en de inpoldering van de Noord-oostpolder. Omdat de dijken niet meer functioneel zijn, vindt helaas erosie plaats van deze cultuurhistorische objecten. Oudere Lindedijken zijn bijvoorbeeld “ontgonnen” in het kader van de ruilverkaveling Oldelamer en grote delen bij de Merriemaden zijn door particulieren geëgaliseerd.

Langs de Tjonger (Langelilleweg)

De waterafvoer en verdediging tegen het water van de gronden rond Slijkenburg zijn altijd een twistpunt geweest tussen de provincies Friesland en Overijssel. Van oorsprong stroomde de Tjonger via de Bij-Linde uit in de Linde en ter hoogte van Kuinre stroomden de beide beken gezamenlijk uit in zee. In 1558 komt er in Slijkenburg een sluis in de Tjonger in plaats van de sluis bij Schoterzyl. Later wordt deze weer teruggeplaatst naar Schoterzyl nadat de Statendijk tussen Schoterzyl en Slijkenburg in 1702 is aangelegd. Door deze dijk werd het gebied zuidwestelijk hiervan als buitendijks beschouwd en ontstond de Buitenpolder van Kuinre. Bij de aanleg van de Statendijk kwam de sluis in de Bij-Linde ter hoogte van Slijkenburg steeds meer in verval. Het Tjongerwater wordt via de Nieuwe Schoterzyl via de Worstslot naar de Zuiderzee afgevoerd. Weer later, in 1843, wordt bij Schoterzyl de sluis vernieuwd en vindt afwatering plaats via de Bij-Linde en een nieuw gegraven afvoerkanal, de Nieuwe Vaart, naar Kuinre. Tussen de Nieuwe Vaart en de Linde in werd toen van Slijkenburg tot Kuinre een scheidingsdijk aangelegd met een waaiersluis in Kuinre. Pas vanaf dat moment is de invloed van de Zuiderzee op de Linde geheel uitgebannen. Al deze aanpassingen, gevoegd bij de strategische positie als schans, hebben een aantal blijvende “littekens” opgeleverd in de ruimtelijk structuur van Slijkenburg.

Kaart van Eekhoff

Polders en veenpolders

In de al fors natter geworden hooilanden langs de Tjonger en Linde vond in de laagveengebieden vanaf 1750 tot aan 1920 veenwinning plaats. Eerst door het graven van petgaten, later door nog dieper te baggeren met de beugel en baggermachine. Tussen 1748 en 1774 werd ten behoeve van de afvoer van de turf de Helomavaart gegraven als verbinding van de Tjonger via de Helomasluis naar de Linde. Op de kaart van Eekhoff van ca. 1850 zijn uitgebreide petga-

ten- en verveningscomplexen terug te vinden bij de Linde onder Wolvega, achter Munnekeburen, onder Spanga, Nijetrijne en Nijelamer, en bij Nijeholtwolde en Ter Idzard. Omdat men bang was dat er door vervening 's winters nog grotere oppervlakten in Friesland blank kwamen te staan, werden er aan verveningen strenge regels gesteld. In 1823 stelde Koning Willem I het verplicht de verveningsactiviteiten binnen een polder te laten plaatsvinden. Dit betekende dat er polderdijken aangelegd moesten worden en er bemaling nodig werd.

De verveningen in de nu nog hoger gelegen laagveengronden zijn deels blijven steken in het stadium van het graven van petgaten. Waar geen verdere ontginning heeft plaats gevonden, zijn petgatencomplexen overgebleven, zoals bij de Lindevallei, Brandemeer, de Rottige Meenthe en onder Oldelamer.

Kleinere complexen zijn te vinden ten oosten van de Kontermansbrug, de Tjongerdellen en langs de Tjonger op de grens met Ooststellingwerf. Een tweetal gebieden is als officiële veenpolder met veendijken omgeven, uitgeveend en vervolgens drooggemalen: de Grote Veenpolder van Weststellingwerf (octröoi verleend in 1847 en pas drooggemalen in de jaren '30 van de 20^e eeuw) en de Veenpolder onder Ter Idzard en Oldeholtwolde, ontveend vanaf 1855 en pas drooggemalen in de jaren '20 van de vorige eeuw.

De Grote Veenpolder in Weststellingwerf is door zijn ligging langs Tjonger en Helomavaart een bijzondere veenpolder. Zo zijn de dijken langs de Helomavaart en de voormalige zeedijken langs de Linde verzaagd en als veenpolderdijken in gebruik genomen. De Gracht vormt in de ontginning van deze veenpolder het centrale polderkanaal. De bewoning hierlangs is dan ook van betrekkelijk recente datum. De hogere gronden van Munnekeburen, Scherpenzeel en Spanga zijn niet mee ontgonnen, mede door het verzet van de rietsnijders die geen belang hadden bij een grondige drooglegging. Bijzonder bij de totstandkoming van de Veenpolder onder Ter Idzard en Oldeholtwolde is dat de tot dan toe aanwezige bewoning langs de Zandweg met de vervening en inpoldering geheel verdwenen is. Tussen 1850 en 1935 zijn de andere polders van Weststellingwerf bedijkt en later deels voor ontginning drooggemalen.

De betrokkenheid van de rijksoverheid (via de Dienst der Domeinen) bij de ontginning en de stichting van domeinboerderijen hebben in polder de Ontginning geleid tot een bijzondere, monumentale situatie. Ook in Nijkspolder zijn dergelijke domeinboerderijen gebouwd.

Bij deze veenpolders horen molens en gemalen die mede het polderkarakter bepalen. Van de eendenkooien, die in dit waterland vanouds vrij veel voorkwamen, is er slechts nog één over.

Kanaliserings van de beken

De sterk meanderende (laagland)beken Tjonger en Linde zijn als werkverschaffingsproject gekanaliseerd: de Tjonger al in 1880 en de Linde in 1923-1927.

De Tjonger is het meest rigoureuze "teruggesnoeid" tot het Tjongerkanaal, verdeeld in een aantal panden. Dit kanaal was ook bedoeld om wateraanvoer gedurende droge zomers naar de hooggelegen zandgronden in oostelijk Friesland te garanderen. Recent worden plaatselijk oude meanders weer opengegraven als onderdeel van natuurontwikkelingsprojecten, bijvoorbeeld in het natuurge-

bied Tjongerdellen. Maar ook de Linde is van zijn meanders ontdaan en watert nu met relatief weinig weerstand snel en soepel af op de boezem.

Door de kanalisering is de beek tot nog geen 70% van de oorspronkelijke lengte ingekort. Om op de boezem af te kunnen stromen werd in 1923 een spuisluis naast de Helomasluis opgenomen. Door een peilverandering in Noordwest Overijssel en daarmee het opheffen van een sluis in Ossenzijl, de noodzaak tot verbetering van de Helomasluis en de behoefte aan een sluis in de Linde, werd in 1927 de unieke Driewegsluis gebouwd. Toen het Hooglandgemaal in de zestiger jaren van de 20 eeuw in gebruik werd genomen werd het peilvak vanaf de Kontermansbrug op gelijke hoogte gebracht met het Friese boezemniveau, zodat in 1973 de Linthorst Homansluis als gewone sluis kon worden uitgevoerd. De oude Driewegsluis is als bijzonder cultuurhistorisch monument gerestaureerd en functioneert nog ten dele voor de kleine recreatievaart.

Driewegsluis in de Linde (Foto: Blog Domelapad)

Elders zijn echter door allerlei peilaanpassingen op de hogere gronden en in de laagveengebieden veel stuwen en sluisen buiten gebruik gesteld en verkeren daardoor vaak in slechte staat. De buiten gebruik gestelde sluis op de plaats waar de Gracht aantakt op de Helomavaart en de Stoneyschuif als uitwateringssluis zijn daarvan voorbeelden. Veel fraaier is de restauratie die de sluis in de Scheene nabij de Helomavaart in de Rottige Meenthe te beurt is gevallen.

2.8

Landschappelijke veranderingen als gevolg van ruilverkavelingen

Vrijwel het gehele grondgebied van de gemeente is in de afgelopen 30 jaar aan ruilverkaveling onderhevig geweest. De effecten van het jongste landinrichtingsproject de Echtener en Grootte Veenpolder worden momenteel in het landschap tussen de Helomavaart, de Tjonger en de Linde zichtbaar, waarbij er als onderdeel van de uitbouw van de Rottige Meenthe zelfs weer nieuwe petgaten worden gegraven.

De oudste ruilverkavelingen Noordwolde en Linde Zuid stammen uit de jaren '50 en '60 van de vorige eeuw. Naast massale sanering van heidebewoning met zeer kleinschalige geitekampjes is de laatste heide ontgonnen ten gunste van meer en betere landbouwgronden. Daarnaast heeft de ruilverkaveling hier ook de aanleg van de bossen op de Meenthe, het Spokeplasbos, rond Noordwolde-zuid en bijvoorbeeld de Pastoriebossen ten behoeve van de recreatie gerealiseerd. Verder zijn vele wegen verhard, paden geruimd, verspreide bospercelen aangelegd en boerderijen gebouwd. Rond Zandhuizen is een stelsel van wegen aangelegd waarlangs nieuwe boerderijen zijn gevestigd.

Ook de Blesdijker of Friese Heide is in landschappelijke zin veranderd. Hier zijn eveneens wegen verhard of nieuw aangelegd, is heide ontgonnen, zijn boerderijen gebouwd en heeft enige bosuitbreiding plaatsgevonden. De Nijkspolder was reeds voor een deel door de dienst der Domeinen ontsloten. Bij Peperga en Steggerda is in de richting van het Lindedal veel grond voor de landbouw verbeterd en via de Buitenweg ontsloten zodat daar ook boerderijbouw mogelijk werd. Voor het gehele zuidelijke gebied van de Linde geldt dat de waterhuishouding t.b.v. de landbouw sterk verbeterd is. Vaak zijn oude watergangen en weteringen opgenomen als belangrijke watergang in de waterhuishoudingsplannen. Met de landbouwkundige verbeteringen zijn ook vele kleinschalige voet- en kerkepaden en houtwallen opgeruimd. Op de hogere zandruggen is een patroon van bosstroken en houtwallen overgebleven en plaatselijk versterkt met een beduidend ruimere maatvoering. Ditzelfde verschijnsel is te constateren bij de twee recentere ruilverkavelingen.

In de ruilverkavelingen Oldelamer en Midden-Tjonger uit de jaren '70 en '80 van de vorige eeuw zijn de laagveengebieden landbouwkundig sterk verbeterd en beter ontsloten en zijn nieuwe boerderijen gebouwd. Zo zijn de Weeren, de Oude Maden, de Boelstraweg in Oldelamer en de Ruskemadenweg grotendeels nieuw aangelegde (landbouw)wegen. Het tracé van de oude Weerdijk ter hoogte van Oldelamer heeft hierin niet een functie kunnen krijgen en is grotendeels geëgaliseerd. Het is ook in deze tijd dat er vrij massaal boerderijbouw plaats vindt in de dalen van Linde en Tjonger.

Volgens de landschapsplannen van de ruilverkavelingen en landinrichting is een aantal oude en nieuwe wegen beplant met o.a. populieren. Meer recent is een aantal oudere populieren gekapt en zijn langs de wegen deels opnieuw bomen, vooral essen, geplant.

2.9

Verstedelijking

Hoewel het agrarisch karakter nog dominant is in de gemeente, is de laatste decennia een proces van stille verstedelijking gaande. In de tijd van evenredige verdeling van woningen over de dorpen heeft bijna elk dorp nieuwbouw gerealiseerd. Deels sociale woningbouw, maar de laatste jaren steeds meer suburbane verstedelijking. Vele lintvormige dorpen hebben de woningbouw geconcentreerd bij het centrum in de vorm van een nieuwbouwwijkje. Deze verdikkingen in het lint zijn niet bepaald karakteristiek in de historische structuur van dergelijke lintdorpen. Ook is het aantal boeren in de gemeente drastisch teruggelopen en is meer dan de helft van het oorspronkelijke aantal boerderijen niet meer in agrarisch gebruik, maar huisvest allerlei bedrijfjes of dient als woon- of recreatieobject. Melkfabrieken sluiten, worden gesloopt of worden voor andere doeleinden gebruikt. Amerikaanse windmolens en gemalen raken buiten gebruik en vervallen als geen nieuw gebruik wordt gevonden. De laatste telefoonpalen worden als monument gekoesterd. Met het intensieve wegennet en goede aansluitingen op de autosnelwegen is het buitengebied steeds meer een woon- en recreatielandschap aan het worden. De oriëntatie op het platteland van de burgerinwoners is wezenlijk anders dan die van de boeren, duidelijk meer (landschaps)beeldgericht dan utilitair. Het landelijk gebied wordt in toenemende mate als recreatiegebied ontdekt: het netwerk van fiets- en wandelpaden groeit, specifieke recreatieterreinen worden ontwikkeld, maar ook wordt (extra) ruimte geboden voor jachthavens, hergebruik van vaarten voor watersport, observatiehutten voor natuurgerichte recreatie etc.

Kenmerken van het landschap

3

3.1

Algemeen²

De boeiende ontwikkelingsgeschiedenis van Weststellingwerf is voor een groot deel nog afleesbaar in het landschap. Een landschap dat als zeer aantrekkelijk en gevarieerd kan worden getypeerd: van zanderig en hoog in het oosten naar venig en nat in het westen, met twee kenmerkende beekdalen. Het landschap wordt onderscheiden in woudontginningen, de heideontginningen, het esdorpenlandschap, de veenpolders, de hoogveenontginningen en de beekdalen. Aan de hand van deze indeling wordt in de hoofdstuk een verdere typering gegeven.

Maar eerst nog even dit. In de bijlage zijn ter verduidelijking twee kaarten opgenomen. Kaart 1 is een weergave van de kadastrale situatie rond 1832. Deze kaart van de toenmalige eigendomsverhoudingen, toont een kijk op het grondgebruik en de verkavelingsstructuur. Goed zichtbaar zijn de occupatiepatronen die op dat moment nauw gerelateerd waren aan de condities van de grond. In kaart 2 zijn de landschapstypen weergegeven zoals die nu worden onderscheiden. Het is duidelijk te zien dat er verwantschap zit tussen beide kaarten.

3.2

Woudontginningen

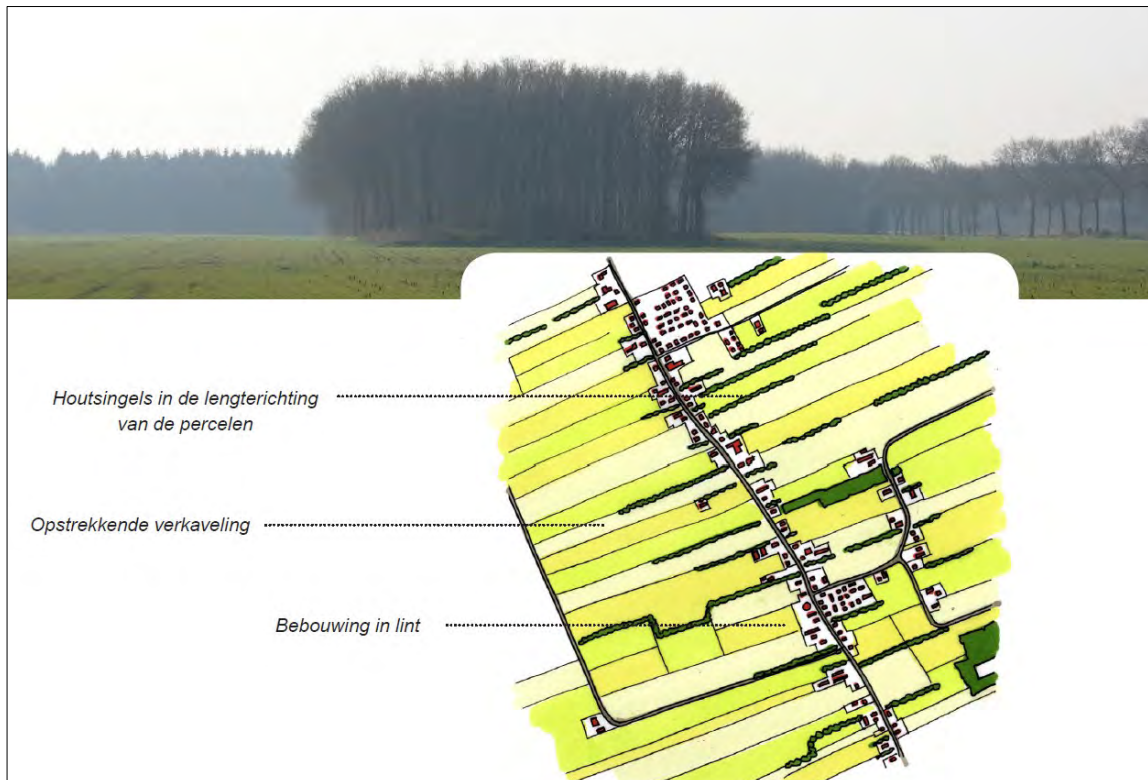
Het landschappelijk raamwerk van de woudontginningen wordt gevormd door ontginningslinten met haaks daarop staande houtsingels en bosstroken in de ontginningsrichting. De houtsingels en bosstroken komen afwisselend en in verschillende breedtes, lengtes en dichtheden voor. Het patroon levert een zeer afwisselend en kleinschalig besloten landschapsbeeld op. Algemeen kan worden gesteld dat de singels in de woudontginningen door achterstallig onderhoud in verval dreigen te raken.

De overgangen naar meer open gebieden, bijvoorbeeld beekdalen, hebben een rafelig karakter (geen scherpe grens maar geleidelijk) doordat de singels en bosstroken in afwisselende lengten doorlopen tot aan het open gebied. Deze gevarieerde overgangen zijn kenmerkend voor de woudontginningen.

Gemeentelijke laan- en wegbeplantingen langs de parallelle en dwarswegen vormen belangrijke beplantingen voor het raamwerk van deze structuur.

---

² Voor dit deel is het rapport "Landschapsbeleidsplan Zuidoost Friesland" als bron gehanteerd.

Dorpsranden/dorpstypen

Huidige karakteristiek

Lineaire bebouwingslinten die de zandrug volgen en die in de dorpskern vaak buiten het lint zijn uitgegroeid. De oudere en vaak dichtere bebouwingslinten liggen grotendeels langs de binnenweg, die het hoogste deel van de dekzandrug volgt. De wat jongere bebouwingslinten volgen de buitenweg, die op de overgang van zandrug naar beekdal liggen.

Erfinrichting

Huidige karakteristiek

Houtsingels langs een perceelsgrens lopen door tot op het erf. Beplantingsstructuren zijn bij voorkeur zoveel mogelijk dwars op het lint gesitueerd (meevlopend met de verkavelingsrichting) zodat de gerichtheid van het landschap wordt versterkt.

Erfbeplanting in stroken vormt een eenvoudig middel om de opstrekken te benadrukken. Afhankelijk van de waterhuishoudkundige situatie, bij voorkeur eik, berk op de drogere delen en els, es op de nattere delen toepassen. Ook horen hoogstamfruitbomen en solitaire bomen als linde, es, kastanje en beuk op het erf thuis.

3.3

Heideontginningen

Bij de grootschalige heideontginningen wordt gestreefd naar behoud van de karakteristieken: kleinschalige blokverkaveling, wegbeplantingen en verspreide erven met erfbeplanting. Ook houtwallen, heideterreintjes, reliëf, elzensingels op natte delen, pingoruïnes en dobben dienen duurzaam in stand te worden gehouden. Zandwegen dienen onverhard te blijven, omdat ze kenmerkend zijn voor het landschapsbeeld.

Erfinrichting

Doordat ontginning relatief kort geleden plaatsvond, komen er geen oude dorpsstructuren binnen de heideontginningen voor. De bebouwing binnen de heideontginningen liggen verspreid over het gebied.

Grootschalige heideontginning

De heideontginning in de as De Blesse/Noordwolde is overwegend grootschalig open, door ruilverkaveling zo gevormd.

Huidige karakteristiek

De verspreid liggende (bedrijfs)bebouwing (met gedeeltelijk grote loodsen) is relatief jong en fors van omvang. De bebouwing bepaald veelal het beeld van het landschap. De beplanting bestaat uit singels, erfbosjes en solitair.

Besloten heideontginning

Het landschap van de heideontginningen in de as De Hoeve/Zandhuizen, ten noorden van Noordwolde, is redelijk besloten en gevarieerd. De ontginning ervan heeft ook veelal op kleinere schaal plaatsgevonden. Hierdoor zijn er ook restanten heide, deels bebost, aanwezig.

Huidige karakteristiek

De verspreid liggende bebouwing is kleinschaliger van karakter (o.a. arbeiderswoningen) en vaak gelegen in bosrijk gebied.

3.4

Essenlandschap

Het essenlandschap vormt een waardevol oud cultuurlandschap met kenmerkende steilranden, houtwallen, singels en hier en daar nog voorkomende zandwegen. De structuren van de essen en kleinere kampen zijn nog deels herkenbaar. In Weststellingwerf gaat het om de ensembles van essen rond Zandhuizen, Rijsberkampen en Boekelte.

Dorpsranden/dorpstypen

Huidige karakteristiek

De esdorpen kenmerken zich door een stervormig uitwaaiend wegenpatroon en bebouwingspatroon dat samenhangt met de natuurlijke hoogteverschillen in het gebied. Rond de esdorpen liggen akkercomplexen. Doordat op en rond ak-

kercomplexen nieuwbouwwijken zijn ontwikkeld, dreigen veel esdorpen hun karakteristieke vorm te verliezen.

Erfinrichting

Huidige karakteristiek

Erfbeplanting in de vorm van kleine bosjes, houtsingels en houtwallen, als afscherming tussen het erf, de akkers en de weiden. Bij boerderijen is vaak een zware erfbeplanting van groepen eiken en geriefhoutbosjes aanwezig. De beplantingen vormen een samenhangend patroon waarin de bebouwing is opgenomen (sterke verweving).

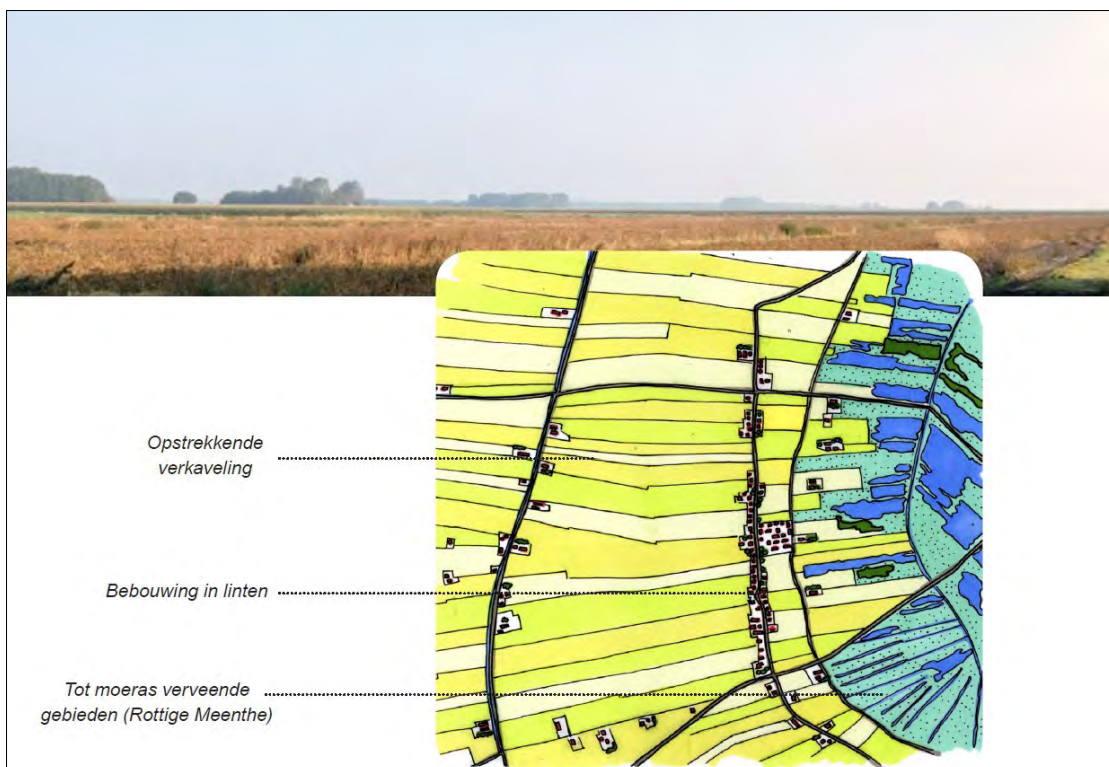
3.5

Veenpolders

Algemeen

De openheid en grote maat/schaal van de polders vormen belangrijke, maar ook onder druk staande, karakteristieken. Het open en grazige karakter is niet alleen landschappelijk gezien, maar ook voor veel weidevogels een voorwaarde. Daarnaast vormen de randen van de verschillende poldereenheden, de dijken en kaden, belangrijke structuurlijnen in het landschap.

De veenpolders bezitten enkele grote water- en moerasrijke natuurgebieden.

Dorpsranden/dorpstypen

De dorpen in de veenpolders bestaan uit halfopen tot besloten lintdorpen. De halfopen tot besloten lintdorpen vormen groene linten in het landschap.

Daarnaast komen veel verspreid liggende boerderijen voor. De veenpolders van Weststellingwerf onderscheiden zich van die van Heerenveen en Opsterland door het voorkomen van open bebouwingslinten, waardoor de vrijstaande boerderijen, vaak met beplante erven, zich als losse puntelementen onderscheiden in het landschap. Deze forse erfbeplantingen in het open landschap leveren een monumentale situatie op en geven het gebied een eigen identiteit.

De relatief hoger gelegen, niet ontgonnen petgatencomplexen van de Rottige Meenthe en Brandemeer zijn gedeeltelijk weer verland en bosopslag van wilg, els en berk levert ter plaatse een besloten landschap op, vaak afgewisseld met kleinschalige open hooilanden.

Het opzetten van de grondwaterstand in de veenpolders leidt tot toename van de elzenopslag. In de open polders dient deze opslag actief te worden beheerd om de openheid te waarborgen. Langs de randen van de natuurgebieden de Rottige Meenthe en Brandemeer is de elzenopslag aanvaardbaar, omdat de openheid van de polders hierdoor niet verder wordt aangetast.

Erfinrichting

Huidige karakteristiek

Grote gebouwen, akkerbouwbedrijven duidelijk geordend in het landschap en wel of niet omringd door erfbeplanting. Aan de voorzijde open. De bebouwingen (met erfbeplantingen) liggen als puntelementen in het open landschap.

3.6

Hoogveenontginningen

Binnen Zuidoost Friesland zijn verschillende typen hoogveenontginningen te onderscheiden met ieder hun eigen karakteristieke kenmerken:

- plaatselijk kleinschalige hoogveenontginningen;
- hoogveenontginningen met wijken;
- en grootschalige hoogveenontginningen.

Bij de kleinschalige hoogveenontginningen wordt gestreefd naar behoud van de kleinschaligheid, die wordt gevormd door de kleinschalige structuur van sloten met singels, de opstrekende verkaveling, de lintbebouwing langs de vaarten en de laanbeplantingen. De singels versterken de gerichtheid van het landschap.

Voor de hoogveenontginningen met wijken wordt gestreefd naar het herkenbaar maken van de veenkoloniale ontginningsstructuur. Deze ontginningsstructuur wordt gevormd door een strak patroon van wijken die op gelijke afstand van elkaar liggen en het gebied een duidelijke systematische ordening geven. Vergroten van de herkenbaarheid van de wijken door het deels verwijderen van de opslag is landschappelijk gezien gewenst. Het streefbeeld is her en der plukken beplanting langs de wijk. De vaarten en bebouwingslinten vormen als hoofdontginningssassen belangrijke structuurlijnen.

Bij de grootschalige hoogveenontginningen speelt behoud van de openheid en de kenmerkende blokvormige verkavelingsstructuur een belangrijke rol. Ook hier is de systematische ordening kenmerkend. Wegbeplantingen langs rechte wegen geven structuur aan het gebied en dienen te worden hersteld. Erfbeplantingen op of rond erven dienen te worden gestimuleerd.

Het gebied ten zuidwesten van Noordwolde is bosrijk en besloten. Het bevat zowel kenmerken van heideontginningen (restanten van kleinschalige heidebewoning) als hoogveenontginningen (ontginningssas).

Dorpsranden/dorpstypen

Huidige karakteristiek

Langs de veenvaarten (hoogveenontginningen kleinschalig en met wijken) zijn veenkoloniale dorpen ontstaan met vele kleine arbeidershuisjes in een duidelijke ordening. Halfopen tot dichte linten aan beide zijden van de vaart met begeleidende laanbeplantingen. In dorpskernen uitgegroeid tot buiten het lint.

Erfinrichting

Hoogveenontginningen kleinschalig

Langs de slootkanten staan met name elzen, die deels doorlopen tot op het erf. Hierdoor loopt de perceelsrandbeplanting over in de erfgransbeplanting. De singels zijn transparanter dan bij de woudontginningen. De monumentale bomen (linde, kastanje) die voor op het erf staan steken als plukjes boven de elzen uit.

Hoogveenontginningen met wijken

Langs de wijken staan met name elzen, die deels doorlopen tot op het erf. Hierdoor loopt de perceelsrandbeplanting over in de erfgransbeplanting. Doordat de wijken vaak aan één zijde of aan twee zijden beplant zijn, zijn de wijken vanaf de hoofdvaart slecht herkenbaar. De monumentale bomen (linde, kastanje) die voor op het erf staan steken als plukjes boven de elzen uit.

Hoogveenontginningen grootschalig

Grote gebouwen, akkerbouwbedrijven wel of niet omringd door erfbeplanting liggen als puntelementen in het open landschap.

3.7

Beekdal

Algemeen

De beekdalen zijn kenmerkend in het landschap. Sommige tonen nog een goed natuurlijk karakter (riet, ruigte, natte graslanden, wilgenstruweel en moerasbos) met kleinschalige gradiënten (o.a. reliëf, zandopduikingen, oude meanders). In Weststellingwerf gaat het vooral om de loop van De Linde en de Tjonger.

De Linde

Het beekdal van de Linde kent een grote verscheidenheid aan natte graslanden, hooilanden, petgaten en broekbossen. Langs de middenloop van de Linde vindt in het kader van de gebiedsvisie Beekdal Linde natuurontwikkeling plaats in de vorm van onder andere riet- en ruigtelands, wilgenstruweel, verdere uitbreiding van een mozaïek van moerasbos en water.

Tjonger

Het betreft hier voor het grootste deel de benedenloop van de Tjonger. Hier wordt ingezet op ontwikkeling van natte ecologische verbinding. Dus een vast boezempeil met aansluitend zo natuurlijk mogelijke oeverlanden. Ontwikkeling van water, moeras, riet- en ruigtezones passen in het landschapsbeeld.

Cultuurhistorische sporen in het landschap

4.1

Vooraf

In het voorgaande hoofdstuk zijn de kenmerken van de verschillende landschapstypen behandeld. In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de binnen de gemeente Weststellingwerf voorkomende cultuurhistorische sporen. Daarbij is omwille van de leesbaarheid een indeling gemaakt naar:

- lijnen en structuren;
- bijzondere plekken in het landschap;
- bouwwerken.

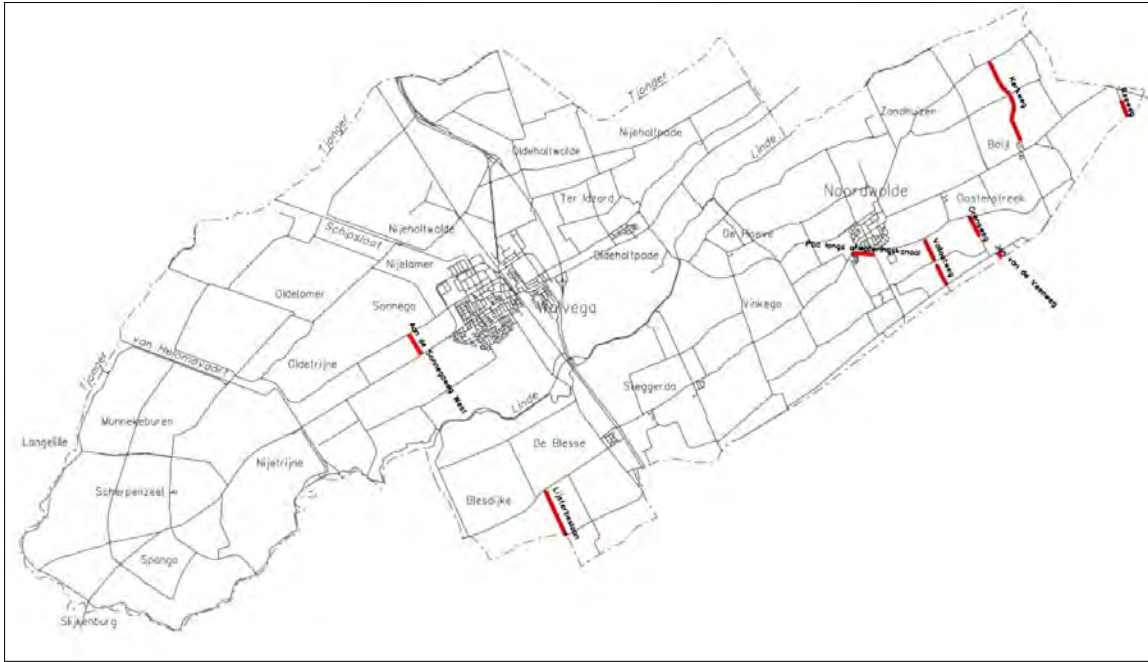
Het onderzoek is verricht op basis van aanwezige bronnen waarbij vooral gebruik is gemaakt van de gegevens van de provincie Fryslân (Cultuurhistorische Kaart). De informatie is opgebouwd in een GIS-omgeving. Ten behoeve van deze rapportage zijn enkele themakaarten gemaakt en in de bijlage opgenomen.

4.2

Lijnen en structuren

Bij lijnen en structuren (bijlage: kaart 3) gaat het om inrichtingsaspecten die door het gebied heen lopen en een bijzonder karakter hebben. In Weststellingwerf gaat het daarbij om de cultuurhistorisch kenmerkende dijken en de kenmerkende watergangen. Wat de watergangen betreft, de lijnen vallen hier deels samen met de gemeentegrens. Verder gaat het hier om oude dorpsvaarten (schipsloten), kanalen en wijken.

Ook is gekeken naar bijzondere infrastructuurpatronen zoals spoor- en tramwegen maar ook zandwegen. Voor wat betreft de zandwegen, het gaat hier om de bij de gemeente in beheer zijnde wegen. Deze gegevens zijn afkomstig van de gemeente (zie ook bijgaande afbeelding).

Zandpaden (in beheer bij de gemeente)

4.3

Bijzondere plekken

In het buitengebied zijn enkele bijzonder plekken ontstaan die min of meer los liggen van de dorpen en bebouwingslinten maar voortkomen uit een heel specifiek gebruik. Gekeken is naar vestingwerken, eendenkooien (groen: nog aanwezig; rood: niet meer aanwezig), molens, sluizen en bruggen (zie bijlage: kaart 4).

Voor wat betreft de vestingwerken: de kaart geeft een lange lijn als zeer abstracte duiding van de Friese waterlinie. Dit verdedigingswerk dat destijds bestond uit enkele schansen en een zone inundatiegronden, heeft de laatste jaren veel aandacht gekregen en zal er mogelijk toe leiden dat er weer meer zichtbaar van wordt gemaakt. Zo is op bijgaande afbeelding te zien hoe een betere beleving van de Bekhofschanse vorm zou kunnen krijgen.

Bekhofschans

Toekomstperspectief

Huidige situatie Bekhofschans

Impressie Bekhofschans

Impressie Bekhofschans (bron: Fietskaart Friese waterlinie)

Verder geeft de kaart de ligging van de verdedigingswerken in de loop van de Linde. Zo zijn Blessebrug (1582), Kontermansbrug en Slijkenbrug (de laatste maakt tevens onderdeel uit van de Friese Waterlinie) aangegeven.

4.4

Bouwwerken in het landschap

In het buitengebied zijn in de loop der eeuwen diverse soorten bouwwerken ontstaan. Om dit enigszins overzichtelijk te presenteren, is gekozen voor indeling naar bebouwing die vooral gerelateerd is aan de agrarische functie (bijlage: kaart 5), de religieuze bouwwerken (bijlage: kaart 6) en de overige bouwwerken (bijlage: kaart 7).

Ter nadere toelichting:

Op kaart 5 zijn de agrarische objecten verzameld. Daarvoor zijn de kaartlagen aangezet zoals van de CHK zichtbaar gemaakt voor stinsen, states en buitenplaatsen, de boerderijplaatsen (kaartlaag van in 1832 voorkomende boerenplaatsen), de zuivelfabrieken, de boerderijen van jongere bouwkunst en de boerderijen die als rijksmonument zijn aangemerkt.

Voor kaart 6 zijn de kerkelijke gebouwen inzichtelijk gemaakt. Vanuit de CHK zijn de kerken tot 1960 zichtbaar gemaakt. Tevens zijn de objecten van jongere bouwkunst 1850-1940 en de rijksmonumenten aangemerkt (soms valt dat samen met elkaar waardoor de informatie niet altijd goed zichtbaar wordt).

Met kaart 7 zijn alle overige bouwwerken aangegeven. Het gaat daarbij om objecten van jongere bouwkunst (voor zover ze in de eerdere kaarten nog niet zichtbaar waren). Ook zijn de objecten opgenomen die als Delfts Rood bekend staan. Dat is een architectuurstroming die rond het midden van de vorige eeuw veelvuldig werd toegepast en vooral traditioneel van aard is. Ook is opgenomen de naoorlogse stroming van de wederopbouw wijken.

Waardering en beleidsaanbeveling

5

5.1

De kern van het verhaal

In de voorgaande hoofdstukken kwamen de ontwikkelingsgeschiedenis, de kenmerken van het landschap en de cultuurhistorische sporen aan de orde. Het is een veelheid aan gegevens. De kern van het verhaal van Weststellingwerf gaat over:

1. Tjonger en Linde;
2. oude en nieuwe linten;
3. water en dijken;
4. verkeer over land;
5. hoogveenontginning en huisvesting;
6. jongere veenpolders;
7. verstedelijking van het platteland.

De opgave in dit hoofdstuk is om deze thema's te verbinden aan gebieden en objecten die hiervan nog steeds getuigen.

5.1.1

Tjonger en Linde

De beekdalsystemen van de Tjonger en de Linde zijn het meest bepalend geweest voor het gebruik en de inrichting van het gemeentelijke grondgebied. Beide beekdalen lopen van noordoost naar zuidwest en ontmoeten elkaar via de Tusschenlinde bij Slijkenburg. Kenmerkend is dat de beekdalen deels kronkelig verlopen en deels gekanaliseerd zijn.

De ontginning van het grondgebied werd vanuit de beekdalen opgezet. Daarbij ontstonden grens- of scheidslijnen. Eén van de meest duidelijke lijnen die nog altijd zichtbaar is in het landschap wordt gevormd door De Scheene. Deze grens- of achtersloot markeert ook het verschil in kavelrichtingen.

Een groot deel van De Scheene en het daarbij behorende ontginningsgebied is aangewezen als gebied met cultuurhistorische waarden (zie paragraaf 5.2).

5.1.2

Vestigingsplekken

Aanvankelijk kwam de ontginning vanaf de beekdalen op gang. Geleidelijk aan kwamen er bewoningslinten tot stand op de hogere gronden. Kenmerkend is dat de linten, als gevolg van inklinken van grond maar ook door voortgaande

ontginning, door de tijd heen zijn verschoven. Dat laat zich goed lezen aan de duidingen “Olde-” en “Nije-” bij de verschillende plaatsnamen.

Vanuit het vroegste gebruik zijn de zogenaamde kerkkavels kenmerkend. Dit zijn naar de beekdalen toe opstreckende structuren waarbij de kerk en de begraafplaats in een aantal gevallen op ruime afstand van de huidige wegenstructuur zijn gelegen.

In de linten komen daarnaast veel boerderijen en bijzondere bebouwing voor. Deze zijn in beeld gebracht. Sommige hebben de status van rijks- of gemeentelijk monument en worden als zodanig goed beschermd. Veel andere zijn in het kader van het Monumenten Inventarisatie Project in beeld gebracht en komen nu op de inventarisatiekaart voor.

Een verbijzondering in het landschap van Weststellingwerf vormen de gehuchten Zandhuizen, Rijsbergkampen en Boekelte. Hier ontstonden geen lintbebouwingspatronen maar kwamen esgehuchten tot stand met hun typerende onregelmatigheid.

5.1.3

Water en dijken

De betekenis van de Tjonger, de Linde en de Scheene is al genoemd. Maar de betekenis van water omvat meer.

Allereerst gaat het nu ook om de militair-strategische betekenis van water. Daarvoor is de Waterlinie van belang. Deze linie wordt bepaald door de Linde en de Tjonger en daarlangs gelegen dijken. Aan met name de westzijde van Weststellingwerf werden de laag gelegen gronden als inundatiegebied gebruikt. Op enkele strategische plekken waren schansen aanwezig. Deze plekken zijn op de kaart aangegeven.

Verder zijn er nog veel meer wateren van belang voor de bewoningsgeschiedenis van Weststellingwerf. Het gaat onder meer om de Helomavaart (1748-1775) die de Tjonger en de Linde met elkaar verbindt; de Steggerdavaart (1603), Vinkegavaart (1647) en Noordwoldervaart (1642) en een aantal dwarsvaarten (die zijn bijna allemaal gedempt). De Gracht (1928) werd het hoofdafvoerkanal voor de Grote Veenpolder naar het nieuwe gemaal aan de Tjonger.

Om het water te beteugelen zijn er dijken en kunstwerken aangelegd. Een groot deel daarvan is nog steeds goed zichtbaar en van cultuurhistorische betekenis.

5.1.4

Verkeer over land

De oorspronkelijke wegenstructuur lag hoofdzakelijk min of meer parallel aan de beekdalen de Tjonger en de Linde. Er waren slechts een paar noord-zuid gerichte verbindingen. Eén daarvan is de zogenaamde Heereweg (oftewel de

route Zwolle-Leeuwarden). Dit werd uiteindelijk de belangrijkste route. Type-rend is dat veel wegen zijn aangelegd op dijktracé's en dat veel wegen zijn voorzien van laanbeplanting. Bijzonder in de wegenstructuur zijn vooral de nog resterende zandwegen.

Met de spoorwegverbinding Leeuwarden-Zwolle (kwam tussen 1866 en 1868 gereed) kreeg Wolvega een station. Zelfs Peperga (1870) kreeg een station, speciaal ook bedoeld voor het vervoer van stoelen uit Noordwolde.

Station Peperga met rotanstoelen (niet meer aanwezig)

5.1.5

Hoogveenontginning en huisvesting

Met het uitbreiden van de waterwegen kon ook een verdere ontsluiting en ontginning van de hoogveengebieden op gang komen. Dat is onder meer zichtbaar in de omgeving van Noordwolde en in de grensstreek met de provincie Drenthe. Juist daar werd een bijzondere ontwikkeling op gang gebracht door de Maatschappij van Weldadigheid. Deze vanuit Frederiksoord opererende organisatie zorgde voor de ontwikkeling van de Oost- en Westvierdeparten. Dit gebied is aangemerkt als bijzonder waardevol (zie paragraaf 5.2).

Naast de meer georganiseerde ontginning was ook sprake van wilde ontginning waarbij onder meer ex-kolonisten vanuit de Maatschappij van Weldadigheid hun geluk gingen beproeven. Dit was niet altijd succesvol en leidde dan tot zeer slechte leefomstandigheden.

Als antwoord hierop werd het Rode Dorp opgericht. Ook dit gebied is aangewezen als van bijzondere kwaliteit (zie paragraaf 5.2).

5.1.6

Jongere veenpolders

Het ontginnen van het laagveen kreeg in de 1e helft van de 20e eeuw weer een nieuwe impuls. De aanleg van de Grote Veenpolder kon nu, door betere bemalingsmethoden, worden uitgevoerd waarbij aan weerszijden van De Gracht (1928) de grond in cultuur werd gebracht.

Deze gronden zijn meer regelmatig en grootschalig verkaveld. Ook de boerderijen staan op een min of meer stelselmatige manier geplaatst aan de ontginningsas.

5.1.7

Verstedelijking van het platteland

Inmiddels is duidelijk dat het overheersende agrarische karakter aan betekenis inboet. Veel boerderijen maar ook zuivelfabrieken, verliezen hun oorspronkelijke functie. De inzet is om het karakter van deze toch typerende bebouwing zo goed mogelijk te bewaren.

De als monument gewaardeerde gebouwen zijn op grond van de monumentenwet beschermd als rijks- of gemeentelijke monument. De gebouwen die zijn opgenomen in het Monumenten Inventarisatie Project verdienen extra aandacht.

5.2

Bijzondere gebieden

Uit de inventarisatie en waardering blijkt dat er qua cultuurhistorie drie gebieden als bijzonder zijn aan te merken. Dat betreft het gebied van de Scheene, het Rode Dorp en het gebied van West- en Oostvierdeparten.

Van deze gebieden zijn de volgende beschrijvingen gemaakt.

1. Scheene en omgeving

(Scheenepad, Voetpad en Veendijk)

Dit karakteristieke gebied is een deel van de in 1847 opgerichte Grote Veenpolder met bijbehorende betrekkelijk gave infrastructuur in de vorm van dijken, vaarten, paden, sluizen, poldermolens, Amerikaanse windmotoren en bruggen en voormalige veenarbeiderswoningen. De vervening vond weinig planmatig en zonder regelmaat plaats.

Dit geldt ook voor de drooglegging van de polder dat vanaf 1928 plaatsvond. In het gebied liggen nog petgatencplexen in verschillende stadia van het verlandingsproces.

Centraal in de gebied ligt de Scheene, een waterweg die deels van natuurlijke oorsprong is en bij de vervening geschikt is gemaakt als transportkanaal. Aan beide kanten van de Scheene liggen drooggemalen, in cultuur gebrachte gron-

den en petgatencolplexen. Op de kruising van de Helomavaart en de Scheene ligt een sluis met daarbij enige bebouwing, waaronder een voormalig café. De Grote Veenpolder werd vroeger bemalen door zes poldermolens, waaronder de nog bestaande molens De Rietvink en De Reiger en later door Amerikaanse windmotoren. Aan het Tjongerpaad en aan het Scheenepad zijn nog enkele voormalige veenarbeiderswoningen gesitueerd.

Dit karakteristieke gebied is van bijzondere historische betekenis omdat de ontwikkelingen die in dit gebied hebben plaatsgevonden: vervening, gedeeltelijke droogmaling en in cultuur brengen, nog heel goed herkenbaar zijn. De gaafheid van de in het gebied gesitueerde objecten en complexen is wisselend. De veenarbeiderswoningen zijn vaak grondig verbouwd tot recreatiewoningen, waarbij de massa en de hoofdvorm soms bewaard zijn gebleven.

2. West- en Oostvierdeparten

Evenwijdig aan de grens met Drenthe en Overijssel loopt in Weststellingwerf een lange, rechte weg met de naam Vierdeparten. In de tijd van de turfgraverij liep langs deze weg een vaart die de Steggerdavaart, de Vinkegavaart en de Noordwoldervaart met elkaar verbond. Om van deze dwarsvaart gebruik te mogen maken moest pacht betaald worden: éévierde deel (part) van de hoeveelheid per schip vervoerde turf. In de negentiende eeuw, toen de turfwinning beëindigd was, werd de grond aan weerskanten van Vierdeparten aangekocht door de “Maatschappij van Weldadigheid”. Die organisatie was in 1818 opgericht om de armoede in de steden te bestrijden. In het grensgebied van Drenthe, Friesland en Overijssel, werden landbouwkolonies gesticht, waar de “behoeftigen” aan het werk konden, met als doel dat ze uiteindelijk op eigen benen zouden komen te staan. De Vierdeparten was onderdeel van de kolonie Wilhelminaoord. De koloniehoeven in Wilhelminaoord werden hier iets groter dan de hoeven die een paar jaar eerder in Frederiksoord waren aangelegd. De oppervlakte van 2,4 ha bleek te klein en werd vergroot tot 2,8 ha per hoeve.

De bebouwing in dit karakteristieke gebied bestaat uit lintbebouwing langs de Oost- en Westvierdeparten. De nokrichting van de hoofdgebouwen staat loodrecht ten opzichte van de weg. Tussen de erven is steeds zicht op het erachter gelegen landschap mogelijk. De hoofdgebouwen van de erven staan overwegend in een rooilijn en de bebouwing op het erf staat haaks ten opzichte van elkaar.

3. Het Rode Dorp

In 1919 besloot de Woningstichting Weststellingwerf in Noordwolde 22 arbeiderswoningen op een stuk heidegrond op de Meenthe ten noorden van het dorp Noordwolde te bouwen. Daarvoor werd 11 hectare heidegrond aangekocht voor € 91 (f 200) per hectare. Het Rode Dorp is een rechte straat met aan beide zijden, op min of meer gelijke afstand van elkaar gelegen, identieke woningen. Aan het begin van de straat zijn twee woningen in de loop van de tijd afgebroken zodat het Rode Dorp nu uit 20 woningen bestaat. De woningen zijn opgetrokken in bruinrode baksteen en hebben een krimp. De woningen hebben een zadeldak en zijn gedekt met rode Friese pannen.

Het gebied is karakteristiek vanwege het relatief grote aantal bij elkaar gelegen woningen een bijzonder voorbeeld van bouwen voor arbeiders in het buitengebied. In het kader van de sociale woningbouw in het buitengebied of kleine dorpen werden over het algemeen in veel kleinere groepen gebouwd.

De bebouwing van het Rode Dorp vormt een duidelijk herkenbaar geheel als gevolg van de situering aan een weg en het half open, half gesloten karakter van het omliggende gebied. De aanleg van het gebied is bewaard gebleven net als de hoofdvorm en de situering van de woningen. De woningen zijn vaak in detail gewijzigd. Achter een aantal woningen is in de loop van de tijd kleine bijgebouwen geplaatst. Er heeft in de directe omgeving geen nieuwbouw plaatsgevonden.

5.3

Beleidsadvies voor uitwerking

Algemeen

Landschappelijke en cultuurhistorische waarden zijn in belangrijke mate bepalend voor het karakter van het landelijk gebied. Behoud hiervan is in vele op-

zichten belangrijk. Stimulering van landschappelijke en cultuurhistorische kwaliteiten leiden uiteindelijk tot een verdere verbetering van de ruimtelijke kwaliteit en een betere herkenbaarheid van het gebied. Dit komt de beleefbaarheid van het gebied voor de burgers en de bezoekers ten goede.

De kernkwaliteiten van het plangebied worden met het voorliggende plan op de volgende manier bestendig (NB voor archeologie geldt een zelfstandige rapportage):

1. Hoofdbestemmingen en wijze van tekenen

De aanwezige kenmerken en kwaliteiten vormen in beginsel de basis voor de inrichting en het gebruik en zijn daarmee bij de betreffende bestemming inbegrepen. Daar waar meer expliciete sturing nodig is, wordt gerichter bestemd en getekend. Als voorbeeld: bij de bestemmingen 'Agrarisch met waarden 1' en 'Agrarisch met waarden 2' worden de landschappelijke en natuurlijke waarden specifiek in de regels opgenomen. Maar ook wordt dit duidelijk middels de bestemmingen 'Bos', 'Natuur' en 'Water'. In sommige gevallen kunnen ook heel specifieke kwaliteiten ingetekend en passend bestemd worden. Voorbeeld: de aanwezige eendenkooien worden als 'Natuur' bestemd en voorzien van een aanduiding "eendenkooi".

Het begrenzen van de bestemmingsvlakken wordt afgestemd op de landschapstypologie zoals die is opgezet. Mede op basis van de kernkwaliteiten van elk landschapstype worden de planregels ingevuld.

2. Sturen via planregels

De bij recht gegeven bouw- en gebruiksmogelijkheden die vooral zijn afgestemd op de vigerende bouw- en gebruiksmogelijkheden, kunnen via de nadere eis nog beïnvloed worden om te komen tot een ruimtelijke afstemming.

Daar waar het plan afwijkingsmogelijkheden voor bouwen en gebruik biedt die niet rechtsreeks in het plan zijn voorzien, kan een koppeling gelegd worden naar passende kwalitatieve aspecten (landschappelijke inpassing en een passende vormgeving).

3. Specifiek

In het plangebied komen geen van rijkswege beschermde stads- of dorpsgezichten voor. Wel zijn er rijksmonumenten en gemeentelijke monumenten aanwezig. Die genieten voldoende bescherming op grond van de Monumentenwet.

In het plan wordt de dubbelbestemming 'Waarde - Cultuurhistorie' opgenomen met doel om naast de hoofdbestemming ook de cultuurhistorische waarden te beschermen. Het gaat dan om:

- de omgeving van De Scheene, het Rode Dorp en de West- en Oostvierdeparten (voormalige gronden van de Maatschappij van Weldadigheid);
- een aantal historische verdedigingswerken. De CHK 2 geeft informatie over de Waterlinie, een landweer en enkele schansen. Voor de landweer

en de schansen is de dubbelbestemming mogelijk. Ten aanzien van het inundatiegebied van de Waterlinie is het niet nodig om een dubbelbestemming op te nemen. Dit is immers een niet begrensde zone laag land dat onder water gezet kon worden;

- de aanwezige dijken;
- de zandpaden conform de opgenomen kaart;
- de CHK 2 geeft inzicht in locaties waar objecten van jongere bouwkunst en stedenbouw voor komen. Deze objecten worden als karakteristiek op de plankaart opgenomen en krijgen een passende regeling gericht op instandhouding van de hoofdkarakteristieken.

Een verbijzondering kan worden uitgewerkt voor de cultuurhistorisch waardevolle molens. Hiervoor kan namelijk een molenbiotoop worden opgenomen ten einde de windvang niet bovenmatig te belemmeren.

B i j l a g e n

Bijlage 1: Cultuurhistorie, wettelijke en beleidsmatige kaders

Als het over cultuurhistorie gaat zijn de volgende wettelijke en beleidsmatige kaders relevant.

Rijksbeleid

Wet ruimtelijke ordening (Wro)

De Wet ruimtelijke ordening heeft zoals gezegd tot doel de bevordering van een duurzame ruimtelijke kwaliteit. Daartoe dienen ten minste de onderwerpen archeologie, monumenten en landschap gerekend te moeten worden. Zoals bekend is, geeft de Wro zelf geen inhoud aan het begrip goede ruimtelijke ordening.

Besluit ruimtelijke ordening

De eis om bij de totstandkoming van een bestemmingsplan rekening te houden met archeologische waarden, is opgenomen in artikel 3.1.6, lid 2, onder a, Bro, dat stelt dat voor zover geen milieueffectrapport wordt opgesteld, de toelichting ten minste een beschrijving bevat van de wijze waarop met de in de grond aanwezige of te verwachten monumenten rekening is gehouden.

Vanaf 1 januari 2012 geldt daarnaast dat ook de bovengrondse cultuurhistorische gegevens dienen te worden afgewogen. Bij het opstellen van een bestemmingsplan wordt de voorwaarde gesteld dat de facetten historische (steden)bouwkunde en historische geografie betrokken worden in de belangenafweging. Volgens de wetgever gaat het hierbij zowel om beschermde als niet formeel beschermde objecten en structuren.

Wet op de archeologische monumentenzorg (WAMZ)

De WAMZ regelt de aanwijzing en bescherming van archeologische monumenten. De wet zelf heeft geen rechtstreekse betekenis voor de inhoud van het bestemmingsplan.

Monumentenwet 1988

De Monumentenwet 1988 regelt kort gezegd de wet- en regelgeving op rijksniveau inzake gebouwen en objecten, stads- en dorpsgezichten en archeologische waarden, en regelt ten aanzien daarvan hoe monumenten aangewezen kunnen worden als beschermd monument. De Monumentenwet onderscheidt verschillende monumenten, te weten:

- rijks-, provinciaal- of gemeentelijk archeologisch monument;
- rijks-, provinciaal- of gemeentelijk gebouwd monument;
- beschermd stads- of dorpsgezicht.

Een voor de ruimtelijke ordening relevant aspect is de verplichting die de wet op legt om de op grond van deze wet aangewezen beschermde stads- en dorpsgezichten in een bestemmingsplan op te nemen.

Natuurbeschermingswet 1998

Deze wet biedt de Minister van LNV de mogelijkheid om, mede op grondslag van een rijksstructuurvisie, een natuurmonument (terrein of water, dan wel samenstel van terreinen of wateren, dat van algemeen belang is om zijn natuurwetenschappelijke betekenis of zijn natuurschoon) aan te wijzen als beschermd natuurmonument (zie artikel 10 van de Nbw). Voor het verrichten van handelingen in een beschermd natuurmonument is een vergunning van gedeputeerde staten noodzakelijk, en in bijzondere omstandigheden van de minister.

Tevens biedt deze wet Gedeputeerde Staten de mogelijkheid een beschermd landschapsgezicht aan te wijzen (zie artikel 23), dat te vergelijken is met een beschermd stads- of dorpsgezicht. Tot op heden is echter geen landschapsgezicht als zodanig aangewezen. Voor het bestemmingsplan is de aanwijzing als beschermd natuurmonument relevant, omdat in zo'n gebied geen handelingen zijn toegelaten zonder toestemming van gedeputeerde staten of de minister.

Rijksbeleid

Het Rijk gaat er vanuit dat de nationale ruimtelijke belangen die via wet- en regelgeving opgedragen worden aan de andere overheden goed door hen worden behartigd. Waar het Besluit algemene regels ruimtelijke ordening (Barro) bepalingen bevat gericht op gemeentelijke bestemmingsplannen gaat het Rijk er vanuit dat deze doorwerking krijgen. Het Rijk zal tijdens het opstellen en vaststellen van bestemmingsplannen dan ook niet toetsen op een correcte doorwerking van nationale belangen.

Provinciale regelgeving

Provinciale omgevingsverordening

De provincie Fryslân heeft de Verordening Romte Fryslân vastgesteld. Deze verordening ingevolge de Wro beoogt allereerst te voorzien in de bescherming van de ruimtelijke kwaliteit. Dat geschiedt onder meer door het stellen van regels die doorwerking moeten vinden in bestemmingsplannen.

Ten aanzien van landschap en cultuurhistorie zijn met name de beschrijving kernkwaliteiten van landschap en cultuurhistorie relevant. Bestemmingsplanmakers zullen met deze vereisten uit de provinciale omgevingsverordeningen rekening moeten houden.

Sectoraal beleid

Ook binnen de provincie hebben de diverse sectoren hun eigen beleidsvisie. Voor een deel zullen die vertaald zijn in de Omgevingsverordening, maar voor een deel ook niet. Tot deze beleidsdocumenten behoren veelal diverse inventarisaties, waardenkaarten en dergelijke. Op het gebied van archeologie, monumenten en cultuurhistorie zijn daardoor al belangrijke informatiebronnen

beschikbaar voor de inventarisatie ten behoeve van een bestemmingsplan, en ook op het gebied van landschap en natuur is veel sectorale informatie beschikbaar.

Op het gebied van landschap en cultuurhistorie is het document “Grutsk op ‘e Romte” van belang. Hierin geeft de provincie aan wat van provinciaal belang geacht wordt op het gebied van landschap en cultuurhistorie. Het rapport wil vooral enthousiasmeren en geeft tevens adviezen.

Gemeentelijke regelgeving

Gemeentelijke monumentenverordening (vastgesteld 1994)

De Monumentenwet 1988 biedt de grondslag voor het vaststellen van een verordening op de monumentenzorg. Via deze verordening kunnen gemeentelijke monumenten aangewezen worden. Veelal betreffen dat gebouwen, maar met de verordening kan de gemeente ook beschermde gezichten en gebieden, lanen en zelfs individuele bomen als monument aanwijzen.

Burgemeester en Wethouders van Weststellingwerf hebben op 26 mei 2011 de gemeentelijke monumentenlijst vastgesteld. De lijst bestaat uit 66 panden en objecten die een monumentale status hebben verkregen. Op een monumentenlijst staan cultuurhistorisch waardevolle panden en objecten die beschermd zijn. Doel van deze bescherming is om dit erfgoed voor toekomstige generaties te behouden.

Gemeentelijk beleid

De belangrijkste beleidsdocumenten voor ruimtelijke kwaliteit betreffen de gemeentelijke structuurvisie, het landschapsbeleidsplan, het bestemmingsplan en de welstandsnota.

Voor het buitengebied is een kadernota opgesteld waarin ten aanzien van cultuurhistorie de volgende is opgenomen.

Figuur 2. *Cultuurhistorische waarden (bron: Structuurplan Weststellingwerf 2000 – 2015)*

Onder bouwhistorie vallen monumenten en karakteristieke panden. Rijksmonumenten worden beschermd via de Monumentenwet, waardoor een regeling in het bestemmingsplan niet nodig is. Gemeentelijke monumenten worden geregeld via de gemeentelijke verordening.

In de gemeente Weststellingwerf komen concentraties van woningen voor die door de ligging en samenhang ten opzichte van elkaar karakteristiek zijn. Het gaat hierbij om de volgende gebieden:

1. Oost- en Westvierdeparten;
2. Scheene en omgeving (Scheenepad, Voetpad, Veendijk);
3. Het Rode Dorp.

Om de samenhang van het gebied te behouden wordt een regeling opgenomen ter bescherming van de waarden in het gebied. Het is daarbij van belang dat de hoofdvorm van de gebouwen wordt beschermd en sloop wordt voorkomen. De gebieden zijn opgenomen in figuur 3. Een beschrijving van de gebieden is opgenomen in bijlage 1.

Uitgangspunten

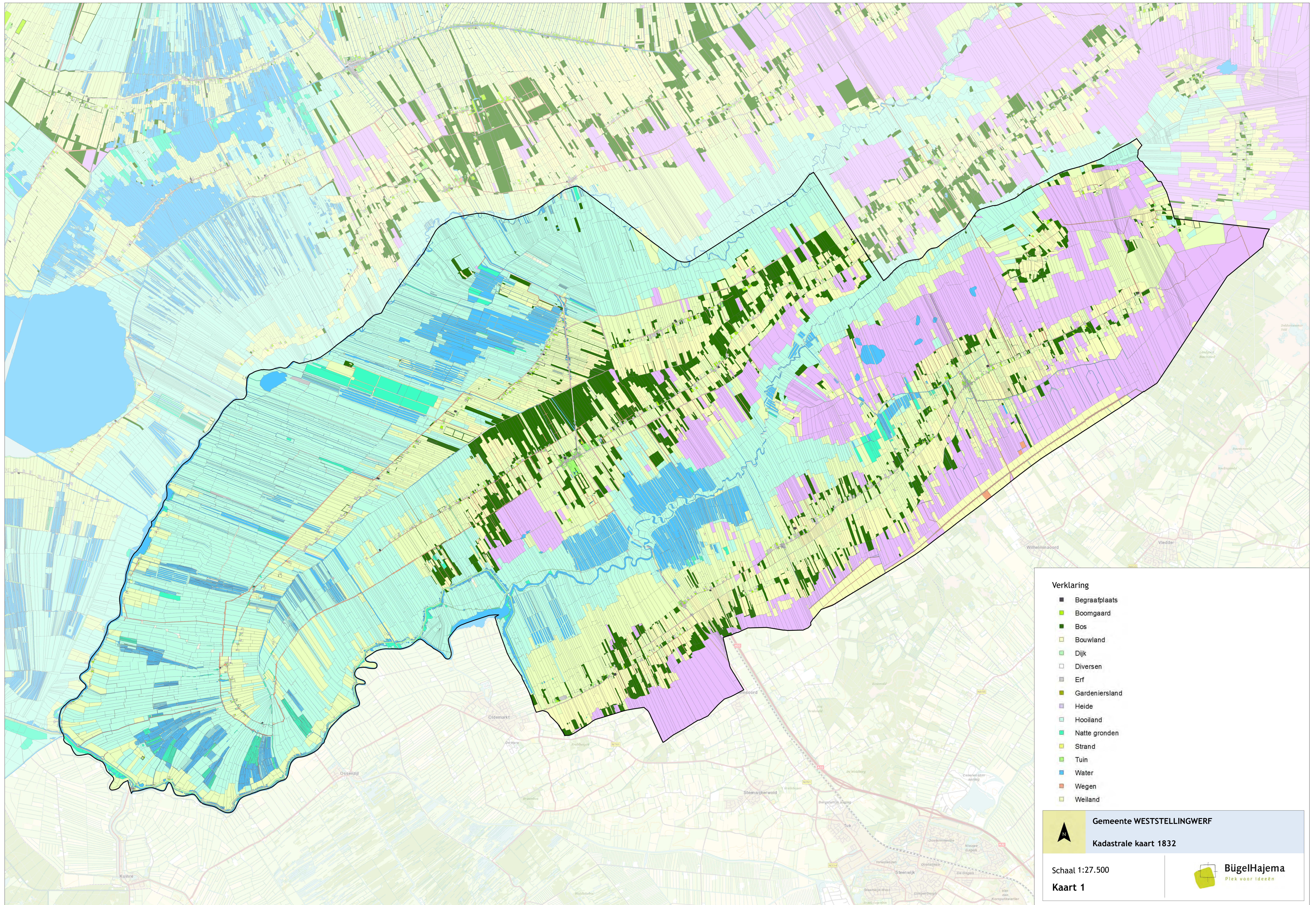
- bijzondere cultuurhistorische waarden worden bestemd;
- er zal een archeologische en cultuurhistorische verwachtingskaart worden opgesteld;
- monumenten worden beschermd via Monumentenwet en hoeven geen regeling in bestemmingsplan;
- er wordt een gebiedsbestemming opgenomen voor de drie waardevolle gebieden;
- ter voorkoming van sloop wordt voor karakteristieke panden een sloopregeling opgenomen.

Figuur 3. Begrenzing van de waardevolle gebieden

Bijlage 2:
Kaarten

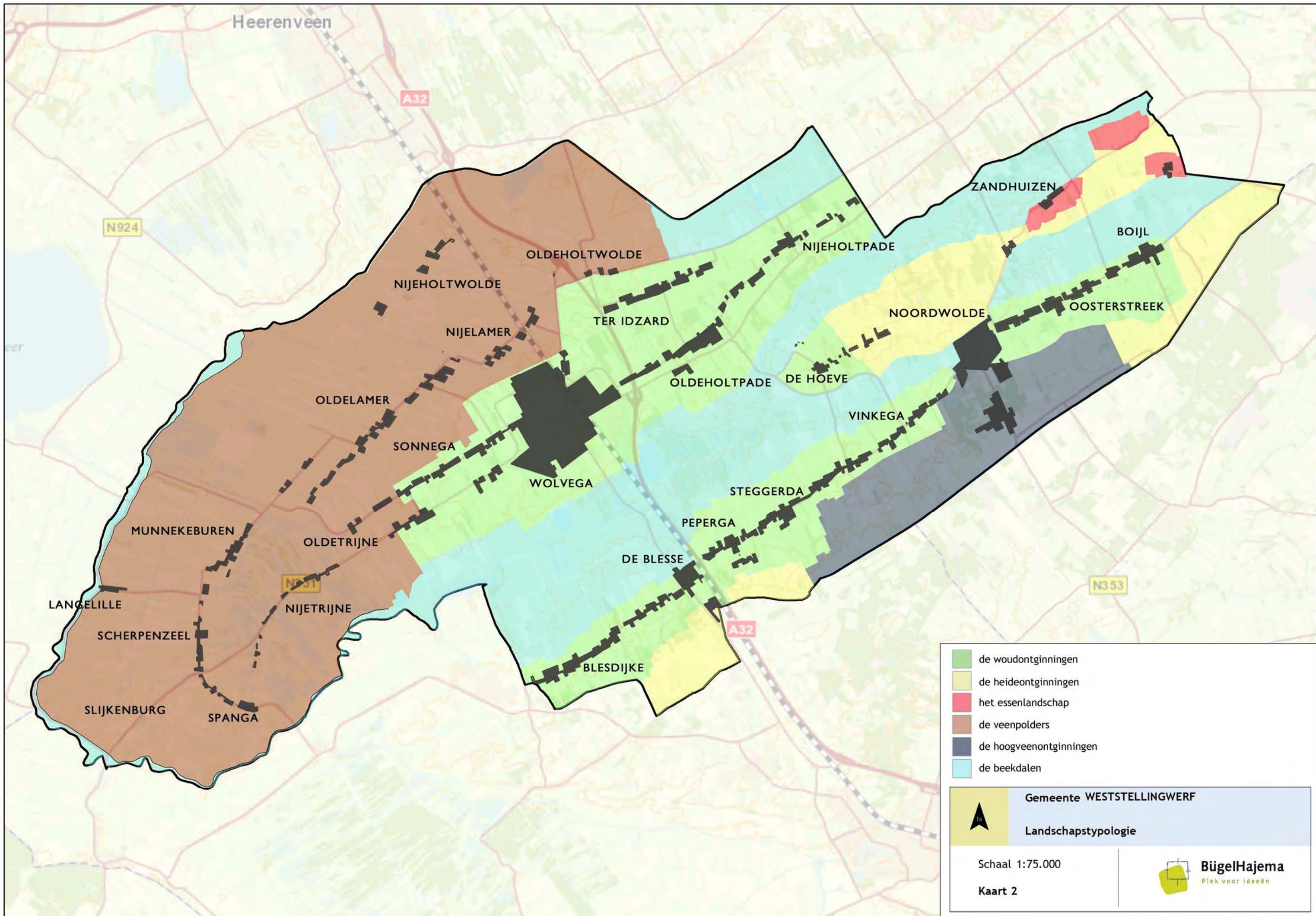
- Verklaring**
- Begraafplaats
  - Broomgaard
  - Bos
  - Bouwland
  - Dijk
  - Diversen
  - Erf
  - Gardeniersland
  - Heide
  - Hooiland
  - Natte gronden
  - Strand
  - Tuin
  - Water
  - Wegen
  - Weiland

Gemeente WESTSTELLINGWERF
 Kadastrale kaart 1832

Schaal 1:27.500
Kaart 1

BügelHajema
 Plek voor ideeën

- de woudontginningen
- de heideontginningen
- het essenlandschap
- de veenpolders
- de hoogveenontginningen
- de beekdalen

Gemeente WESTSTELLINGWERF

Landschapstypologie

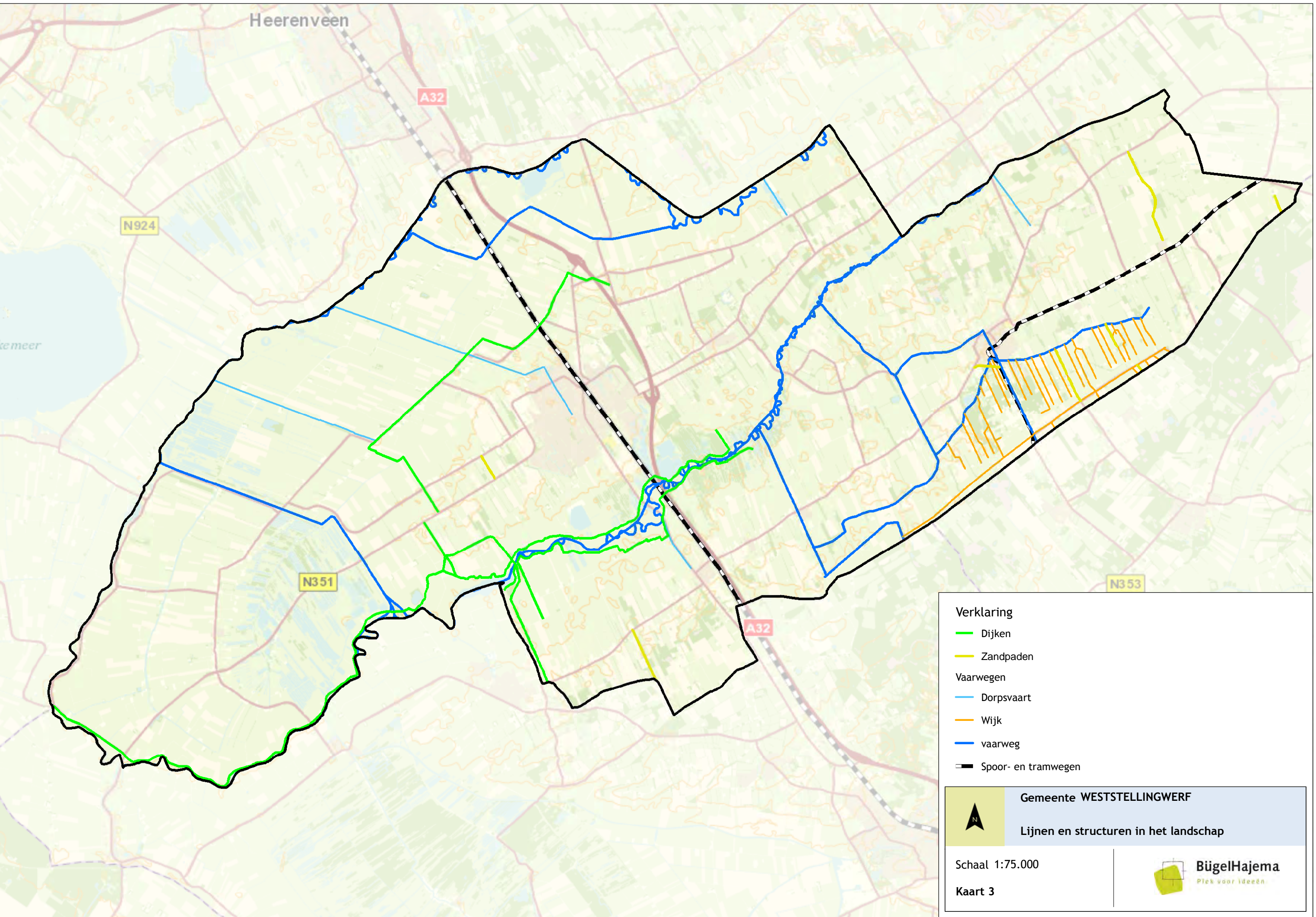
Schaal 1:75.000

Kaart 2

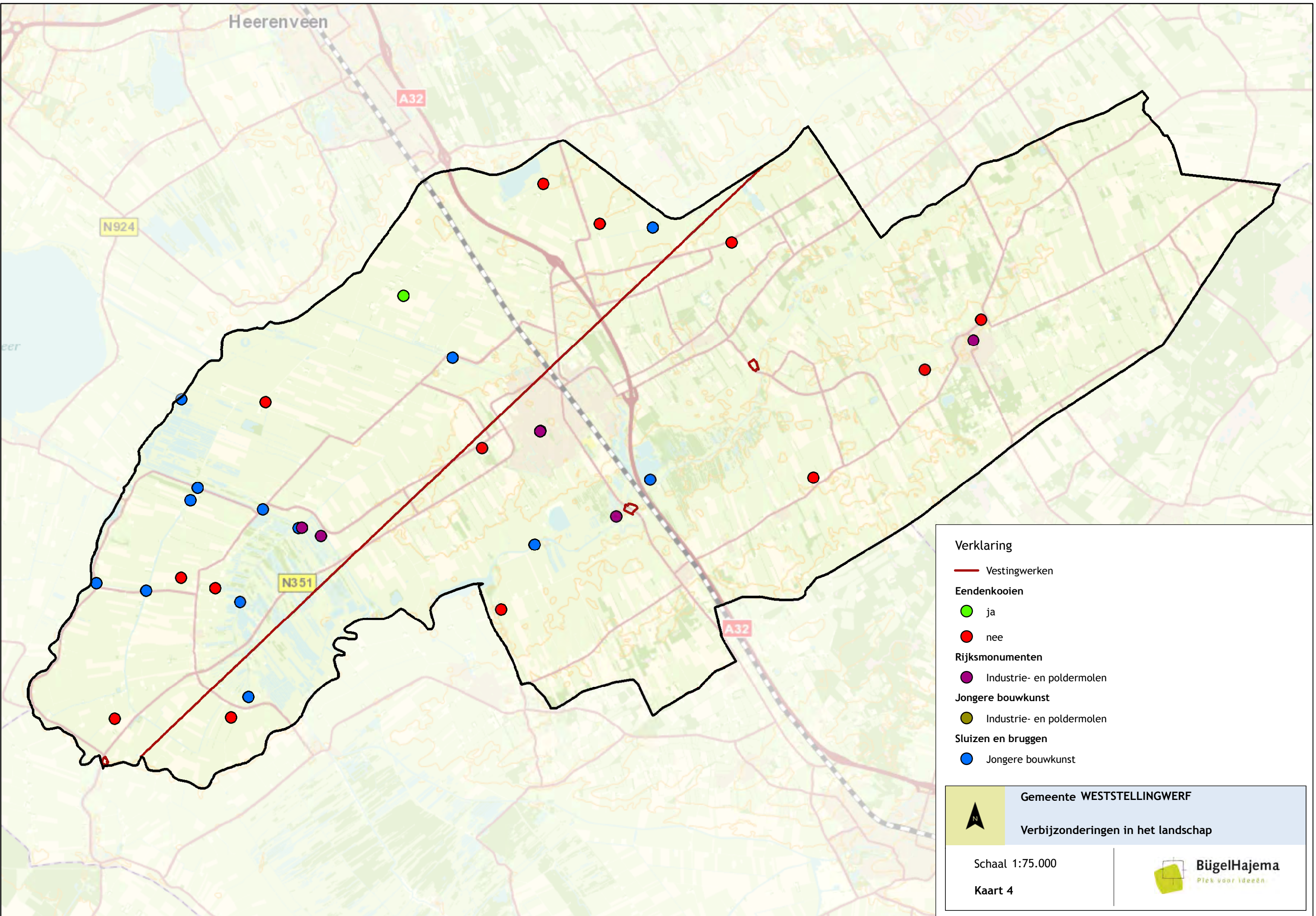

BügelHajema
Plek voor ideeën

Verklaring

- Vestingwerken
- Eendenkooien**
  - ja
  - nee
- Rijksmonumenten**
  - Industrie- en poldermolen
- Jongere bouwkunst**
  - Industrie- en poldermolen
- Sluizen en bruggen**
  - Jongere bouwkunst

Gemeente WESTSTELLINGWERF

Verbijzonderingen in het landschap

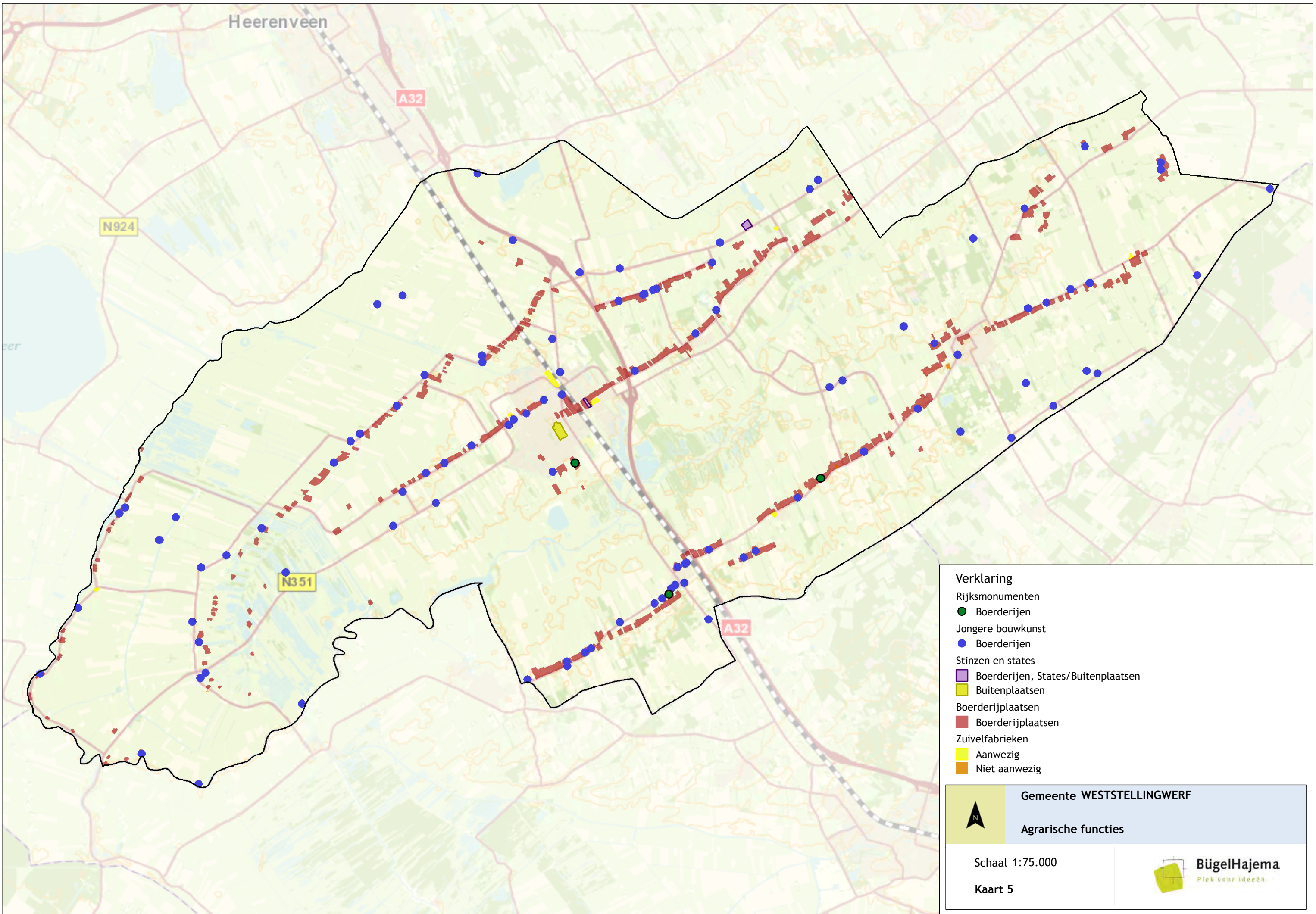
Schaal 1:75.000

Kaart 4

BügelHajema
Plek voor ideeën

Heerenveen

A32

N924

N351

A32

- Verklaring**
- Rijksmonumenten
  - Boerderijen (green dot)
  - Jongere bouwkunst
  - Boerderijen (blue dot)
  - Stinzen en states
  - Boerderijen, States/Buitenplaatsen (purple square)
  - Buitenplaatsen (yellow square)
  - Boerderijplaatsen
  - Boerderijplaatsen (red line)
  - Zuivelfabrieken
  - Aanwezig (yellow square)
  - Niet aanwezig (orange square)

Gemeente WESTSTELLINGWERF

Agrarische functies

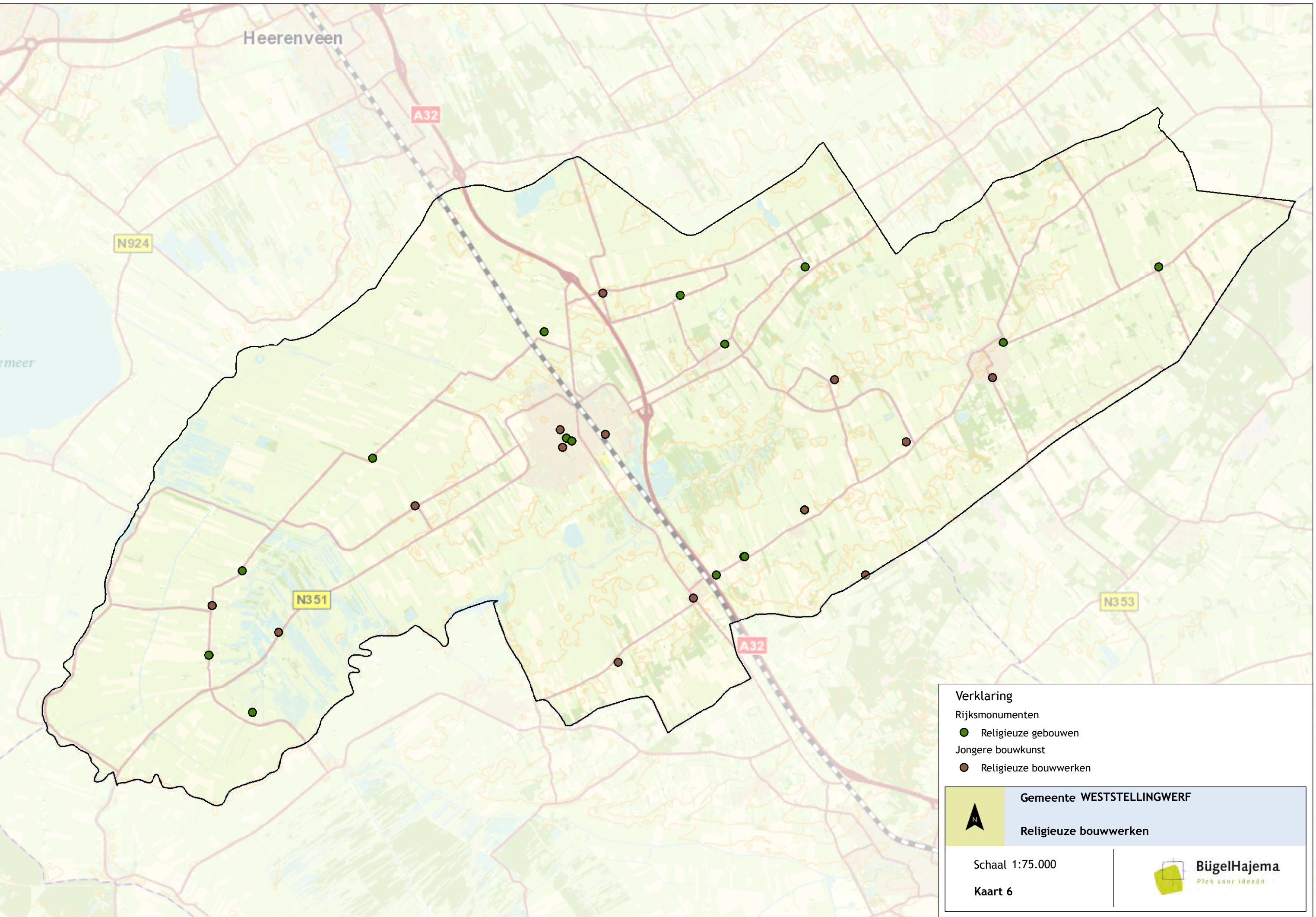
Schaal 1:75.000

Kaart 5

BügelHajema
Plek voor ideeën

Heerenveen

A32

N924

N351

A32

N353

Verklaring

Rijksmonumenten

● Religieuze gebouwen

Jongere bouwkunst

● Religieuze bouwwerken

 Gemeente WESTSTELLINGWERF

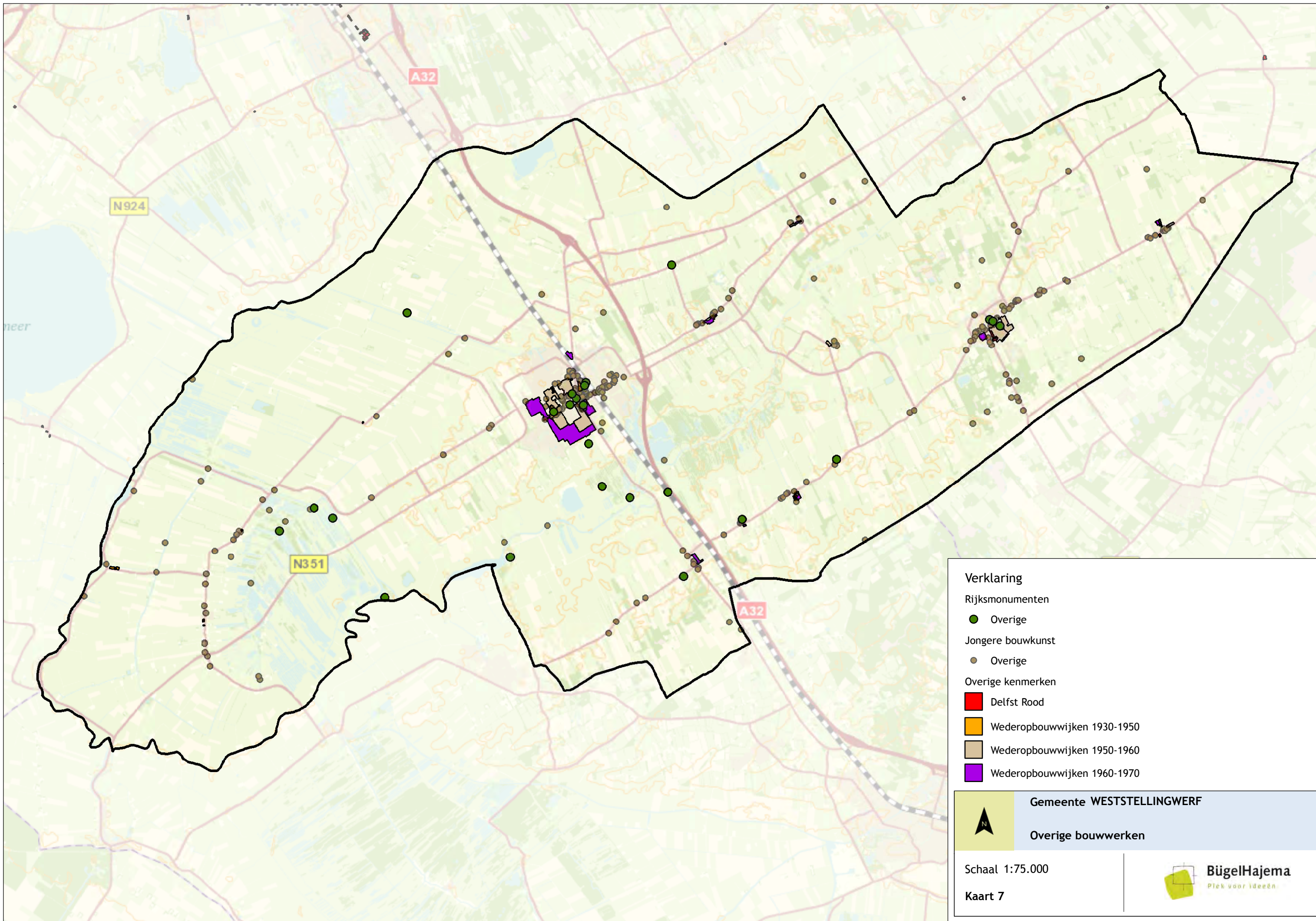
Religieuze bouwwerken

Schaal 1:75.000

Kaart 6

 BügelHajema
Plek voor ideeën

Verklaring

Rijksmonumenten

● Overige

Jongere bouwkunst

● Overige

Overige kenmerken

■ Delfst Rood

■ Wederopbouw wijken 1930-1950

■ Wederopbouw wijken 1950-1960

■ Wederopbouw wijken 1960-1970

Gemeente WESTSTELLINGWERF

Overige bouwwerken

Schaal 1:75.000

Kaart 7

Colofon

Opdrachtgever
Gemeente Weststellingwerf

Contactpersoon
De heer S. van Hemmen

Rapport
BügelHajema Adviseurs b.v.

Projectnummer
267.00.00.06.05

E c o l o g i s c h e   a t l a s

Ecologische atlas Weststellingwerf

Ecologische atlas Weststellingwerf

Inhoud

Ecologisch onderzoek ten behoeve van het opstellen van het bestemmingsplan en planMER Buitengebied 2013

Separaat bijgevoegd:
Kaartenatlas

31 januari 2013
Projectnummer 267.00.00.06.05.07

Ideeën voor een plek

Inhoudsopgave

1	Inleiding	5
1.1	Doel	5
1.2	Opbouw	5
2	Landschappen	7
3	Gebieden met natuurwaarden	9
3.1	Natuurbeschermingswet 1998	9
3.1.1	Rottige Meenthe & Brandemeer	10
3.1.2	Drents-Friese Wold & Leggelderveld	11
3.1.3	Weerribben	14
3.1.4	De Wieden	14
3.1.5	Havelte-Oost	15
3.1.6	Van Oordt's Mersken	15
3.1.7	Wijnjeterper Schar	15
3.1.8	Deelen	16
3.1.9	Ijsselmeer	16
3.1.10	Delleburen	17
3.2	Ecologische Hoofdstructuur	17
3.2.1	Water en overige natuur	18
3.2.2	Ecologische verbindingzones	20
3.2.3	Beheergebieden	21
3.3	Weidevogel- en ganzengebieden	22
3.4	Natuurgebieden buiten de EHS	22
3.5	Natuurbeheerplan	24
4	Gevoeligheid voor stikstof	27
5	Beschermde soorten	29
5.1	Flora- en faunawet	29
5.2	Amfibieën	32
5.3	Libellen	33
5.4	Vleermuizen	33
5.5	Overige	33

Bijlage

Inleiding

1.1

Doel

De gemeente Weststellingwerf werkt aan het opstellen van een nieuw bestemmingsplan voor het gehele buitengebied. Met het oog op de beoordeling van de natuurwaarden binnen het plangebied, heeft zij BügelHajema Adviseurs gevraagd om de gegevens te verzamelen die nodig zijn voor de afweging van de natuurbelangen. In deze ecologische atlas zijn de voor het bestemmingsplan relevante natuurwaarden in beeld gebracht, waarbij de wettelijke of beleidsmatige status van deze waarden steeds als uitgangspunt is genomen. Die is namelijk van groot belang bij die beoordeling.

1.2

Opbouw

De atlas bestaat uit dit rapport en een losse kaartenbijlage.

In Nederland zijn natuurwaarden beschermd via de bescherming van gebieden (gebiedenbeleid) of via de bescherming van soorten (soortenbeleid). Sommige gebieden worden meer beschermd dan andere. Dat geldt ook voor soorten; sommige soorten worden beter beschermd dan andere. De natuurwaarden (gebieden of soorten) zijn dan ook overeenkomstig hun beschermingsstatus beschreven.

Op grond van hun beschermingsstatus zijn de volgende natuurwaarden in gebieden in beeld gebracht:

- Natuurwaarden die deel uitmaken van gebieden die in het kader van de Natuurbeschermingswet 1998 zijn aangewezen (zogenaamde Natura 2000-gebieden).
- Natuurwaarden die deel uitmaken van een beschermd natuurmonument dat is ingesteld in het kader van de Natuurbeschermingswet 1998.
- Natuurwaarden die deel uitmaken van gebieden die in het kader van de ecologische hoofdstructuur zijn aangewezen in de structuurvisie Infrastructuur en ruimte en die nader uitgewerkt is in het streekplan Fryslân 2007 en de provinciale verordening Romte Fryslân¹.

---

¹ Let op: delen van de ecologische hoofdstructuur kunnen ook door de Natuurbeschermingswet 1998 in het kader van Natura 2000 of als natuurmonument zijn beschermd. In dat geval zijn de betreffende gebieden in beide kaders besproken.

- Gebieden die door de provincie in het streekplan Fryslân 2007 en de provinciale verordening Romte Fryslân zijn aangewezen voor de handhaving van openheid en rust ten behoeve van weidevogels en ganzen.
- Natuurwaarden die deel uitmaken van andere dan de hiervoor bedoelde natuurgebieden die bijvoorbeeld eerder via een bestemmingsplan voor 'Natuur' zijn bestemd en/of die beheerd worden door natuur beherende organisaties zoals It Fryske Gea.

Daarnaast is een overzicht gegeven van planten- en diersoorten met de hoogste beschermingsstatus die in het kader van de Flora- en faunawet worden beschermd.

Voor het kunnen beoordelen van de natuurwaarden is het relevant om de landschappelijke kenmerken van het plangebied in beeld te hebben. Daarom is voorafgaand aan de beschrijving van de natuurwaarden een overzicht van de landschapskenmerken opgenomen.

Voor de kwaliteit van sommige natuurgebieden die beschermd worden door de Natuurbeschermingswet 1998 en/of die zijn aangewezen als EHS, is de depositie van stikstofverbindingen van groot belang. Daarom is in deze ecologische atlas eveneens aandacht besteed aan dit aspect voor de betreffende gebieden.

Deze ecologische atlas is louter een inventariserend overzicht, waarin geen beschrijving van mogelijke gevolgen van het nieuwe bestemmingsplan op natuurwaarden is opgenomen. Het overzicht is op een zodanig detailniveau opgesteld dat voldoende is voor het kunnen opstellen van het bestemmingsplan.

De kaarten uit de kaartenatlas zijn digitaal beschikbaar in een formaat dat geschikt is om in een geografisch informatiesysteem (GIS) in te kunnen lezen.

L a n d s c h a p p e n 2

De gemeente Weststellingwerf kent verschillende landschappen, variërend van weidse veenpolders bij Spanga tot een besloten bosrijk landschap bij Noordwolde. De volgende landschappen zijn te onderscheiden:

- de woudontginningen;
- de heideontginningen;
- het essenlandschap;
- de veenpolders;
- de hoogveenontginningen;
- de beekdalen.

Deze gebieden zijn weergegeven op kaart 1 in de kaartenatlas.

Hieronder staan de belangrijkste karakteristieken per landschap beschreven:

De woudontginningen

- Concentratie van bebouwing langs rechtlijnige wegen die de zandrug volgen. Vaak parallelle wegen met de binnenweg op het hoogste deel van de dekszandrug en buitenwegen op de overgang van zandrug naar beekdal.
- Kleinschalig landschap met laanbeplanting langs de wegen en haaks op de weg een afwisseling van houtsingels, houtwallen en boskavels.

De heideontginningen

- De structuur van het gebied wordt bepaald door een rechthoekige verkaveling met een afwisseling van landbouwgrond en bospercelen en daarmee een afwisseling van open en besloten gebieden. De bebouwing ligt verspreid aan de meestal sterk beplante wegen.
- Aanwezigheid van dobben en pingoruïnes.

Het essenlandschap

- Aanwezigheid van microreliëf (bollende bouwlanden en steilranden).
- Verspreid liggende bebouwing, waarbij de ligging ten opzichte van de doorgaande weg verschilt.
- Grillig verloop van de doorgaande weg.
- Kleinschalig landschap met een afwisseling van houtsingels, bospercelen en boomgroepen en laanbeplanting langs de wegen.

De veenpolders

- De structuur van het gebied wordt bepaald door een opstreckende verkaveling die wordt gekenmerkt door een grote openheid. De bebouwing ligt in linten aan de doorgaande wegen.
- Voorkomen van petgaten en legakkers, veel dijken, vaarten en sloten.

De hoogveenontginningen

- De structuur van het gebied wordt bepaald door een blokvormige verkaveling met open gebieden die door beplante wegen worden begrensd. De bebouwing ligt verspreid aan de meestal rechte wegen.
- Afwisseling van bospercelen en landbouwkavels.

De beekdalen

- Het gebied wordt gekenmerkt door een grootschalige openheid, die sterk contrasteert met de meer besloten woudontginningen op de zandruggen.
- Bebouwing komt heel beperkt voor.
- Slotenpatroon haaks op de loop van de beek.

Gebieden met natuurwaarden

3

3.1

Natuurbeschermingswet 1998

In het kader van de Natuurbeschermingswet zijn Natura 2000-gebieden en natuurmonumenten aangewezen.

Natura 2000

De voor het bestemmingsplangebied relevante Natura 2000-gebieden bestaan uit de Natura 2000-gebieden die binnen het plangebied liggen en uit de Natura 2000-gebieden die als gevolg van ruimtelijk beleid in het kader van het bestemmingsplan Buitengebied 2013 beïnvloed zouden kunnen worden.

Binnen het plangebied ligt uitsluitend het Natura 2000-gebied Rottige Meenthe² & Brandemeer. Buiten het plangebied wordt de invloed van het bestemmingsplan op de volgende Natura 2000-gebieden niet op voorhand onmogelijk geacht:

- Drents-Friese Wold & Leggelderveld;
- Weerribben;
- De Wieden;
- Havelte-Oost;
- Van Oordt's Mersken;
- Wijnjeterper Schar;
- Deelen;
- IJsselmeer.

Natuurmonumenten

De voor het bestemmingsplan relevante natuurmonumenten betreft slechts een gebied, namelijk natuurmonument Delleburen. Dit gebied ligt buiten het plangebied.

Beleid

Voor de gebieden die beschermd worden via de Natuurbeschermingswet 1998 geldt dat zij dienen te worden voorzien van een adequate natuurbestemming.

---

² Het Natura 2000-gebied Rottige Meenthe en Brandemeer is nog niet definitief aangewezen. Het gebied wordt al wel beschermd in het kader van de Habitatrichtlijn en moet derhalve worden beschouwd als Natura 2000-.

De in deze paragraaf besproken gebieden zijn weergegeven op kaart 2 en 3 (zie de separaat bijgevoegde kaartenbijlage).

3.1.1

Rottige Meenthe & Brandemeer

De Rottige Meenthe & Brandemeer behoren tot het grootschalig laagveengebied, dat zich langs de flanken van het Drents Plateau uitstrekt van Midden-Friesland tot Noordwest-Overijssel. Vervening vond met name in de achttiende en negentiende eeuw plaats. De gebieden worden nu gekenmerkt door een vrij open poldergebied en uitgeveende petgaten. Het verveend moerasgebied ligt aan de benedenloop van de laaglandbeken Lende en Tsjonger of Kuunder. Langs deze beken zijn in het veen kleilagen aanwezig. Dankzij de goede waterkwaliteit komen hier tal van kenmerkende laagveenbegroeiingen en bijbehorende soorten voor, waaronder momenteel de enige Friese locatie met trilveen. Het vormt een schakel tussen de Overijsselse moerassen, de laagveengebieden van Midden-Friesland en de Friese beekdalen.

Het Natura 2000-gebied³ ligt geheel in de gemeente Weststellingwerf en bestaat uit een oppervlakte van ongeveer 1.360 ha. Doordat het gebied hoger ligt dan de omliggende polders, vindt wegzijging van water plaats. Dit wordt gecompenseerd door boezemwater en beekwater in te laten. De waterkwaliteit wordt sterk verbeterd door het ingelaten water via een kilometerslang stelsel van sloten naar het centrum van de gebieden te leiden. Met het oog op jonge verlandingsstadia is een aantal nieuwe petgaten gegraven. Een kleinschalig beheer van rietsnijden en maaien zorgt in het gebied voor een afwisseling van biotopen.

De belangrijkste natuurwaarden van het gebied bevinden zich echter in de kern van de Rottige Meenthe, die het verste weg ligt van het inlaatpunt van boezemwater. Hier ligt een netwerk van kleine slotjes, waardoor over een grote oppervlakte een contactzone aanwezig is tussen basenrijk oppervlaktewater en zuur regenwater. Dit is het milieu van het zeldzame trilveen. In drassige delen dicht langs de sloten domineert plaatselijke rood en groen schorpioenmos en worden kenmerkende soorten aangetroffen als groenknolorchis, ronde zegge, reuzenpuntmos en echt vetmos. Ook treden hier zeldzame veenmossen van relatief basenrijke condities op, zoals glanzend veenmos, sparrig veenmos en trilveenveenmos. Hoewel de oppervlakte aan trilveen in de Rottige Meenthe klein is, betreft het toch een zeer belangrijke locatie en de enige actuele Friese vindplaats van deze associatie, die in Nederland en heel Europa sterk is bedreigd.

---

³ Het gebied is als Natura 2000-gebied nog niet definitief aangewezen. Verder moet nog een beheersplan worden opgesteld.

Het herstel van de waterkwaliteit blijkt voorts uit begroeiingen met krabbenscheer, die over een grote oppervlakte voorkomen, samen met de daarvan afhankelijke libel groene glazenmaker. Velden met groot blaasjeskruid en kikkerbeet behoren tot hetzelfde habitatype. Een enkel slootje is zelfs begroeid met het kranswier Buigzaam glanswier, zodat lokaal sprake is van ander habitatype. Dankzij de verbeterde waterkwaliteit zijn inmiddels ook in de Brandemeer de eerste aanzetten te zien van het ontstaan van trilveen en Krabbenscheervegetatie.

Een andere belangrijke natuurwaarde vormen de uitgestrekte veenmosrietlanden in het gebied. Kenmerkend voor dit begroeiingstype is de combinatie van riet en een dikke mat van veenmossen. Deze mat bestaat hier voornamelijk uit gewoon veenmos. In de veenmosrietlanden groeien soorten als moerasvarren, paddenrus, wateraardbei, moerasviooltje en ronde zonnedaauw en de zeldzame hartbladig puntmos, goudsikkelmos en lippenmos. Het veenmosrietland is tevens het leefgebied van de grote vuurvlieder en de sterk bedreigde zilveren maan (moerasviooltjes).

In botanisch opzicht is verder het Blauwgrasland van betekenis, dat voorkomt op legakkers. In de Rottige Meenthe beslaat dit type slechts een kleine oppervlakte met als meest opvallende soort de Spaanse ruiter. De moslaag wordt hier vrijwel geheel ingenomen door gewoon veenmos, zodat we duidelijk te maken hebben met een zure vorm van het habitatype. In het Ecologische Hoofdstructuur-deel van de Brandemeer komt een aanzienlijk grotere hoeveelheid Blauwgrasland voor, zij het wat minder soortenrijk dan elders in het land.

Otter lijkt zich te hebben gevestigd na het uitzetten van een tweede groep in de periode 2004-2007. Er zijn dieren aanwezig in de Lendevallei en de Rottige Meenthe.

3.1.2

Drents-Friese Wold & Leggelderveld

Het Drents-Friese Wold ligt op het Drents plateau tegen de zuidgrens van de gemeente Weststellingwerf. Dit gebied is op 30 december 2010 aangewezen en 7.359 ha groot. Het vormt het oorspronggebied voor diverse beekdalsystemen. Naast elkaar komen verschillende (sub)regionale hydrologische systemen van verschillende schalen voor. Verder zorgt stuivend zand op landschapsschaal voor dynamiek. Dit leidt tot een breed palet aan habitatypen in een zeer afwisselend landschap.

Het Drents-Friese Wold ligt tegen de gemeente- en provinciegrens in Westerveld in Drenthe en deels in de buurgemeente Ooststellingwerf. Het gebied omvat veel naaldbossen, maar ook zijn stuifzanden, heidevelden, jeneverbesstruweel, schrale graslanden, zwak gebufferde vennen, loofbossen en beken aanwezig. Het stuifzand komt vooral voor op het Aekingerzand (Ooststellingwerf). In Berkenheuvel bij Diever komen uitgestrekte kraaiheidebegroeiingen

voor. Het Doldersummerveld tegen de provinciegrens en het Wapserzand zijn twee grote heideterreinen met vochtige en natte heide met vennetjes. Natte slenken en droge zandruggen wisselen elkaar af. In het gebied van de Vledder Aa is herstel van oorspronkelijke beekdalnatuur tot stand gebracht. Ook bij het geïsoleerd bij Elsloo in Ooststellingwerf liggende Schoapedobbe heeft natuurherstel plaatsgevonden. Het is een heuvelachtig heidegebied met zandverstuivingen en vennen ('dobben').

Het verder weg gelegen Leggelderveld bij het Blauwe Meer in Midden-Drenthe bestaat uit natte heiden, pioniervegetaties met snavelbiezen en heischraal grasland. Het Drents-Friese Wold herbergt dertien habitattypen die op de Habitatrictlijn staan vermeld. In de droge sfeer gaat het om zandverstuivingen, stuifzandheide, binnenlandse kraaiheidevelden, Jeneverbesstruweel en oud eikenbos. Rondom het Aekingerzand is naaldhout gekapt om de open oppervlakte te vergroten en de zandverstuiving meer kans te geven. Knelpunt is hier de combinatie van behoud van de typische levensgemeenschappen van stuifzand met recreatief gebruik van het terrein. Heischraal grasland wordt gevonden in overgangen van droog naar vochtiger terrein en is het best ontwikkeld bij de Schoapewaskerdobbe. De meest bijzondere soort uit dit milieu is de rode lijstsoort⁴ valkruid. Andere rode lijstsoorten van schraallanden in het Drents-Friese Wold zijn wilde tijm, liggende vleugeltjesbloem en heidekartelblad. Natte heide beslaat aanzienlijke oppervlakten in het Doldersummerveld. Op veel plaatsen is deze heide rijk aan veenmossen en snavelbiezen. Ook komt op tal van plekken de klokjesgentiaan voor. Beenbreek wijst op terreindelen waar lokaal grondwater uittreedt. Door snavelbiezen gedomineerde pionierbegroeiingen staan voornamelijk op plagplekken en zijn dus sterk afhankelijk van menselijke ingrepen.

De vennen en laagten in het Drents-Friese Wold tonen een grote verscheidenheid, die samenhangt met het basengehalte van het water en het al of niet droogvallen. Planten van zwak gebufferde, tijdelijk droogvallende wateren komen vooral voor in het Aekingerbroek, waar na verwijdering van de bouwvoor trapsgewijs een reeks van laagten is blootgelegd. Hierin gedijen soorten als pilvaren en vlottende bies. Op open, droogvallende plekken kunnen pioniers als borstelbies, waterpostelein en landvorkjes (Ricciasoorten) verschijnen, maar hun duurzame aanwezigheid is afhankelijk van beheer (afplaggen, beweiding). In de Schoapewaskerdobbe is Drijvende waterweegbree aangetroffen.

---

⁴ Op de rode lijsten staan in Nederland bedreigde soorten en beschermingsmaatregelen om deze soorten weer in aantal te laten toenemen. Doordat overheden en terreinbeherende organisaties bij hun beleid en beheer rekening houden met de rode lijsten wordt gehoopt dat van de nu bedreigde organismen er over tien jaar een aantal niet meer bedreigd zullen zijn en dus van de rode lijst afgevoerd kunnen worden. De rode lijst heeft vooral een attentiewaarde en geen formele wettelijke status.

Van bijzondere betekenis is de Ganzenpoel net over de provinciegrens bij Warteren als voorbeeld van een zeer zwak gebufferd ven. Dit ven is sinds lang de enig overgebleven vindplaats van waterlobelia in Noord-Nederland vergezeld door haar vaste begeleider oeverkruid. De grens tussen de habitattypen Zure vennen en Hoogveenvennen is moeilijk te trekken. Het verschil wordt voornamelijk bepaald door het al dan niet droogvallen. Alleen in permanent watervoerende vennen is kleinschalige hoogveenontwikkeling mogelijk. Door maatregelen om verdroging tegen te gaan, worden de kansen voor een dergelijke ontwikkeling zeker verbeterd. In elk geval komen in en langs diverse vennen hoogveenplanten zoals kleine veenbes, lavendelhei, eenarig wollegras en bultvormende veenmossen voor.

Ook in zure vennen kunnen indicatoren van een zekere invloed van grondwater voorkomen, zoals veelstengelige waterbies in droogvallende zure vennen en draadzegge in het ven Gouden Ploeg. De meest bijzondere plant van dergelijke vennen is de zeldzame drijvende egelskop.

Behalve de genoemde typen van de Habitatrichtlijn komen in het Drents-Friese Wold nog meer waardevolle ecosystemen voor. Vermeldenswaard is vooral het Kraaihei-Dennenbos, dat hier grote oppervlakten inneemt, onder meer in Berkenheuvel. Plantengeografisch interessant is het voorkomen van driernervige zegge in dit bostype en ook in de heide. Deze soort heeft een beperkt, lintvormig areaal in West-Europese kuststreken; het Drents-Friese Wold is een van de weinige gebieden waar zij verder van de kust voorkomt. Op plaatsen met ondiep liggende keileem kan het naaldhout zich ontwikkelen in de richting van Wintereiken-Beukenbos.

Voor vier vogelsoorten behoort het Drents-Friese Wold tot de vijf belangrijkste broedgebieden in Nederland. Hiervan zijn zwarte specht en wespandief bewoners van uitgestrekte oudere bossen; beide hebben insectenbroed als hoofdvoedsel. Grauwe klauwier is kenmerkend voor oude, kleinschalige cultuurlandschappen, de boomleeuwrik voor stuifzand- en heidelandschappen met verspreide bomen.

De vennen vormen een belangrijk broedgebied voor dodaars, terwijl tapuit, paapje en roodborsttapuit het moeten hebben van heide, schraalland en stuifzand. Instandhouding van de landschappelijke variatie en de insectenrijkdom zijn essentieel voor de avifauna. Tegelijk dienen er in het belang van de bosvogels omvangrijke bosgebieden te blijven die de kans krijgen ongestoord oud te worden.

De bossen zijn het broedgebied voor veel roofvogels en uilen zoals wespandief, buizerd, havik, sperwer, boomvalk en ransuil. Ook spechten zijn talrijk. Vrijwel jaarlijks wordt een enkel paartje gevonden van de landelijk bedreigde draaihals. In de dennenbossen broeden, vooral na invasiejaren, tientallen exemplaren kruisbek.

Van de dieren die in de Habitatrichtlijn worden vermeld, heeft kamsalamander in deze omgeving een van zijn belangrijkste leefgebieden in Nederland. Zowel binnen als buiten het Natura 2000-gebied zijn geschikte biotopen aanwezig. De laatste jaren is veel aandacht besteed aan het vergroten van het aantal voortplantingsplaatsen en het met elkaar verbinden van verschillende terreinen, om het contact tussen de populaties van kamsalamander te verbeteren. De rijkdom aan dieren blijkt tevens uit het in toenemende aantallen voorkomen van boommarter.

3 . 1 . 3

W e e r r i b b e n

Het gebied Weerribben is een ten dele vergraven veengebied in de kop van Overijssel. Het komt sterk overeen met het grootschalig laagveengebied De Rottige Meenthe & Brandemeer. Het gezamenlijke gebied is een restant van het laagveengebied dat zich ooit van Zwolle tot ver in Fryslân uitstreckte. Het gebied Weerribben bestaat uit uitgeveende trekgraten, onvergraven legakkers van wisselende breedte, grotere percelen niet-vergraven veen, verlandend water, trilveen, rietlanden, graslanden, ruigteterreinen en moerasbossen. Alle successiestadia van open water tot en met moerasheide en veenbos zijn aanwezig. Mede door de betrekkelijk late verving weerspiegelen ze nog veel van de oorspronkelijke gebiedsopbouw. Het huidige landschap met een karakteristiek patroon van petgraten en legakkers is ontstaan door het afgraven van veen voor de turfwinning. Toen rond 1920 de turfwinning niet meer rendabel was, schakelde de lokale bevolking geleidelijk over op rietteelt. Door de bouw in 1919 van het Stroinkemaal bij Blokzijl werden de rietlanden minder nat, waardoor het verlandingsproces versnelde en het riet doorgroeid raakte met ruigtekruiden.

Dit gebied van 3.346 ha op 1,1 km van de gemeentegrens is door de minister van Landbouw, Natuur en Voedselbeheer (nu Economische Zaken, Landbouw en Innovatie) op 8 januari 2007 voorlopig aangewezen.

3 . 1 . 4

D e W i e d e n

Ook het gebied De Wieden is een uitgestrekt laagveenmoeras met meren en kanalen met daartussen natte graslanden, natte heiden, trilvenen, galigaanmoerassen, rietland en moerasbos. Een groot deel bestaat uit uitgeveende petgraten. Alle successiestadia van open water tot en met moerasheide en veenbos zijn aanwezig. Het gebied Wieden is beïnvloed door het oude rivierstelsel van de Overijsselse Vecht. Er komen ondiepe kleiafzettingen voor. Door verving, met bredere petgraten, zijn de grote meren ontstaan. Het Giethoornse- en Duingermeer zijn natuurlijke meren.

Dit gebied van 9.260 ha op 6,0 km van de gemeentegrens is door de minister van Landbouw, Natuur en Voedselbeheer (nu Economische Zaken, Landbouw en Innovatie) op 8 januari 2007 voorlopig aangewezen.

3 . 1 . 5

Havelte-Oost

Havelte-Oost is een heidegebied op de stuwwal Havelterberg. De Havelterberg bestaat voor een groot deel uit kalkrijke rode keileem, die verantwoordelijk is voor de floristische en vegetatiekundige verscheidenheid van het gebied. Deze keileem vormt een slecht doorlatende laag waardoor zelfs boven op de berg natte condities bestaan, waarin dopheidevegetaties voorkomen. Natte en droge heiden en heischrale graslanden in afwisseling met vennen en stuifzanden vormen de belangrijke bestanddelen van deze (half)natuurlijke variatie. In de vennen zijn verschillende stadia van verlanding aanwezig. Ook verschillen de vennen in voedselrijkdom. Rond de essen komen plaatselijk soortenrijke eikenberkenbossen voor. In de stuifzandgebieden die vrijwel volledig zijn bebost, zijn plaatselijk nog kleinschalige stuifzanden aanwezig met karakteristieke soortenarme buntgrasvegetaties.

Dit gebied van 1.782 ha is door de minister van Landbouw, Natuur en Voedselbeheer (nu de staatssecretaris van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie) op 8 januari 2007 voorlopig aangewezen en ligt op 7,5 km van de gemeentegrens van Weststellingwerf.

3 . 1 . 6

Van Oordt's Mersken

Van Oordt's Mersken ligt in de benedenloop van de Boorne (of Koningsdiep) op de overgang van zandgronden naar laagveen en op de overgang van de laterale gradiënt van het beekdal. Het terrein kent een kleinschalige afwisseling van diverse typen grasland en moerassen. Het gebied is vooral van belang vanwege de aanwezige blauwgraslanden, daarnaast komen Dotterbloemhooilanden en Grote zeggenvetaties voor. Het laagste deel is een belangrijke ganzenpleisterplaats. Van enig belang als broedgebied voor soorten van kruidenrijke graslanden (paapje).

Van dit gebied van 864 ha op 10,1 km van de gemeentegrens is het ontwerp aanwijzingsbesluit door de minister van Landbouw, Natuur en Voedselbeheer op 10 september 2008 gepubliceerd.

3 . 1 . 7

Wijnjeterper Schar

Ook het Wijnjeterper Schar is een heidegebied in de middenloop van de laaglandbeek de Boorne. Het grootste deel van het gebied bestaat uit een reliëfrijk dekzandlandschap, waarin leem aan de oppervlakte komt. Langs de beek ligt een smal veengebied. In het zandgebied ligt een groot aantal laagten. In de laagten in het keileem hebben zich bekeerdgronden gevormd, waar het aan-

wezige blauwgrasland aan gebonden is. Karakteristiek in het gebied zijn daarnaast droge en natte heide, heischraal grasland en kleine zeggenmoerassen. Lokaal komt dotterbloemhooiland voor. De graslanden worden afgewisseld met vochtige bossen. Door het reliëf en de verschillende bodemsoorten zijn veel natuurlijke gradiënten tussen de vegetatietypen aanwezig.

Dit gebied van 175 ha op 2,7 km van de gemeentegrens is op 23 december 2009 door de minister van Landbouw, Natuur en Voedselbeheer definitief aangewezen als Natura 2000-gebied.

3 . 1 . 8

Deelen

Het gebied Deelen vormt één van de weinige overgebleven restanten van een omvangrijk complex van laagveenmoerassen en petgatenlandschappen, dat in de vroegere eeuwen noordwest Overijssel en het Lage Midden van Fryslân besloeg. Het is ook een laagveengebied in de vroegere benedenloop van de Boorne, dat bestaat uit een stelsel van petgaten, rietland, struweel en graslandvegetaties, waarvan plaatselijk schraallanden. De petgaten zijn betrekkelijk jong. In de Deelen is namelijk pas vanaf het begin van deze eeuw met vervenen begonnen. Het gebied heeft daardoor zijn huidige karakter en aanzien gekregen. Er wordt nog steeds veen gewonnen. In het kader van natuurontwikkeling worden ook petgaten gegraven. Als gevolg van deze activiteit ontstond een moerasgebied met een groot oppervlak aan ondiep open water. Daardoor zijn in de successiereeks van open water naar land verschillende stadia aanwezig. In de herfst en winter komen er duizenden eenden en ganzen, waaronder smienten, kolganzen, slobende en brandganzen naar Deelen. Zeldzame soorten als zwarte stern, purperreiger en bruine kiekendief leven in het gebied.

Dit gebied van 514 ha op 10,5 km van de gemeentegrens is op 23 december 2009 door de minister van Landbouw, Natuur en Voedselbeheer definitief aangewezen als Natura 2000-gebied. Het ontwerp-beheerplan Deelen is 22 maart 2011 vastgesteld door staatssecretaris Bleker van het ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie. Het college van Gedeputeerde Staten van provincie Fryslân heeft 15 februari 2011 ingestemd met het ontwerpbeheerplan en het voor de particuliere gronden vastgesteld.

3 . 1 . 9

IJsselmeer

Het IJsselmeer in zijn huidige vorm is ontstaan door:

- afsluiting van de voormalige Zuiderzee door de aanleg van de Afsluitdijk, voltooid in 1932;
- de aanleg van de IJsselmeerpolders, voltooid in 1968;
- de aanleg van de Houtribdijk, voltooid in 1976.

Na de aanleg van de Afsluitdijk is het water binnen enkele maanden verzoet en sindsdien ontbreekt een brakke overgangszone naar de zee. De faunagemeenschappen zijn vervangen door een zoetwatergemeenschap met twee in de voedselketen cruciale sleutelsoorten; driehoeksmossel en spiering. Langs de Friese kust ligt voormalig intergetijdengebied waar sprake is van substantiële ondieptes met waterplanten en buitendijkse slikken en platen. Het grootste deel van het water wordt aangevoerd door de IJssel. Het mondingsgebied is meer dynamisch met geulen tot 9 m diep en grotendeels zandig sediment. Het doorzicht wordt voor een groot deel bepaald door algen en is in het algemeen relatief hoog. Het waterpeil is gefixeerd, maar door het grote oppervlak van het meer kan de wind echter een aanzienlijke scheefstand (orde grootte een meter) veroorzaken die tevens resulteert in een zekere peildynamiek. De buitendijkse kweldergebieden hebben zilte en brakke milieus. In de natte terreindelen treedt moerasvorming op in de vorm van biezenstroken. Op de overgang van water en land en op de laag liggende delen van de oude platen komt rietland voor. Bij verdere successie verruigt het rietland en vindt opslag van wilgen plaats. Vooral op de hogere delen ontwikkelen struwelen en bos. De graslanden zijn soortenrijk, vooral op kalkrijk vochtig substraat.

Dit gebied van 113.346 ha op 9,3 km van de gemeentegrens is op 23 december 2009 door de minister van Landbouw, Natuur en Voedselbeheer definitief aangewezen als Natura 2000-gebied.

3.1.10

Delleburen

Het sinds 24 maart 1976 beschermd natuurmonument 'Delleburen' van 110 ha ligt in de gemeente Ooststellingwerf. Het gaat om een met heide begroeid rivierduingebied, dat zich als een vrij hoge rug uit een moerasafzetting verheft langs de bovenloop van de Tsjonger. In laagten binnen het gebied komt veenmos met wollegras, veenbes, ronde en kleine zonnedauw, lavendelheide, beenbreek en klokjesgentiaan voor. Verder wordt het gebied gekenmerkt door heischrale graslanden met schapengras en borstelgras, zeggen en liggend walstro. In meanders groeien klein bronkruid, waterpostelein, blauwe zegge, tweerijige zegge en dwergvlas. In dit gebied leven wulp, tureluur, watersnip, slobeend, ransuil, velduil, ringslang en adder.

3.2

Ecologische Hoofdstructuur

De ecologische hoofdstructuur (EHS) is weergegeven op kaart 4. Tot de EHS wordt het aaneengesloten stelsel gerekend van:

- grotere bestaande bos- en natuurgebieden, inclusief de grote wateren die in handen zijn van de overheid of van grote natuur beherende organisaties (aangegeven als "water" en "overige natuur");

- bij grotere eenheden aansluitende (één-op-één begrensde) beheergebieden die veelal in eigendom zijn bij particulieren (aangeduid als “beheergebied”);
- gerealiseerde ecologische verbindingzones, inclusief robuuste natte verbindingen.

De gemeente Weststellingwerf kent belangrijke natuurwaarden door de aanwezigheid van grote natuurkernen, zoals De Rottige Meenthe, De Brandemeer en de rest van de beekdalen van de Lende en de Kuunder (of Tsjonger) en de naburige gebieden als Katlijker Schar & Tjongerdellen.

3.2.1

Water en overige natuur

Lendevallei

Het natuurgebied Lendevallei ligt op het kruispunt van de A32, de spoorlijn Zwolle-Leeuwarden en de beek. Het beekdal van de Lende kent een grote verscheidenheid aan natte graslanden, hooilanden, petgaten en broekbossen. De Lende is in de eerste helft van de twintigste eeuw gekanaliseerd en grote stukken van het beekdal zijn ontgonnen. Hierdoor werd het beekdalsysteem van de Lendevallei verstoord wat leidde tot verdroging. Om dit tegen te gaan, is een systeem van sloten en stuwen ontwikkeld. In het reservaat zijn nog steeds oude meanders van voor de kanalisatie terug te vinden. Sommigen zijn bewust weer open gegraven.

Door het verlanden van de petgaten en door het droger worden van het gebied nam de boomgroei sterk toe. Hierdoor zijn naast de nog open petgaten elzenbroekbossen ontstaan. In en rond het open water zijn onder meer grote boterbloem, Noordse zegge, waterviolier en kransvederkruid te vinden. De al aangegeven grote soortenrijkdom van aan watergebonden planten in de Lendevallei blijkt onder meer uit de zeldzamere aan oever en moeras gebonden soorten: waterkruiskruid (doelsoort), waterscheerling, wateraardbei (Rode lijst en doelsoort), slanke waterkers, moerasviooltje, moeraslathyrus, moeraszuring, zompvergeet-mij-nietje, ruwe bies, blauwe zegge, pluimzegge, snavelzegge, paddenus, grote en kleine egelskop en zwanenbloem (beschermde soort), moeraswederik en moerasstruisgras. Zeldzame soorten uit de watergangen zijn stomphoekig sterrenkroos en krabbenscheer (Rode lijst en doelsoort), stomp fonteinkruid (Rode lijst), tenger fonteinkruid, waterdrieblad (Rode lijst en beschermde soort), glanzig fonteinkruid en stijve waterranonkel.

Door het jaarlijkse schonen van de sloten moet de vegetatie zich elk jaar weer opnieuw ontwikkelen. Door toevallige milieuomstandigheden kan daardoor van jaar tot jaar een andere soort gaan overheersen. Krabbenscheer is afhankelijk van nutriënten- en kooldioxide rijk water. Dat komt voor in een kwelzone of in water waarin weinig materiaal wordt afgebroken onder voldoende beluchting. De plant is essentieel voor de beschermde libel groene glazenmaker. Gebiedsvreemd water verdraagt de plant net als tenger en stomp fonteinkruid niet.

Hiermee hangt het voorkomen van insecten als zilveren maan (dagvlinder), viervlek, Noordse winterjuffer, gevlekte glanslibel, groene glazenmaker, bruine korenbout, glassnijder en de vroege glazenmaker samen. Kleine ijsvogelvlinder en grote weerschijnvlinder zijn rode lijstsoorten die pas recent door medewerkers van It Fryske Gea rond de Lende zijn aangetroffen. Daarmee is het aantal soorten in het gehele onderzoeksgebied op dit moment 25. De voor ijsvogelvlinder noodzakelijke wilde kamperfoelie is overal in het onderzoeksgebied aanwezig in de ondergroei en randen van bossen en houtsingels. De voor de weerschijnvlinder noodzakelijke boswilg is echter niet geregistreerd. Boswilg is een algemeen voorkomende pioniersoort van sloot- en wegkanten en de ondergroei van eikenberkenbos.

Dit is het leefgebied van ringslang, rugstreeppad, heikikker en individuen uit het groene kikkercomplex waargenomen. Dit wordt zo genoemd, omdat poelkikker, meerkikker en hun bastaard middelste groene kikker moeilijk van elkaar zijn te onderscheiden. Van de genoemde soorten komen ringslang en heikikker voor op de Rode lijst. In het Lendedal leven ongeveer 90 reeën en vele vossen. Hermelijn en wezel zijn officieel in het gebied rond de Lende geregistreerd. Ze worden helaas ook onder de verkeersslachtoffers op de Rijksweg A32 gevonden.

Langs de middenloop van de Lende vindt in het kader van de 'gebiedsvisie Beekdal Linde' natuurontwikkeling plaats in de vorm van onder andere riet- en ruigtelanden, wilgenstruweel, verdere uitbreiding van een mozaïek van moerasbos en water. Ten zuiden van Wolvega worden stedelijke uitbreidingen op een integrale wijze landschappelijk ingepast en gecombineerd met natuurontwikkeling. Het Lendezijdal met de Wetering en Noordwoldervaart zou als een miniboven- en middenloop beschouwd kunnen worden.

Kuunderdal

In de polders zijn rietzomen met zwanenbloem, grote lisdodde en echte valerian te vinden. Kwelsoorten, van lokale kwel, zijn alleen vlak achter de kade van de Tsjonger te verwachten. Dit is over een uitgestrekt gebied een plasdras en natter boezemgebied waar de vegetatie zich natuurlijk kan ontwikkelen. Hier zijn in de toekomst meer en zeldzamere soorten te verwachten.

Egel, mol, drie marterachtigen en wasbeer zijn hier eerder geregistreerd. Een aantal algemenere muizensoorten komen hier waarschijnlijk wel voor, bijvoorbeeld bosmuis, veldmuis en aardmuis. Vos, ree, haas en egel hebben geen vaste verblijfplaatsen maar zijn vaker waargenomen langs de beek. Er komen in het gebied zeven rode lijstvogelsoorten als broedvogel voor: grutto, tureluur en watersnip (weidevogels), rietzanger, zomertaling, oeverzwaluw en kerkuil. Ringslang en gladde slang komen langs de beek voor.

Rottige Meenthe & Brandemeer

Het gebied staat plaatselijk bekend als de veenpolders. Het deelgebied Brandemeer ligt in het beekdal van de Kuunder en de Rottige Meenthe meer in dat van de Lende. Ze zijn verbonden via de Jonkers- Helomavaart, voordat beide

beken samenvloeien. De Rottige Meenthe & Brandemeer zijn naast Natura 2000-gebied, tevens onderdeel van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS). De Rottige Meenthe behoort tot de mooiste en waardevolste wetlands van Nederland en is van grote waarde voor natuur, landschap, cultuurhistorie en daarmee ook voor recreatie en toerisme. De Weerribben en de Wieden in de buurgemeente Steenwijkerland kennen vergelijkbare waarden en zijn aangewezen als Nationaal Park. Nationale parken hebben verschillende functies: natuurbehoud en -ontwikkeling met mogelijkheden voor natuurgerichte recreatie, voorlichting en educatie en wetenschappelijk onderzoek.

Buiten de kern van het gebied liggen veel graslandpercelen die van belang zijn voor weidevogels, en voorts diverse hooilanden met als bijzonderheid onder meer Noordse zegge, rietlanden met een typische laagveensoort als grote botterbloem en strooiselruigten, met moeraswolfsmelk als een van de kenmerkende soorten. Moerasbosjes met berken vormen fragmentaire voorkomens van een habitatype.

Jaarlijks broeden weer diverse paren roerdomp en er is een kolonie aalscholvers van honderden paren gevestigd in het plasdrasmoeras. Ook porseleinhoen is in recente jaren weer gehoord. Ooievaars zoeken voedsel in het gebied. In de winter wordt het gebied door ganzen, eenden en zwanen bezocht, onder meer door kleine zwaan, kolgans, grauwe gans en brandgans.

De Rottige Meenthe is leefgebied van otter, aalscholver, bruine kiekendief, roerdomp, purperreiger, wulp, ijsvogel, ringslang, maar ook van grote vuurvlieder. Verder leven er verschillende soorten ganzen en eenden en talrijke libellen als groene glazenmaker. Visarend is een pleisteraar in de nazomer en vroege herfst. Er zijn zonnedaauw en blaasjeskruid te vinden. De Brandemeer is vooral een weidevogelgebied waar grutto, Kievit, wulp en zwarte stern broeden.

De natuurgebieden binnen de EHS dienen van een natuurbestemming te worden voorzien.

3.2.2

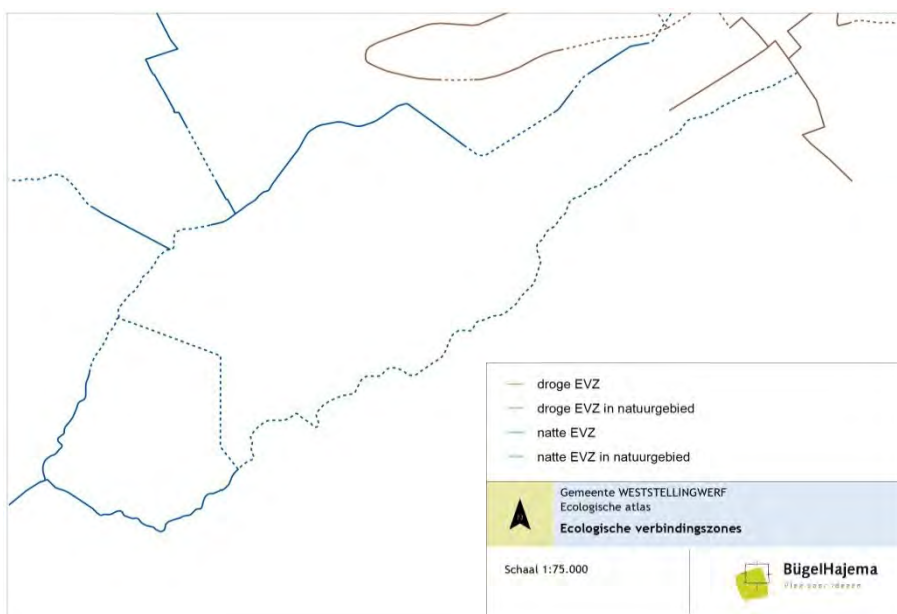
Ecologische verbindingzones

Het is gewenst dat de natte natuurgebieden (moerassen) Rottige Meenthe & Brandemeer worden gekoppeld door middel van wat robuuste natte verbinding heet. De gebieden kunnen om faunaknelpunten op te lossen, goed worden gekoppeld met de Weerribben, het Easterlân, de Lendevallei. Deze verbinding staat als een brede gearceerde band op kaart 4 in de kaartenatlas en loopt naar het noorden door langs het Tjeukemar. Omdat de zones lastig zijn te herkennen, zijn de zones voor de duidelijkheid ook in het kaartje op de volgende bladzijde weergegeven.

Langs de Lende is een natte ecologische verbindingzone (EVZ) geprojecteerd. Kunstwerken als stuwen en (keer)sluizen (de Sas) zouden de verbinding voor aan watergebonden organismen belemmeren. Aangezien de Lende grotendeels

bevaarbaar is, staat de waterweg ook voor bijvoorbeeld vissen open. Over grote lengten zijn de oevers voor niet zwemmende organismen en in standplaatsen voor planten toegankelijk. Hierin vormen alleen sommige bruggen en de eerder genoemde kunstwerken een plaatselijke belemmering.

De enige droge ecologische verbindingzone (EVZ) loopt noord-zuid vlak langs de grens tussen de beide Stellingwerven. Deze moet de uitwisseling van soorten bevorderen tussen het Drents-Friese Wold en de bossen bij Nijeberkoop en Tronde. Voor zover deze route al functioneel is volgt deze houtsingels en houtwallen langs Boijl en Rijsberkampen.

Ecologische verbindingzones binnen en nabij het plangebied

Het provinciaal beleid is erop gericht om de verbindingzones te realiseren bijvoorbeeld in het kader van onderhoudsprojecten. Het is niet altijd noodzakelijk om de betrokken gronden te voorzien van een op de bescherming van natuurwaarden gerichte bestemming. Het is evenwel niet de bedoeling dat de realisatie van de zones wordt gefrustreerd door ontwikkelingen ter plaatse van de zone toe te staan die de realisatie in de weg staan.

3.2.3

Beheergebieden

In aansluiting op de in paragraaf 3.2.1 beschreven grotere bos- en natuurgebieden liggen binnen de EHS gebieden die van belang zijn voor de instandhouding van de natuurwaarden van deze grotere natuurkernen. Het gaat dan om gebieden die niet primair worden gebruikt voor natuur (veelal zijn deze gebieden agrarisch in gebruik), maar waarvan de natuurwaarde zo groot is dat deze nader beschermd dient te worden. Het gaat dan om gebieden die van belang zijn voor weidevogels en/of ganzen, die botanisch van belang zijn of voor beide aspecten van belang zijn.

Binnen deze gebieden wordt ten behoeve van het beheer van de natuurwaarden subsidie verleend. De subsidie is gericht op de vergoeding van werkzaamheden die tot doel hebben om de natuur te beschermen of de vergoeding voor een vermindering van de opbrengst die het gevolg zijn van het natuurbeheer. Dit beleid wordt op basis van vrijwilligheid uitgevoerd.

Het provinciaal beleid is erop gericht om de natuurwaarden binnen deze gebieden te beschermen via een adequate bestemming.

3.3

Weidevogel- en ganzengebieden

Buiten de Ecologische Hoofdstructuur zijn er natuurwaarden waaronder kwetsbare dier- en plantensoorten. Specifiek zijn te noemen de gebieden die vooral voor weidevogels en voor ganzen van groot belang zijn.

De provincie heeft voor weidevogels en ganzen gebieden aangewezen in het westen van de gemeente Weststellingwerf (zie kaart 5). In deze gebieden is het bewaren van de openheid en de rust van belang. In grote delen van de weidevogel- en ganzenfoerageergebieden is de openheid en de rust reeds verstoord door bijvoorbeeld de aanwezigheid van bebouwing. Deze verstoorde gebieden zijn op de kaart weergegeven. Indien activiteiten ertoe leiden dat deze openheid en rust worden aangetast, dan dient compensatie plaats te vinden.

3.4

Natuurgebieden buiten de EHS

Voor de overige natuurgebieden gaat het om min of meer geïsoleerd liggende bosgebieden en om het deels samenhangende en uitgebreide stelsel van houtwallen, houtsingels en bosjes die samen het besloten deel van het landschap van de Zuidelijke Friese Wouden uitmaken. Voorbeelden hiervan zijn:

- Helomabos en Baardabos (tussen Wolvega en de A32);
- Lendepolder (woonwijk Wolvega);
- Westersche Veld met Spokeplas (ten zuiden van Noordwolde);
- Bossen tussen Rode Dorp en Zandhuizen, grenzend aan de Noordwoldermeenthe;
- Koningsbergen en de overige bossen rond Nijeholtpade;
- Beheergebieden zoals meenten in het dal van de Lende en de Tsjonger.

Deze gebieden zijn weergegeven op kaart 6.

Helomabos en Baardabos

Het Helomabos en het Baardabos bestaan uit Droog en Vochtig Berken-Zomereikenbos met overgangen naar het Droog Zomereiken-Beukenbos. Hierbij zijn delen van de percelen ingeplant met naaldhout zoals Europese lariks,

douglasspar en fijnspar. In de ondergroei komen voorjaarskruiden als gewone salomonszegel, maar ook grote muur, hengel, wilde kamperfoelie, adelaarsvaren en brede en smalle stekelvaren en geschubde mannetjesvaren voor. Geoorde wilg, Amerikaans krentenboompje, hazelaar en hulst zijn kenmerkende soorten voor de struiklaag. Naast floristische waarde hebben de bossen een belangrijke betekenis als biotoop voor (roof)vogels, zoogdieren en insecten. De in het gebied aangetroffen grote teunisbloem (verwilderde cultuurplant), Deens lepelblad (strooizoutsoort uit de wegberm), straatliefdegras (bestaatsongekruid uit bebouwd gebied), bezemkruiskruid en glad vingergras (verstoringsoorten van spoorbermen) hebben echter geen floristische betekenis voor het gebied.

In de omgeving (Skijsleat) zijn ook vrij jong bospercelen van 30-40 jaar oud ontstaan door inplant met zomereik en gedeeltelijk ruwe berk. De ondergroei begint zich te ontwikkelen in de richting van een wat rijker eikenbos met kamperfoelie, framboos, gladde witbol en veel jonge hulst. Verder komt plaatselijk wilde lijsterbes, hazelaar en gewone vlier voor. Een dergelijk bos in een meer open gebied zal een grote aantrekkingskracht op vogels zoals mezen, lijsters en andere zangvogels en andere dieren hebben.

In dit bosperceel aan de noordoostkant van Wolvega, grenzend aan de Rijksweg A32 zit een dassenburcht. Deze wordt sommige jaren, maanden of weken door een groep dassen bewoond. De omvang van de dassengroep is niet bekend. De burcht wordt in ieder geval niet aaneensluitend gebruikt door dassen. Vast staat wel dat de groep of een aantal groepen in de populatie ook burchten heeft op één tot enkele kilometers afstand.

Lendepolder (woonwijk Wolvega)

De jonge bossen bestaan per perceel uit andere soorten. Het gaat bijvoorbeeld om vrij jonge aanplant van Canadapopulieren met een weelderige ondergroei van ruigtesoorten als grote brandnetel, hondsdrif, kleefkruid, rietgras en ruw beemdgras. In de winterperiode vallen de mostapijten van gewoon dikkopmos het meest op. Het zijn daarmee meer stikstofrijke ruigtezomen dan bos. Ook zijn er door grauwe wilg gedomineerde struwelen. Zij ontwikkelen zich vooral in rietlanden na stopzetten van het maaibeheer. De kruidlaag bevat een gevarieerd sortiment aan moerasplanten, waaronder bitterzoet, gele lis, hennegras, pluimzegge, moeraswalstro, moeraswederik, wolfspoot en watermunt. Andere soorten zijn moederkruid, zilverhaver, gespleten hennepnetel, kruipganzerik, kleine duizendknoop en de hybride bermzuring als zeldzamere soorten. Ook grote muur en gewone salomonszegel zijn hier te vinden. In het vochtiger deelgebied komen kruipend zenegroen, echt duizendguldenkruid (Rode lijst 1990), veenreukgras (Rode lijst 2000 en doelsoort) en hemelsleutel voor als de zeldzamere soorten van het grasland, weg- en slotbermen.

Westersche Veld

Er worden in het Westersche Veld alleen enkele licht beschermde soorten (zoals veldmuis, bosmuis) en zwaarder beschermde vogelsoorten (zoals gele kwikstaart) verwacht. Het gebied is van hoge waarde, met onder meer een fijn-

sparbos. Dit kan een broedplaats vormen voor vogels als zwarte mees, ransuil en sperwer. Het voorkomen van acht streng beschermde zoogdieren vindt ook zijn reden in de omliggende bosgebieden. Het is aannemelijk dat soorten als boommarter, das, eekhoorn en verschillende soorten vleermuizen hier voorkomen.

Overige gebieden

Verder worden door de provincie weidegebieden bij Langelille en Scherpenzeel (waarschijnlijk vanwege waardevolle plantengemeenschappen), bosgebieden als de Blesdijkerheide (of Friesche veld) en talrijke kleinere bosjes en landschapselementen als houtwallen en houtsingels benoemd als waarde.

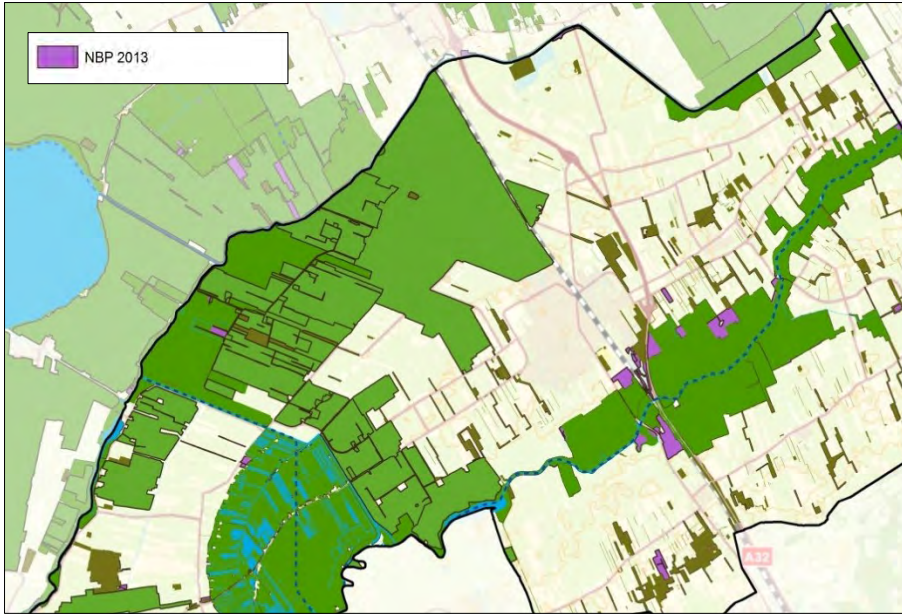
Het provinciaal beleid is erop gericht om in deze gebieden de natuurwaarden te beschermen via een adequate bestemming.

3.5

Natuurbeheerplan

Provincie Fryslân voert het natuurbeleid uit zoals dat geldt voor de EHS, de weidevogel- en ganzenfoerageergebieden en de overige natuur. Daarvoor wordt jaarlijks een Natuurbeheerplan opgesteld (het actuele plan heet Natuurbeheerplan 2013), waarin de doelstellingen voor de verschillende gebieden ten aanzien van het beheer zijn vastgelegd. Tevens is hierin het subsidiebeleid uitgewerkt, waarop bijvoorbeeld particulieren een beroep kunnen doen wanneer zij gronden binnen het begrensde gebied in eigendom hebben en het natuurbeheer voor deze gronden (vrijwillig) willen uitvoeren. Het Natuurbeheerplan bevat dus feitelijk geen natuurbeleid, maar voert het bestaande beleid uit en schept daarvoor het financiële kader. Als gevolg daarvan kan een zeker verschil ontstaan tussen de beleidsmatig begrensde natuurgebieden en de gebieden waarop het Natuurbeheerplan betrekking heeft. In de praktijk wordt nog wel eens grond geruild, omdat dat bijvoorbeeld bij de uitvoering beter uitkomt.

Op het hierna weergegeven kaartfragment zijn de gebieden zonder status in paars weergegeven. Deze worden in het kader van het Natuurbeheerplan wel van belang geacht.

Gevoeligheid voor stikstof

Het nieuwe bestemmingsplan biedt wellicht mogelijkheden voor de ontwikkeling van veehouderijbedrijven, verkeer, energieopwekking en mogelijk nog andere activiteiten die leiden tot een emissie van stikstofverbindingen (bestaande uit stikstofoxiden en/of ammoniak). Deze stikstofverbindingen kunnen van invloed zijn op natuurgebieden die voor verzuring gevoelig zijn. Omdat de kwaliteit van deze natuurgebieden onder meer samenhangt met de depositie van deze stikstofverbindingen is in deze ecologische atlas aandacht besteed aan dit aspect.

Van de habitattypen, waarvoor de Natura 2000-gebieden zijn aangewezen, is bepaald hoeveel stikstof de meest gevoelige planten daarin kunnen verdragen. Dat wordt de 'kritische depositiewaarde' (KDW) genoemd. Binnen het huidige toetsingskader wordt de meest kritische depositiewaarde in een Natura 2000-gebied toegerekend aan het hele gebied. Het gevolg daarvan is dat waar meestal de KDW van het dichtstbijzijnde gebied beperkend is (in de gemeente Weststellingwerf is dat Rottige Meenthe & Brandemeer met een KDW van 1.100 mol N/ha.j) een naburig gebied met een lagere KDW toch bepalender kan zijn. Het aangrenzende gebied Drents-Friese Wold & Leggelderveld met 410 mol N/ha.j valt in dat verband het meest op.

NATURA 2000-GEBIEDEN

Tabel A. Kritische depositiewaarde (in mol/ha.j) van telkens het meest gevoelige habitatype per Natura 2000-gebied en de afstand van dat gebied tot de plangrens/gemeentegrens van Weststellingwerf

Natura 2000-gebieden	Km van de plangrens	Nummer habitatype	Beschrijving habitatype	KDW
Rottige Meenthe & Brandemeer	0	H6410	Blauwgrasland	1100
Drents-Friese Wold & Leggelderveld	0	H3101	Zwak gebufferde vennen	410
Weerribben	1,1	H7210	Galigaanmoeras	1100
Wieden	6	H7210	Galigaanmoeras	1100
Havelte-Oost	7,5	H7110	Actief hoogveen	400
IJsselmeer	9,3	H7140A	Overgangs- en trilvenen	1200
Van Oordt's Mersken	10,1	H6230	Heischrale graslanden	830
Deelen	10,5	-	Geen	-
Wijnjeterper Schar	12,7	H6230	Heischrale graslanden	830

Op kaart 7 in de kaartbijlage zijn de gebieden en hun KDW uit deze tabel A weergegeven.

Op basis van de Wet ammoniak en veehouderij (Wav) heeft provincie Fryslân een kaart vastgesteld, waarop de natuurgebieden staan aangegeven die deel uitmaken van de EHS en die gevoelig zijn voor ammoniak. Veehouderijen binnen een zone van 250 m rond deze gebieden kunnen te maken hebben met be-

WAV-GEBIEDEN

perkingen bij nieuwbouw of uitbreiding. De betreffende gebieden en de bijbehorende zone van 250 m zijn tevens op kaart 7 weergegeven.

B e s c h e r m d e s o o r t e n

5

5.1

Flora- en faunawet

Naast de gebiedsbescherming waarbij gebieden vaak voor specifieke soorten (instandhoudingsdoelen of doelsoorten) zijn aangewezen, zijn alle van nature in Nederland voorkomende soorten beschermd via de Flora- en faunawet. Voor de huidige Flora- en faunawet zijn de beschermde soorten ingedeeld in drie door de wet genoemde tabellen I, II en III⁵. Alleen de vogels vallen daar buiten. Die zijn in het broedseizoen altijd en overal volledig beschermd en daarbuiten alleen als ze een vaste nestplaats blijven gebruiken. Dat betreft maar een paar soorten: steenuil, roek, gierzwaluw, huismus, ooievaar, kerkuil, slechtvalk, boomvalk, buizerd en ransuil.

De soorten uit de tabel I gelden als licht beschermd. Dat komt, omdat voor deze tabel een algemene ontheffing geldt voor het overtreden van verbodsbepalingen uit de wet bij ruimtelijke ingrepen. Die soorten zijn bij een bestemmingsplanprocedure daarom minder van belang, al blijft de wet een algehele voorzorg in de vorm van het zorgvuldig omgaan met soorten voorschrijven. Licht beschermde soorten komen daarom in deze atlas alleen ter illustratie aan bod.

Voor gemiddeld beschermde soorten uit tabel II geldt dat verbodsbepalingen bij ruimtelijke ontwikkelingen niet belemmerend zijn wanneer volgens een door de staatssecretaris van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie of een van zijn ambtsvoorgangers goedgekeurde gedragscode wordt gewerkt. Daarvan zijn er meer dan 30 voor onder meer de bouw- en ontwikkelsector, groenbeheer en de waterschappen. Anders kan door de staatssecretaris ook een ontheffing worden verleend bij ruimtelijke ontwikkeling en inrichting, onder vergelijkbare voorwaarden en ingrepen als de gedragscodes voorschrijven.

Wat overblijft, zijn de streng beschermde soorten uit tabel III. Volgens de wet moet hiervoor een ontheffing worden aangevraagd, maar ruimtelijke ontwikkeling en inrichting is geen criterium op basis waarvan de staatssecretaris die kan verlenen. Daarom zal met verzachtende maatregelen en planning moeten worden voorkomen dat een verbodsbepaling, zoals voor doden, beschadigen of

---

⁵ Zie voor de betekenis van deze indeling de bijlage 1 achterin dit rapport.

verstoren, wordt overtreden. Met de aandacht vragende soorten uit tabel II zijn daarom de soorten uit tabel III van belang voor de ontwikkelingsmogelijkheden van het buitengebied.

Van alle soorten uit de tabellen II en III die de laatste vijf jaren zijn waargenomen binnen het grondgebied van de gemeente Weststellingwerf, is de navolgende tabel B gemaakt. Dat betreft dus de actuele en recente situatie van de tabel II en tabel III-soorten. Het betreft in totaal 62 verschillende soorten: 5 soorten amfibieën, 2 dagvlindersoorten, 1 keversoort, 3 soorten libellen, 15 soorten vaatplanten, 3 soorten vissen, 15 vogelsoorten, 1 soort slak, 8 soorten zoogdieren en 9 soorten vleermuizen. Bij deze laatste zoogdiergroep valt op dat de tweekleurige vleermuis niet wordt genoemd. Aangezien de laatvlieger en rosse vleermuis wel zijn waargenomen is de kans groot dat deze soort hiermee is verward.

Tabel B. Streng en gemiddeld beschermde soorten die recent zijn aangetroffen in Weststellingwerf

Soort	Bescherming
Amfibieën	
Alpenwatersalamander	tabel II
Boomkikker	tabel III
Heikikker	tabel III
Kamsalamander	tabel III
Poelkikker	tabel III
Rugstreepad	tabel III
Insecten - Dagvlinders	
Grote vuurvlinder	tabel III
Heideblauwtje	tabel III
Insecten - Kevers	
Gestreepte waterroofkever	tabel III
Insecten - Libellen	
Gevlekte witsnuitlibel	tabel III
Groene glazenmaker	tabel III
Noordse winterjuffer	tabel III
Reptielen	
Levendbarende hagedis	tabel II
Adder	tabel III
Hazelworm	tabel III
Ringslang	tabel III
Vaatplanten	
Beenbreek	tabel II
Brede orchis	tabel II
Gevlekte orchis	tabel II
Kleine zonnedauw	tabel II

Soort	Bescherming
Klokjesgentiaan	tabel II
Rietorchis	tabel II
Ronde zonnedauw	tabel II
Spaanse ruiter	tabel II
Steenbreekvaren	tabel II
Tongvaren	tabel II
Valkruid	tabel II
Veldsalie	tabel II
Waterdriblad	tabel II
Wilde gagel	tabel II
Wilde marjolein	tabel II
Vissen	
Kleine modderkruiper	tabel II
Bittervoorn	tabel III
Grote modderkruiper	tabel III
Vogels	
Boomvalk	tabel III
Buizerd	tabel III
Gierzwaluw	tabel III
Grote Gele Kwikstaart	tabel III
Havik	tabel III
Huismus	tabel III
Kerkuil	tabel III
Ooievaar	tabel III
Ransuil	tabel III
Roek	tabel III
Slechtvalk	tabel III
Sperwer	tabel III
Steenuil	tabel III
Wespendief	tabel III
Zwarte Wouw	tabel III
Weekdieren	
Platte schijfhoren	tabel III
Zoogdieren	
Damhart	tabel II
Eekhoorn	tabel II
Steenmarter	tabel II
Wild zwijn	tabel II
Boommarter	tabel III
Das	tabel III
Otter	tabel III
Waterspitsmuis	tabel III

Soort	Bescherming
Zoogdieren - Vleermuizen	
Baardvleermuis	tabel III
Franjestaart	tabel III
Gewone dwergvleermuis	tabel III
Gewone grootoorvleermuis	tabel III
Laatvlieger	tabel III
Meervleermuis	tabel III
Rosse vleermuis	tabel III
Ruige dwergvleermuis	tabel III
Watervleermuis	tabel III

De meeste van de in bovenstaande tabel genoemde soorten zijn in de voorgaande gebiedsbeschrijvingen al genoemd. Een aantal van deze 66 soorten is 'in kaart te brengen' op het gemeentelijk grondgebied (zie kaart 8). Dat is niet gebeurd op basis van concrete vondsten van die soort, maar op basis van de terreinkenmerken die het waarschijnlijk maken dat de soort er voorkomt of binnen de bestemmingsplanperiode voor zou kunnen gaan komen. Dat kan van belang zijn voor de bestemming die aan dat plandeelgebied kunnen worden toegekend, net als dat de beschermde natuurgebieden ruimtelijke consequenties hebben.

5.2

A m f i b i e ë n

De zeldzamere en dus beschermde amfibieën stellen specifieke eisen aan het voorkomen van onderdelen van hun leefgebied. Daarbij mag de afstand tussen die onderdelen of landschapselementen niet meer dan 300 tot 600 meter zijn. Van de amfibieën is heikikker gebonden aan het gecombineerd voorkomen van heide of heischrale vegetaties met poelen of (afgesneden) beekmeanders of watergangen met een goede waterkwaliteit. Daarbij moeten dan ook nog struikvegetaties beschikbaar zijn. De soort verspreid zich echter niet snel en zeker niet door andersoortige gebieden.

Kamsalamander verplaatst zich jaarlijks tussen voortplantingspoelen met een goede waterkwaliteit, extensief gebruikte, vochtige schrale gebieden en opgaande of struikenbeplantingen. Daarbij worden afstanden van iets meer dan een kilometer niet geschuwd.

Poelkikker zoekt het in de combinatie van afgesloten schoon water en houtige ruigte of opgaande beplanting zoals een houtwal. Wanneer een keten van poelen om de 600 meter is te volgen, kan de soort zicht verspreiden.

Ringslang is bij uitstek een beekdalsoort van natte graslanden aan het water, die echter ook moerasgebieden aan de beek benut. Een individu kan daarbinnen grote afstanden afleggen.

5.3

Libellen

Het voorkomen van gevlekte witsnuitlibel zal beperkt blijven tot de open watergebieden van de Tsjonger en de Lende, waaronder het gebied Rottige Meenthe. De soort is alleen van de ooststrand van de Rottige Meenthe bekend.

Groene glazenmaker is, zoals eerder vermeld, voor zijn levenscyclus afhankelijk van de waterplant krabbenscheer die alleen onder de combinatie van een bepaalde kwaliteit kwelwater en verterend plantenmateriaal voorkomt. Dat is in de gemeente Weststellingwerf beperkt tot de Rottige Meenthe en de Lendevallei.

Noordse winterjuffer is ook te vinden in de Rottige Meenthe en de Lendevallei, met kennelijk een voorkeur voor de laatste locatie.

5.4

Vleermuizen

Gewone dwergvleermuis en laatvlieger zijn vooral ook soorten van de bebouwde kom. Het zijn gebouwenbewoners waarvan elk dorp of nederzetting in de gemeente wel een kolonie zal huisvesten. Daarnaast kan een kleine groep of een solitair mannetje ook heel goed een verblijfplaats kiezen in een woning in het buitengebied. Beide soorten foerageren in het gehele buitengebied.

Ook meervleermuis is een gebouwenbewoner, maar van deze soort zijn geen verblijfplaatsen in zuidoost Fryslân bekend. Het dal van de Tsjonger met het Brandemeer is echter zeker bereikbaar als foerageergebied voor de kolonies uit Tsjerkgaast, Lemmer, Sloten, Balk of Tjalleberd. Daarnaast is de soort ook vastgesteld rond de Lende en in De Rottige Meenthe.

De soort ruige dwergvleermuis bestaat tijdens de zomer in Nederland uitsluitend uit mannetjes die alleen of met een kleine groep in boomholtes of bouwwerken verblijven. Het is een typische insectenjager van het buitengebied, die net zo lief, rond bebouwing in kleinschalig landschap als in een moerasgebied foerageert.

Van watervleermuis zijn ook geen koloniebomen bekend op het gemeentelijk grondgebied, maar de soort wordt overal boven watergangen en kleine waterplassen in de gemeente aangetroffen.

5.5

Overige

Bittervoorn is voor zijn voortplanting afhankelijk van grote zoetwatermosselen die worden gebruikt als broedkamer. Daarom wordt de soort alleen aangetroffen in schoon water. Hiervoor voldoen delen van beide beeksystemen en de kern van de Rottige Meenthe.

Er is een flink bosgebied met oudere bomen en voldoende rust nodig om boom-
marter een territorium te bieden. Dat komt vooral voor op de ruggen tussen de
beekdalen en nabij de boscomplexen in aangrenzende gemeenten.

Das kan met kleine bospartijen of zelfs opgaande beplantingen toe om een
burcht, bijburcht of vluchtpijp aan te leggen. Hij heeft daar in de omgeving
echter grasland of akkers nodig met voedselgewassen. Die combinatie komt in
het oostelijk gebied van de gemeente ruimschoots voor.

Otter is geïntroduceerd in De Wieden en Weerribben. De soort zwemt uit
en wordt onder meer in de Rottige Meenthe en de Lendevallei aangetroffen.

B i j l a g e

Betekenis beschermingsregimes Flora- en faunawet

Op 23 februari 2005 is de AMvB 2004 betreffende artikel 75 van de Flora- en faunawet in werking getreden. Deze AMvB deelt de in Nederland beschermde soorten in drie beschermingsregimes in. In de 'Lijst van alle soorten beschermd onder de Flora- en faunawet' worden de soorten ingedeeld in drie tabellen. Het gaat hierbij om algemene soorten (soorten uit tabel 1), overige soorten (soorten uit tabel 2) en strikt beschermde soorten (soorten uit tabel 3). Om verwarring te voorkomen, wordt in dit rapport respectievelijk de benaming licht, middelzwaar en streng beschermd gehanteerd.

Tabel 1

Licht beschermde soorten (algemene soorten) zijn in Nederland zo algemeen voorkomend dat wordt aangenomen dat ruimtelijke ontwikkelingen de gunstige staat van instandhouding van deze soorten niet negatief beïnvloeden. Voor deze soorten geldt een vrijstelling voor de artikelen 8 tot en met 12 van de Flora- en faunawet. Aan deze vrijstelling zijn geen aanvullende eisen gesteld. De verboden, bedoeld in artikel 9 tot en met 11 van de wet, gelden in het geheel niet ten aanzien van mol, bosmuis en veldmuis. Daarnaast gelden ze niet ten aanzien van huisspitsmuis voor zover dit dier zich in of op gebouwen of daarbij behorende erven of roerende zaken bevindt.

Tabel 2

Voor middelzwaar beschermde soorten (overige soorten) en vogels geldt een vrijstelling in het kader van de Flora- en faunawet, mits wordt gewerkt volgens een door het Ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie goedgekeurde gedragscode (zie hierna). Deze gedragscode moet door de sector of de ondernemer zelf worden opgesteld en ingediend voor goedkeuring. Zolang geen gedragscode is opgesteld, moet voor verstoring van de soorten ontheffing worden aangevraagd. Toetsingscriteria voor het verlenen van een ontheffing bij middelzwaar beschermde soorten zijn:

- De activiteit mag er niet voor zorgen dat afbreuk wordt gedaan aan de gunstige staat van instandhouding van de soort.
- De activiteit moet een redelijk doel dienen.

Tabel 3

Ontheffing voor streng beschermde soorten en vogels wordt alleen verleend onder strikte voorwaarden. De algemene beleidslijn hierbij is dat de ingrepen zodanig worden gemitigeerd dat er geen effecten zijn te verwachten op het goede voortbestaan van de soort op de locatie van de ingreep. Toetsingscriteria voor het verlenen van een ontheffing zijn:

- Er mag geen andere bevredigende oplossing voor de geplande activiteit zijn.
- De activiteit mag er niet voor zorgen dat afbreuk wordt gedaan aan de gunstige staat van instandhouding van de soort.
- Er moet een in of bij de wet genoemd belang zijn.

- Er wordt zorgvuldig gehandeld.
- Er vindt geen benutting of economisch gewin plaats.

Colofon

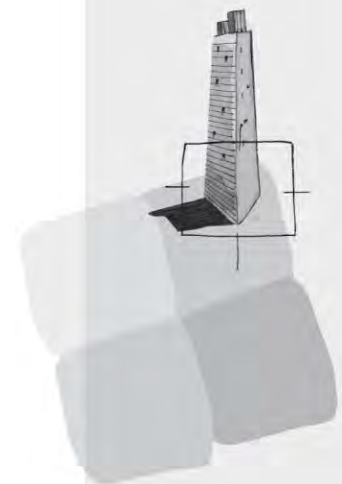
Opdrachtgever
Gemeente Weststellingwerf

Contactpersoon
S. van Hemmen

Rapport
drs. R.G. Meijer
ing. D. Venema
ir. N. van den Berg

Projectleiding
ir. D. Terpstra

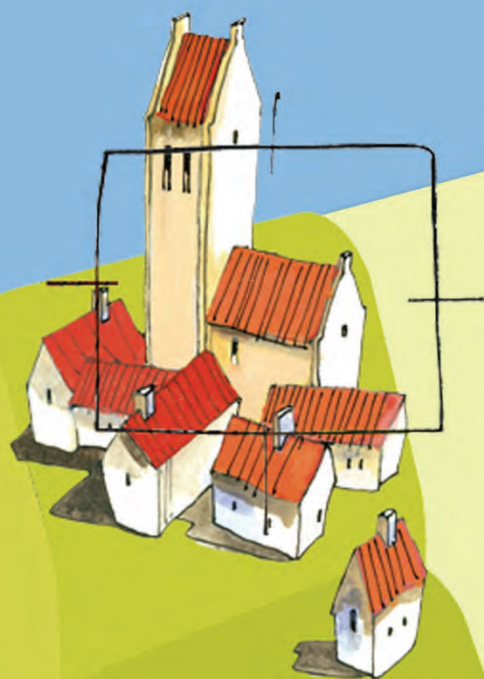
Projectnummer
267.00.00.06.05.07

BügelHajema Adviseurs bv
Bureau voor Ruimtelijke
Ordering en Milieu BNSP
Balthasar Bekkerwei 76
8914 BE Leeuwarden
T 058 215 25 15
F 058 215 91 98
E leeuwarden@bugelhajema.nl
W www.bugelhajema.nl

Vestigingen te Assen,
Leeuwarden en Amersfoort

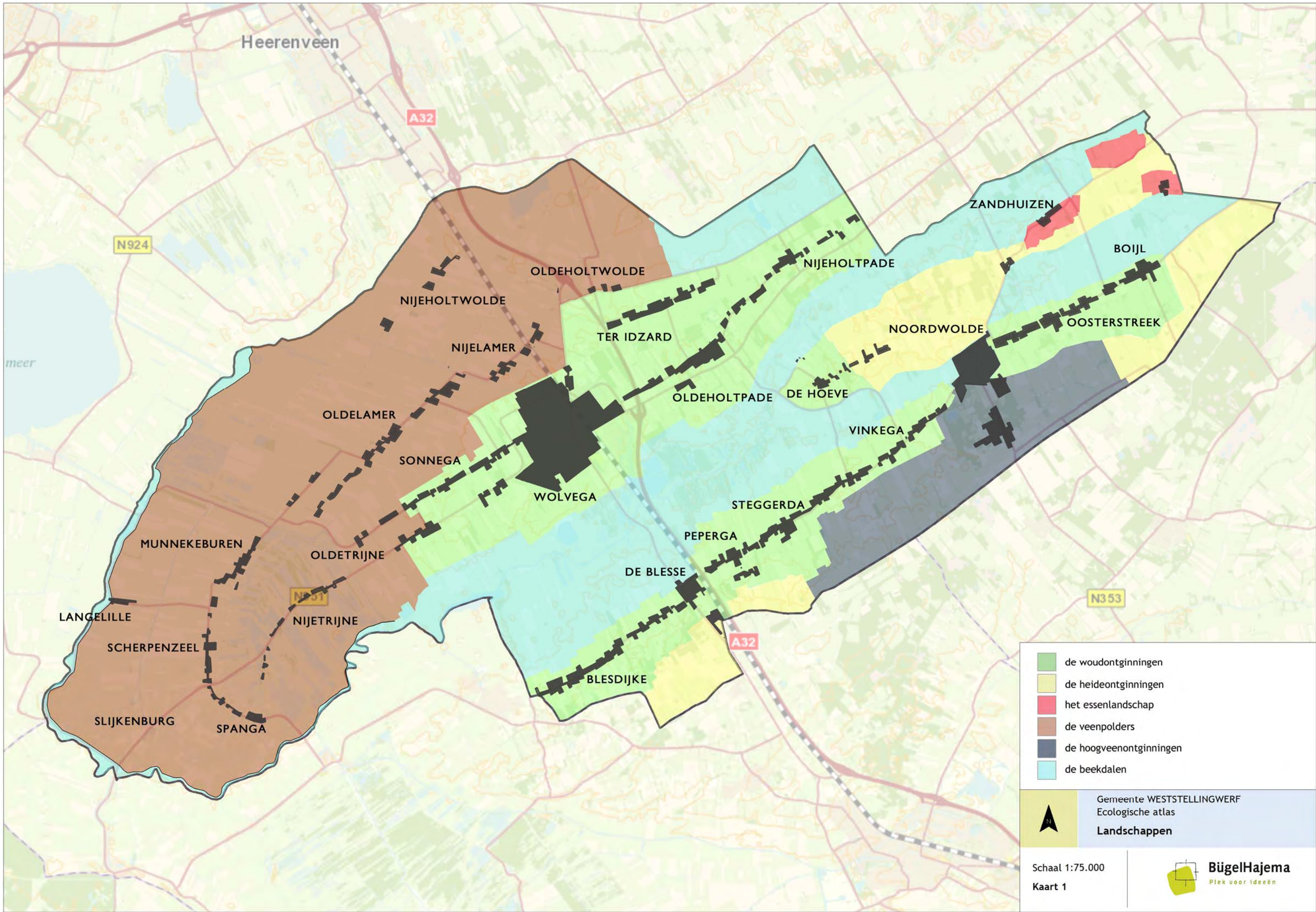
Ecologische Atlas Weststellingwerf
Kaartenbijlage

Ecologische Atlas Weststellingwerf
Kaartenbijlage

28 januari 2013
Projectnummer 267.00.00.06.05.07

Heerenveen

A32

N924

meer

ZANDHUIZEN

BOIJL

OLDEHOLTWOLDE

NIJEHOLTPADE

NIJEHOLTWOLDE

TER IDZARD

NOORDWOLDE

OOSTERSTREEK

NIJELAMER

OLDEHOLTPADE

DE HOEVE

OLDELAMER

VINKEGA

SONNEGA

WOLVEGA

STEGGERDA

MUNNEKEBUREN

OLDETRIJNE

PEPERGA

DE BLESSE

N353

LANGELILLE

NIJETRIJNE

A32

BLESDIJKE

SCHERPENZEEL

SLIJKENBURG

SPANGA

- de woudontginningen
- de heideontginningen
- het essenlandschap
- de veenpolders
- de hoogveenontginningen
- de beekdalen

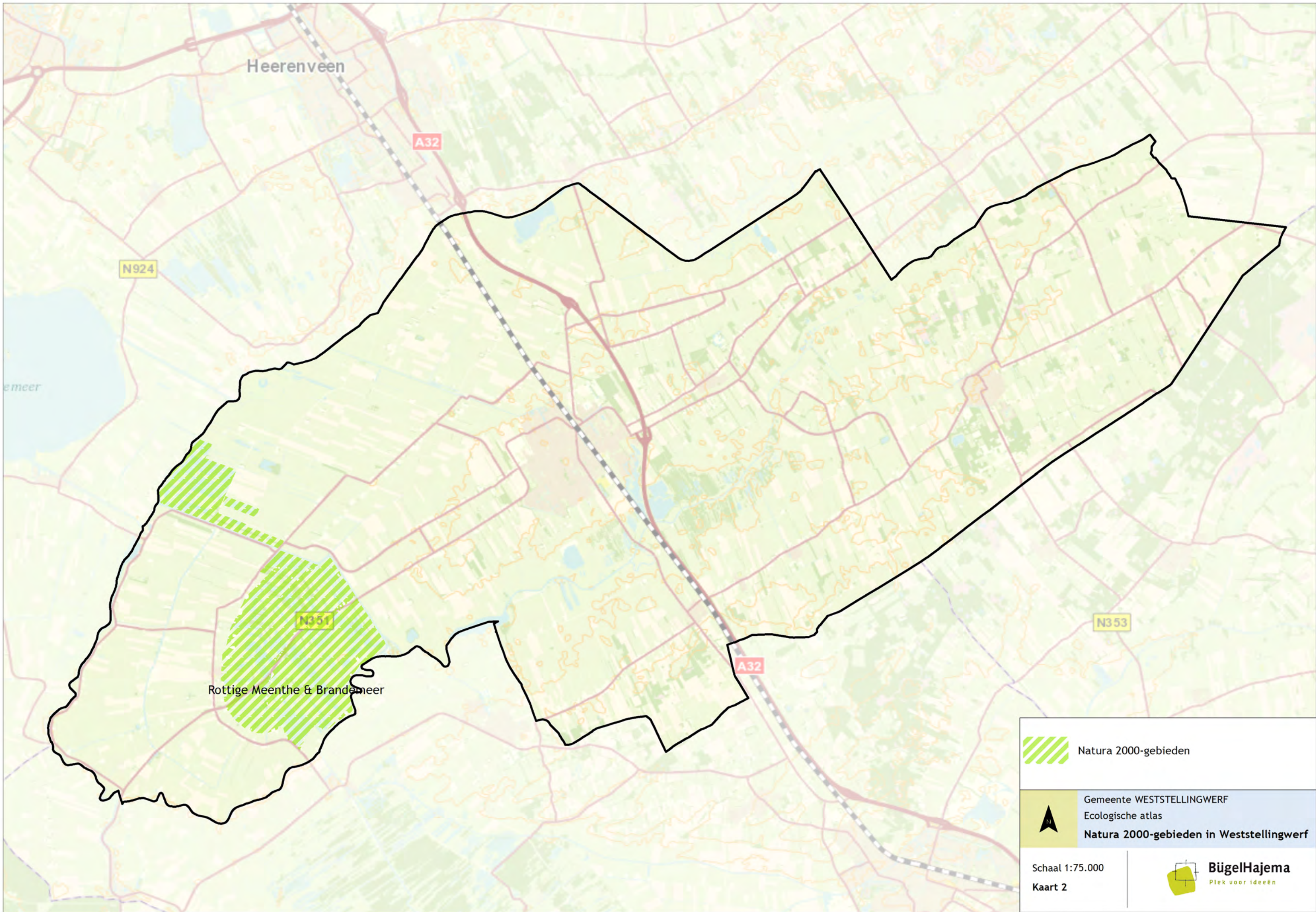

Gemeente WESTSTELLINGWERF
Ecologische atlas
Landschappen

Schaal 1:75.000
Kaart 1

Natura 2000-gebieden

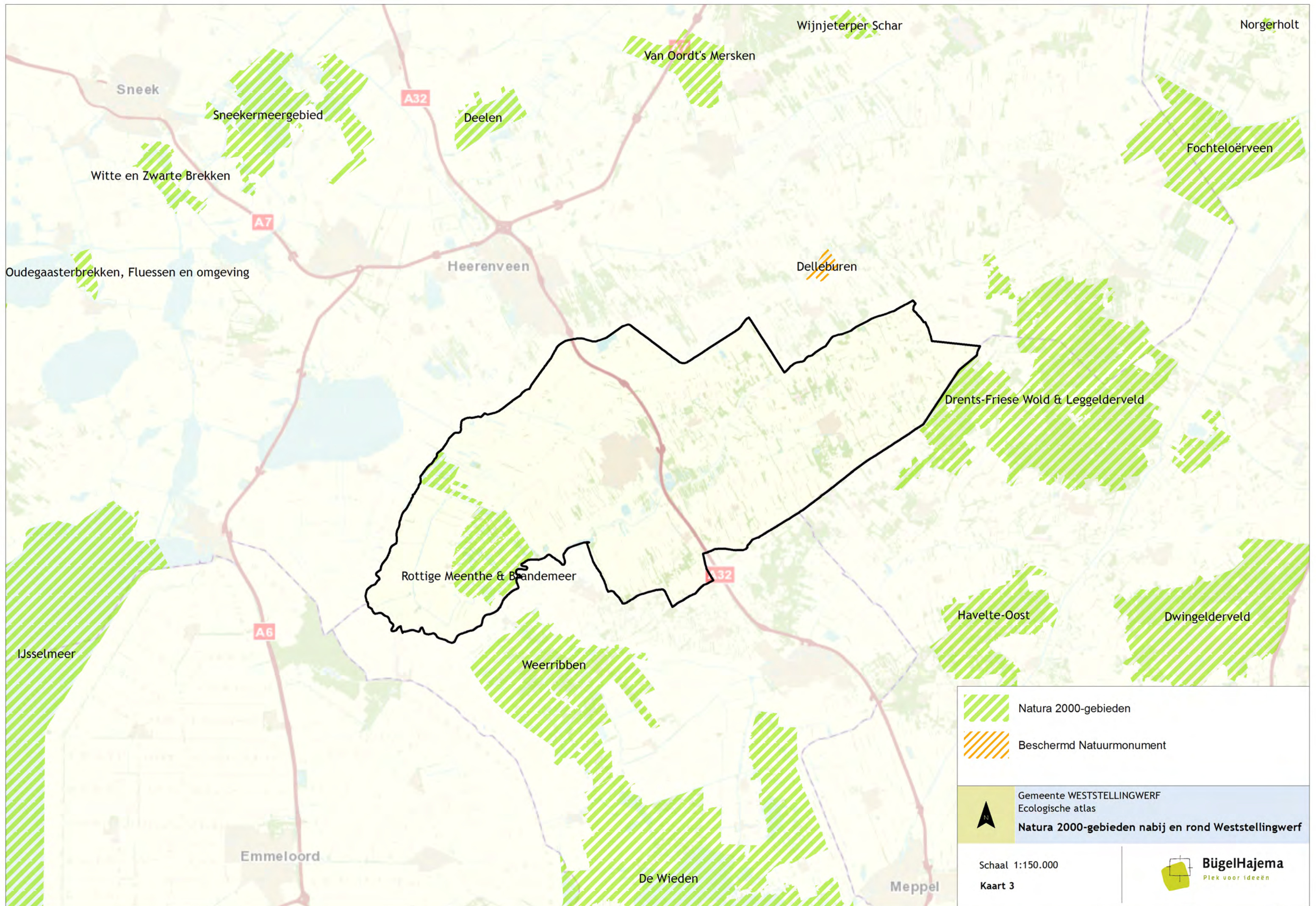

Gemeente WESTSTELLINGWERF
Ecologische atlas
Natura 2000-gebieden in Weststellingwerf

Schaal 1:75.000
Kaart 2

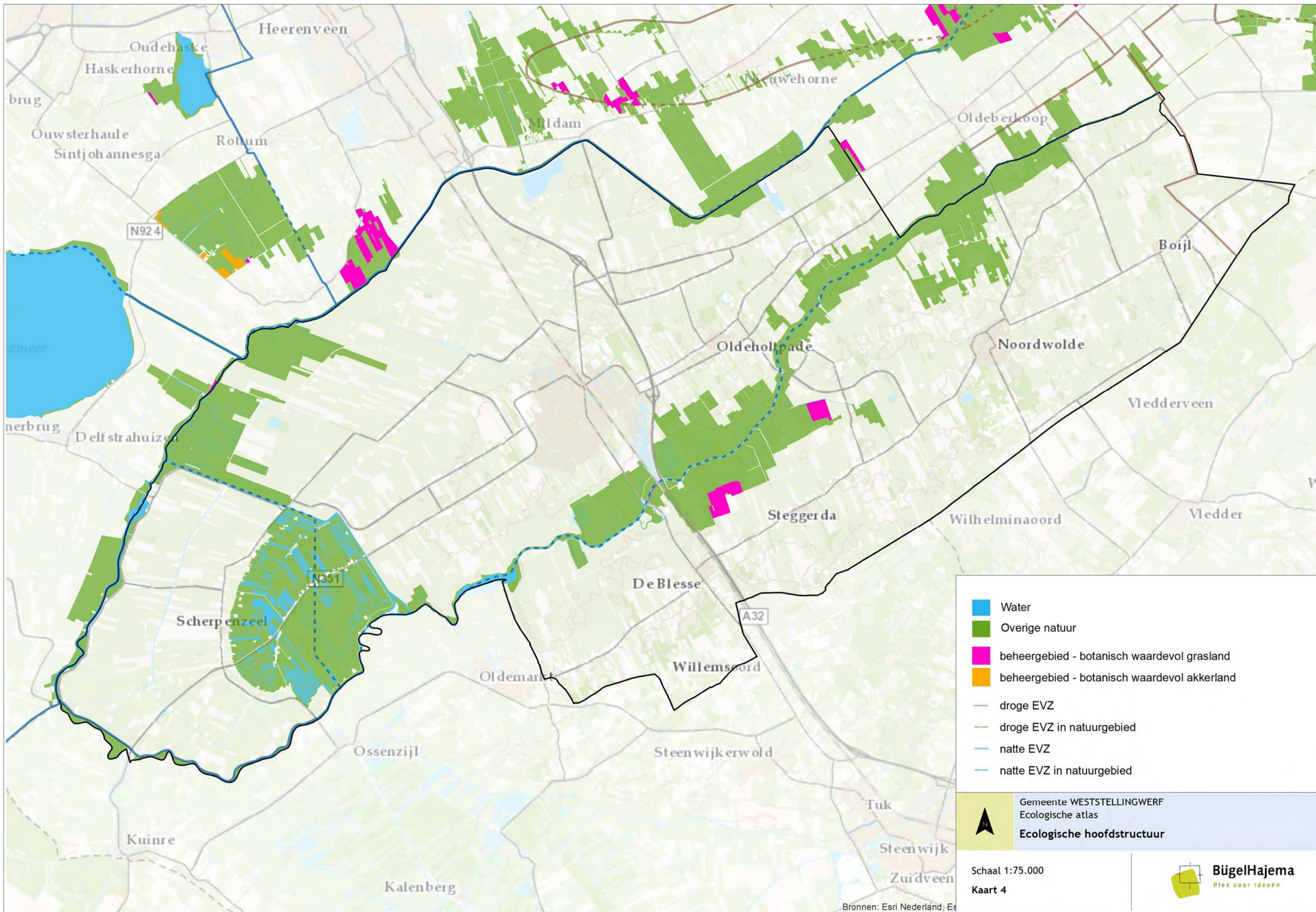

	Natura 2000-gebieden
	Beschermd Natuurmonument
	Gemeente WESTSTELLINGWERF Ecologische atlas Natura 2000-gebieden nabij en rond Weststellingwerf
Schaal 1:150.000 Kaart 3	
 BügelHajema Plek voor ideeën	

■ Water
■ Overige natuur
■ beheergebied - botanisch waardevol grasland
■ beheergebied - botanisch waardevol akkerland
 droge EVZ
 droge EVZ in natuurgebied
 natte EVZ
 natte EVZ in natuurgebied

▲ Gemeente WESTSTELLINGWERF
 Ecologische atlas
Ecologische hoofdstructuur

Schaal 1:75.000
Kaart 4

BügelHajema
 Plek voor ideeën

Bronnen: Esri Nederland, Esri

Heerenveen

A32

N351

meer

N351

A32

N353

- ganzenfoeragegebied
- weidevogelgebied
- openheid en rust niet aanwezig

Gemeente WESTSTELLINGWERF
Ecologische atlas
Ganzenfoeragegebied en weidevogelgebied

Schaal 1:75.000
Kaart 5

Heerenveen

A32

N924

meer

N351

A32

N353

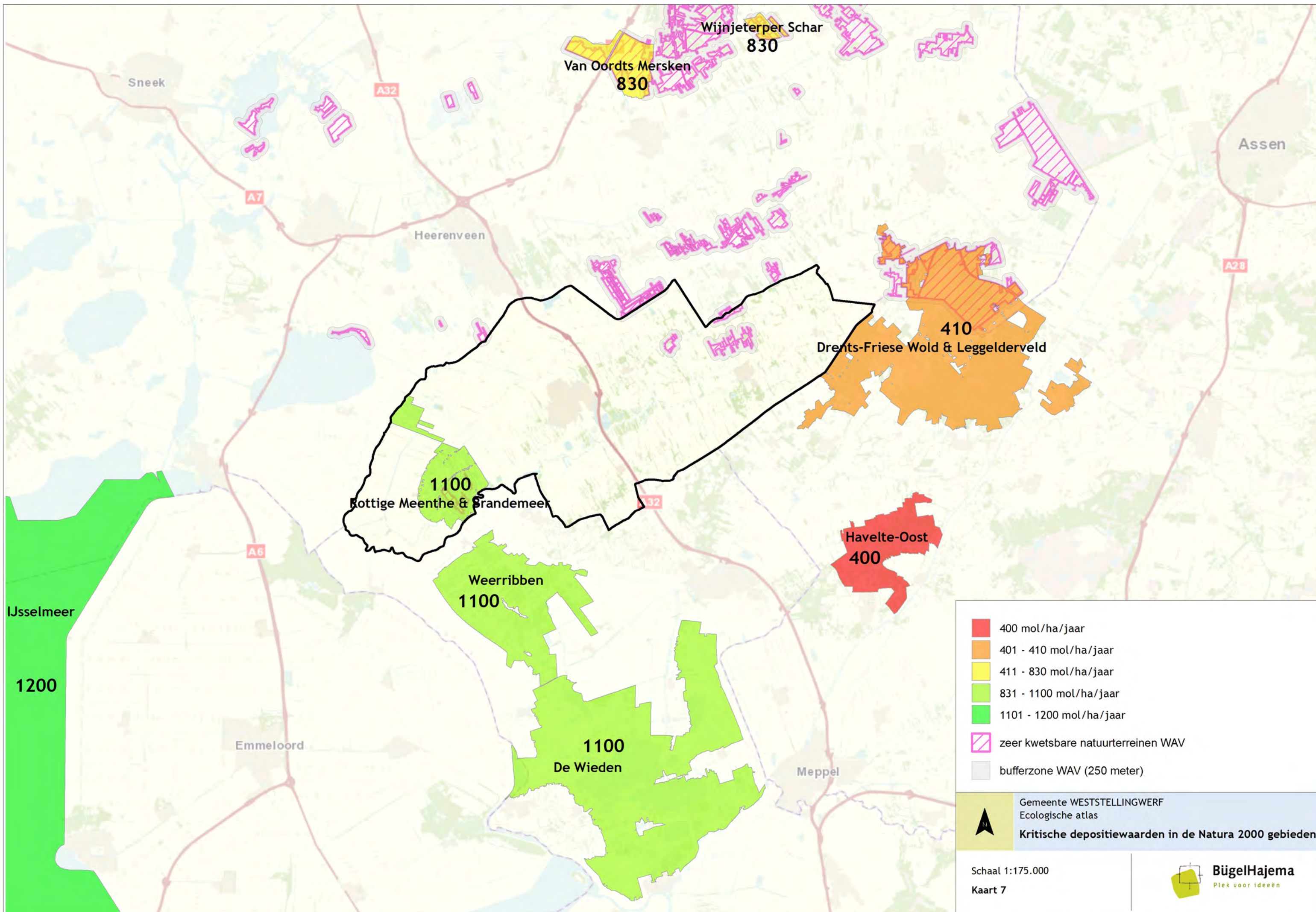
 Natuur buiten EHS

 Gemeente WESTSTELLINGWERF
Ecologische atlas
Natuurgebieden buiten de EHS

Schaal 1:75.000
Kaart 6

 BügelHajema
Plek voor ideeën

	400 mol/ha/jaar
	401 - 410 mol/ha/jaar
	411 - 830 mol/ha/jaar
	831 - 1100 mol/ha/jaar
	1101 - 1200 mol/ha/jaar
	zeer kwetsbare natuurterreinen WAV
	bufferzone WAV (250 meter)

Gemeente WESTSTELLINGWERF
 Ecologische atlas
Kritische depositiewaarden in de Natura 2000 gebieden

Schaal 1:175.000
 Kaart 7

BügelHajema
 Plek voor ideeën

Heerenveen

A32

N924

meer

N35

A32

	Heikikker		Gewone dwergvleermuis
	Kamsalamander		Laatvlieger
	Poelkikker		Meervleermuis
	Ringslang		Ruige dwergvleermuis
	Gevlekte witsnuitlibel		Watervleermuis
	Groene glazenmaker		Bittervoorn
	Noordse winterjuffer		Boommarter
			Das
			Otter

Gemeente WESTSTELLINGWERF
Ecologische atlas
Beschermde soorten

Schaal 1:75.000
Kaart 8

